3. baskı

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN ÇÖZÜLÜŞÜ ÜZERİNE ANTİ-TEZLER

KEMAL OKUYAN

anti-tezler

Sovyetler Birliği'nin çözülüşü üzerine

Anti-tezler

Yazılama Yayınevi: 32

Kuruluştan Çözülüşe Dizisi: 7

Sovyetler Birliği'nin çözülüşü üzerine

Anti-tezler

Kemal Okuyan

Kapak Tasarımı
Levent Karaoğlu

Üçüncü Baskı
Nisan 2014

İkinci Baskı
Ekim 2009

Birinci Baskı
Kasım 2005
(Nâzım Kitaplığı)

© Yazılama Yayınevi

ISBN
978-605-5892-23-4

Baskı
Kayhan Matbaacılık
Güven San. Sitesi C Blok No: 244
Topkapı - İSTANBUL (0212 576 01 46 / 0212 612 31 85)

İrtibat
Yazılama Yayınevi Hizmetleri Ltd. Şti.
Osman Ağa Mah. Kırtasiyeci Sok. Banu Han. No:22/2
Kadıköy – İSTANBUL

0 216 338 52 59
www.yazilama.com
yazilama@yazilama.com

Sovyetler Birliği'nin çözülüşü üzerine

Anti-tezler

Kemal Okuyan

Yazılama

İçindekiler

Üçüncü baskıya önsöz 7
İkinci baskıya önsöz 11
Önsöz 13
Tarihsel arka plan 17
Ekonomi 29
Siyasal yapı 61
Dünya 119

Üçüncü Baskıya Önsöz

Bir arkadaşım zamanında uyarmış, "gel şu kitabın adını SSCB'de sosyalizmin çözülüşü üzerine anti-tezler yapalım" demişti. Gerek görmemiş, "Sovyetler Birliği'nin çözülüşü..."nün yeterince açıklayıcı olduğunu düşünmüştüm. Sosyalizm olmadan Sovyetler Birliği olamazdı bana göre...

Büyük konuşmamak gerekiyormuş.

Yeni baskı için önsöz hazırladığım sırada, Rusya Federasyonu parlamentosu Duma'da beş üye, son Sovyet lideri Mihayil Garbaçov'un yargılanması için girişimde bulunuverdi. "Gorbi", Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sorumlu tutuluyor ve halkın birliğin korunması doğrultusundaki iradesine karşı çıkmakla suçlanıyordu.

Garbaçov'un çözülüşteki rolünü zaten biliyoruz. Ama, beş Duma üyesinin başvurusu bize bir başka konuda kanıt sunuyor. İtham ettikleri kişiyle ilgili değil de, Sovyet sosyalizminin başına gelenlere dair...

Sormak gerekiyor, 1991 yılında işlenen büyük günah, Sovyetler Birliği'nin dağılması mıdır?

Duma'daki beş milletvekili öyle düşünüyor olmalı. Başka türlü herhalde yan yana gelmezlerdi. Birine kabaca faşist diyebiliriz, ikisi Putinci, geri kalanı da komünist partisi üyesi! Ortak paydaları da, temel kaygıları da sosyalizm değil, Sovyetler Birliği... "Sovyetler" sözcüğü sınıfsal, ideolojik anlamını yitirmiş olsa gerek. Bir "devlet" adı bu artık, 15 cumhuriyetten oluşma bir büyük birime Rusya denemeyeceğine göre, Sovyetler denmiş gibi... Ama asıl tılsım Sayuz, yani Birlik'te. Genişliği, gücü, kutsallığı, büyüklüğü, süper olmayı simgeliyor!

Evet, Mihayil Garbaçov ve ekibi büyük, çok büyük bir ülkeyi, bir süper

gücü, nükleer silah tekelini elinde tutan üç-beş ülkeden birini ortadan kaldırmakla suçlanıyor. Sosyalist düzeni yıkmakla değil!

Halbuki, hukuken, o da suç! 1991'de Sovyetler Birliği dağıldığı sırada, sosyalizm anayasal bir hükümdü. Hem sosyalizm yıkıldı hem de sosyalizm yıkıldığı için Sovyetler Birliği ortadan kalktı. Bugün Garbaçov'dan SSCB'yi dağıttığı için hesap sormaya kalkmak, bu nedenle son derece anlamsız. Anlamsız ama köklü bir sorunu 23 yıl kadar sonra deşifre eden bir davranış.

Çok açık, Sovyetler Birliği miti komünizm hedefinin üzerini örttüğü için kolaylaştı çözülüş. SSCB, sosyalizmin kazanımlarının cisimleştiği bir proje olarak elbette bir gurur kaynağı olabilirdi. İnşa edilen devasa barajlar, uzayın derinliklerine yollanan roketler, binlerce kilometrelik demiryolu hatları, üstün çekiş gücüne sahip kamyonlar, buz dansında, kulplu beygirde sergilenen hüner, tanklar, balistik füzeler, şunlar, bunlar...

Bir köylü ülkesini, gelişmiş bir sanayiye dönüştürmek elbette önemli. Ancak komünistlerin devasa barajlarla, Sibirya'yı delip geçen raylarla, Kızıl Ordu'nun topuyla tüfeğiyle övünüp durmasının bir yerden sonra anlamı olabilir mi?

Dahası, sosyalizmin kazanımları parasız eğitim ve parasız sağlık hizmetine daraltılabilir mi?

1976-1991 dönemini, yani son 15 yılı yakından takip ettiğimi söyleyebilirim, Sovyet propagandasının "eşitlikçi düzen"e vurgu yaptığına neredeyse hiç tanık olmadım. "Güneş Sovyetler Birliği'nin bir ucunda doğarken, diğer ucunda batar" demeyi biliyor ama "Sovyetler Birliği'nde geceleri ve gündüzleri insanın insanı sömürmediği, eşitlikçi bir düzen hüküm sürer" demeyi atlıyorlardı.

Çünkü, referans noktası Batı'ydı; onun karşısında ezilmemek, küçük düşmemek temel mesele haline gelmişti.

Düpedüz ideolojik bir sorundu bu.

İdeolojik sorun, partide başlar, öncü partide.

Öncü parti, adı üzerinde, toplumun önünde olacak. Gelişkin olanı savunacak, gelişkin olanı temsil edecek. Açık kavga varken, yani 1917-1945 arasında iç savaşın, dış müdahalenin, bir savaş kadar çetin kolektivizas-

yon ve sanayileşmenin, sonra faşizme karşı anayurt savunmasının ardı ardına geldiği dönemde ideolojik mücadele daha kolaydı. Çünkü fiziki bir hesaplaşma, hatta ölüm-kalım mücadelesi verilmekteydi.

1945'ten sonra mücadele sonlanmadı ama biçim değiştirdi. Sovyet sosyalizmi işte bu farklı mücadeleye hazırlıksız yakalandı. Geride kalan dönemin göz kamaştırıcı başarıları ve özgüven duygusu, belli bir süre daha idare etti, o kadar.

Sonrası karanlık.

Özgüven, geleceğe umutla bakmak...

Geçenlerde babamla annemin lise ve üniversite yıllarındaki fotoğraflarına bakarken, toplu çekilmiş karelerde gençlerin yüz ifadeleri dikkatimi çekmişti. Vakur ve aydınlık yüzlerdi bunlar. Yokluk ve yoksulluk kendini hemen belli ediyordu ama... Babam "umut vardı o zaman" diye açıkladı.

1940'larda demek ki, beğenelim beğenmeyelim, cumhuriyetin barutu hâlâ tam olarak tükenmemiş.

Aynı yüzlere, 1950'ler Sovyetleri'nde çekilen fotoğraf ve görüntülerde de rastlarsınız. Özgüven ve umut kayboldu önce. Sıradanlık, ortalamacılık kanıksanmaya başlandı. İnanılmaz bir hızla kentli ve eğitimli hale gelen Sovyet insanını komünizme giden yolda heyecanla, şevkle mücadele ettirecek düzeyin çok gerisinde kaldı parti. Bir başka deyişle, toplumsal koşullar ve beklentiler partinin önüne geçti.

Yönsüzlük, Sovyet insanını farkında olmadan sosyalizm ideallerine yabancılaştırdı.

1950'lerin sonundan çözülüş yılı olan 1991'e kadar pırıltısı olan, gerilikten kopmuş, aydın damarı güçlü izlenimi veren tek lider Yuriy Andrapov'du. İzlenim diyorum, bir şeyi kanıtlayamadan ve Garbaçov'a yol açarak göçtü gitti.

Sovyetler Birliği gibi bir ülkeyi taşra zihniyetiyle yönetmenin maliyetiydi bu. Emperyalizm bu zihniyetle bir süre sonra istediği gibi oynamaya başladı. İçerideki anti-sosyalist unsurlar da "kent kültürü"nü domine edecek kanallar buldu. Moskova'yı, Leningrad'ı burjuva ideolojisine terk ettiler resmen!

İçeride ve dışarıda kavga etmek istemiyordu Sovyet yönetimi. İçeride ve dışarıda düşman vardı oysa.

Kavga etmezseniz "barış" olur diye bir kural yok. Ama kavga etmezseniz statükoyu da kaybedersiniz, bu kesin. İdeoloji üretmezseniz, üretenler sizi yer bitirir.

Ekonomik sorunlar filan, bunların hepsi aşılırdı. Açlığı, işsizliği, cehaleti, geri kalmışlığı unutan, giderek daha büyük oranda kentlerde yaşayan Sovyet halklarına enerji verecek bir önderlik yaratılabilseydi.

Onun yerine kanaatkâr ve bu anlamda devrimciliği budanmış bir tarza yöneldiler. Sovyet sosyalizmini değil, Sovyetler Birliği'ni önemser oldular.

Garbaçov son ve öldürücü darbeyi vurduğunda kıpırdayamaz haldeydiler. Şimdi kapitalist Rusya, Putin'le beraber kendini bulmaya başlayıp, genişleme-birlik tartışmaları zirve yapınca yargılamak akıllarına geldi!

Şaka gibi diyeceğim ama Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, şaka değil, gerçekti!

Nisan 2014

İkinci Baskıya Önsöz

Anti-tezler'i ikinci baskıya içim rahat yolladığımı söyleyebilirim. Kitapta Sovyetler Birliği'ne "çözülüş" eksenli sağlam bir yaklaşım geliştirildiği düşüncesindeyim. Amacımın geniş bir külliyattan istediklerimi seçerek hacimli bir kitap hazırlamak olmadığını birinci baskıya önsözde belirtmiştim. Nihayetinde kendi de "tez"lerden oluşan *Anti-tezler*'i gereksiz bütün yüklerden arındırmaya çalıştım. İçimin rahatlığı, aradan geçen sürenin bu tezleri sağlamlaştırdığını görmemden kaynaklanıyor.

Kitabı, sözünü doğrudan söyler hale getirmek için çok uğraştım. Bu uğraş ve "alıntı" denizine girmeyi tercih etmemem nedeniyle ortaya çıkan metni "bilimsel" bulmayanlar elbette oldu. Benim kriterim ise 27 teze tek tek yönelttiğim itirazlar ve tezlerimin kendi içlerinde ve tarihsel olaylar karşısındaki tutarlılığı. Burada bir sorun görmüyorum ve ilk baskıya gelen tepkiler, "tutarlılık" iddiamın okur tarafından genellikle paylaşıldığı yönünde.

Anti-tezler'de belki en fazla spekülasyona açık başlık, Garbaçov'un SBKP Genel Sekreteri seçildiğindeki niyetleridir. Sovyetler Birliği'ne ilişkin benzer tarihsel referanslardan hareket eden birçok Marksist bu konuda farklı yaklaşımlar içinde. Ben kitapta vurguladığım gibi, Mihayil Garbaçov'un başından itibaren bizim sosyalizm olarak algıladığımız toplumsal sistemden kurtulmayı planladığını düşünenlerdenim. Burada yanılabilirim, Garbaçov gerçekten ülkeyi kurtarmak gibi soylu bir hedefle yola çıkmış, sonra yıkıcı bir rol üstlenmiş olabilir.

Lakin Garbaçov'un liderlik koltuğundaki serüveni bana bu olasılığı besleyen veriler sunmuyor, bu bir. İkincisi, şu ya da bu aşamada "hain" statü-

süne yerleşmiş birine ilişkin bulgular, böylesi bir konuda "eşit ağırlık" taşısaydı bile, hem "hain" hem "hesapçı" demeyi tercih eder; Garbaçov'un iyi niyetine kurban olduğu fikrinden uzak dururdum.

Ve içim yine rahat olurdu...

Kemal Okuyan
Ekim 2009

Önsöz

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşü üzerine şimdiye kadar çok şey söylendi. Bunların önemli bir bölümü düşmancaydı, insanlığın eşitlikçi bir toplum kurmaya dönük mücadelesine asla tahammül edemeyenlerce dillendiriliyordu. Böyleleri, Sovyetler Birliği'nin trajik sonunda, adaletsiz bir toplumsal sistemin, paranın saltanat sürdüğü kapitalizmin seçeneksizliğinin tescil edildiğini iddia ettiler.

Sovyetler Birliği'nin dostları da vardı. Ne olursa olsun, sınıfsız bir toplumun inşası için gösterilen çabaların yanında duruyor, sosyalizm ülkesinin kazanımlarına tanık oldukça içten bir heyecan duyuyorlardı. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte dostların da kafası karıştı, "nerede hata yaptık" sorusu birçoğunu öbür tarafa atıverdi. Kimisi komünizmin imkansızlığına ikna olmuştu, kimisi piyasayla baş edilemeyeceğine...

Sovyetler Birliği'nden ve kendi geçmişinden utananlara da rastlanıyordu, büyük bir hırs ve arsızlıkla kendilerini aklamaya, geçmişlerinden kurtulmaya soyundular.

Oysa Sovyetler Birliği yıkıldı diye emek-sermaye çelişkisi ortadan kalkmadı, emperyalizmin temel özelliklerinde herhangi bir değişiklik olmadı. Dünyada hâlâ ezenler ve ezilenler, sömüren ve sömürülenler var.

Sovyetler Birliği'nin çözülüşü, ezilip sömürülenlerin eşitlik ve özgürlük için sürdürdüğü mücadeleye doğal olarak büyük bir darbe vurmuştu. Ama bu mücadelenin gündemden düşmesi söz konusu olamazdı, emekçi kitleler farklı coğrafyalarda farklı yoğunluk ve biçimlerde zengin sınıflara karşı kavgalarını sürdürüyorlardı.

Mücadelenin motor gücü olan komünistler, devrimci ve ilerici güçler

de yavaş yavaş toparlanmaya, adaletsiz dünya düzenine karşı mücadeleyi yükseltmeye başladılar.

Sovyetler Birliği deneyimi bu mücadele açısından çok şey ifade ediyor. Bu ülkede, şu ana kadar sınıfsız bir toplum doğrultusunda en kapsamlı hamle gerçekleşti. 74 yıl boyunca Sovyetler Birliği halkları büyük başarılara imza attı, insanlığın sömürüye mahkum olmadığını kanıtlayan tarihsel kazanımlar elde etti. Kim ne derse desin, Sovyet tarihi, birçok nedenle göz kamaştırıcıdır ve dünyanın bütün işçileri için en temel ilham kaynaklarından biri olmaya devam etmektedir.

Bununla birlikte, Sovyetler Birliği, başarısız olmuş, sosyalizm çözülme sürecine girmiş ve 1991 yılında bu ülke dağılıvermiştir.

Sovyetler Birliği ne kadar gerçekse, çözülme süreci de o kadar gerçektir.

Ancak biri ötekini götürmemekte, yani çözülüş sosyalist kuruluş sürecini değersizleştirmemektedir.

Sovyet deneyimi son derece değerlidir ve çözülüşün mantığı bu değer azaltılarak kavranamaz.

Bu kitap, "nerede hata yapıldı" sorusunda bu türden bir tuzağın gizli olduğu düşüncesinden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

Nerede hata yapıldığı elbette önemlidir ama yanıtlanması gereken biricik, hatta en yaşamsal soru bu değildir. Sovyetler Birliği bir mücadeleyi yitirmiş, bir mücadele sırasında çözülmüştü. Bu mücadele bitmemiştir. Eleştiri oklarını bu mücadeledeki karşıtlarımıza yöneltmeden kendi hatalarımızı kavramamamız ve bundan sonrasında bu hataları bertaraf etmemiz söz konusu olamaz. Sovyetler Birliği eleştirisi, kapitalizme dönük köklü eleştirimizin önüne, her ne olursa olsun, geçmemelidir.

Yanıtlanması gereken soru, "Sovyetler Birliği emperyalistlere karşı mücadelesini neden yitirdi" olmalıdır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, çözülüş kader olduğu için değil, kendisini ortadan kaldırmak isteyen zalim bir uluslararası güce, emperyalizme karşı gerektiği gibi mücadele edemediğinden yıkılmıştı.

Bu gerçek akıldan çıkarıldığı sürece, Sovyetler Birliği'ni burjuva ideologların ölçütleriyle değerlendirmek kaçınılamaz olur.

Zaten Sovyetler Birliği'nin yönetici partisi biraz da bu yanılgı nedeniy-

le basiretsiz davranmıştı. Emperyalistlerin eleştirilerini ciddiye alarak, kendi ülkesini onların tezleri üzerinden değerlendirmeye, hatta onlara beğendirmeye kalkıştı.

Şimdi Sovyetler Birliği yok. En azından şimdilik...

Şimdi Sovyetler Birliği'ni kapitalistlerin tercih ettiği ölçütlerle değerlendirmekten vazgeçmenin tam zamanıdır.

Sovyetler Birliği'nin Çözülüşü Üzerine Anti-Tezler'de bu yapılmaya çalışıldı.

Bazı şeylerden ise özellikle kaçınıldı.

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşüyle birlikte Sovyetlere dostça bakan marksistlerin önemli bölümünde bir panik yaşandı. Çözülüşün yükünden bir an önce kurtulmak için kontrolsüz bir "değerlendirme" sürecine girildi. Sovyet deneyimiyle mesafeyi açmak entelektüel ve siyasal yıpranmayı engellemenin yolu olarak görüldüğü oranda hem ideolojik bir krizin içine girildi, hem de Sovyet tarihine ilişkin oldukça dengesiz ve tutarsız bir kavrayışa sahip olundu.

Bu kitabın yazarı, marksizmin Sovyet deneyiyle mesafe açarak gelişeceğini hiç düşünmedi, Sovyetler Birliği'nden hiç utanmadı. Sovyet komünistlerine, hatta Sovyet halkına içtenlikle kızarken, bu kızgınlığın kapitalizme dönük öfkeden bir şeyler çalmasına izin vermemeye çalıştı.

Sovyetler Birliği'nin çözülüşünü esaslı bir "teorik model"le açıklamaya dönük girişimlerin yarardan çok zarar verdiği düşüncesi de bu kitabın temel kalkış noktalarından birini oluşturdu. 1991 yılından sonra, "bir çözülüş teorisi geliştirmek gerek" sözü çok fazla işitildi. Bu sözü sarf edenlerin aslında gereksindikleri, bizleri Sovyet deneyinin baskısından kurtaracak sihirli bir formüldü.

Gerçekte ise böyle bir formül yok. "İşte şudur bütün bunların nedeni" diye kestirip rahatlamak söz konusu olamaz. Çözülüş bir dizi karmaşık dinamiğin ürünüdür ve bunlar arasındaki etkileşimi yok sayarak süreci anlamak mümkün değildir.

Kitap boyunca bu yaklaşımın ürünü olan birçok "tez"le hesaplaşılmaya çalışılmıştır. En fazla da Sovyetler Birliği'nde çözülüşün kaçınılmaz olduğu teziyle...

"Anti-Tezler"in de kendince bazı tezleri vardır. Bir tanesi, Sovyetler Birliği'nde "çözülüş kader değildi" biçiminde ifade edilecekse, diğeri, çözülüşe giden yolu Sovyetler Birliği yönetiminin emperyalizme karşı mücadeleyi erteleme ve giderek geçiştirme niyetinin açtığı tezidir. Söz konusu niyet, Sovyet toplumunun hedefsiz kalması, ideolojik mücadelenin ihmal edilmesi ve bu koşullarda biriken diğer sorunların denetimden çıkmasıyla birlikte ele alınmaktadır.

Diğer "formül" arayışlarından farklı olarak, burada yapılmak istenen, Sovyetler Birliği'ni herhangi bir soyutlama düzeyinde bile sürmekte olan mücadelenin dışına çıkarmamak ve sosyalist kuruluşu kendinde bir süreç olarak göstermekten kaçınmaktır.

Ortaya çıkan bir tarih kitabı değildir. Çalışma Sovyetler Birliği'nin tarihsel kazanımlarının altını çizmek amacını da taşımamaktadır. Çözülüş ya da genel olarak kuruluş üzerine yazılan ve söylenen her şeyin ele alındığı bir "kaynak" oluşturmak ise hiç düşünülmemiştir. Zaten kitap, alışılmışın ötesinde hiçbir "referans" göstermemektedir. Yazar, konuya ilişkin ulaşabildiği çok sayıda Türkçe ve İngilizce metinden, ayrıca Türkiye'de ve değişik ülkelerde tanık olduğu tartışmalardan "tezler" çıkarmış ve bunları tek tek ele almıştır.

Kitabın iddiası "yeni" şeyler söylemek değil, yeni bir bakış açısı oluşturmaktır. Sovyetler Birliği'ne ilişkin daha önce yazılan ve önemli şeyler söyleyen birçok çalışmadan elbette yararlanılmıştır; bununla birlikte, en büyük kaynak Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi kurmaya dönük bir iradeyle hareket edenlerdir.

Kemal Okuyan
Ekim 2005, İstanbul

I
Tarihsel Arka Plan

Birinci tez: "Sovyetler Birliği'nin çözülüşü kaçınılmazdı."

Sovyetler Birliği'nin çözülüşü kaçınılmaz değildi. Sovyetler Birliği'nin çözülüşünün kaçınılmaz olduğunu söylemek, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşu için girişilen zorlu ve onurlu mücadelenin akıl dışı olduğunu söylemek demektir. Başta Rus proletaryası olmak üzere, tüm dünyada işçiler, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşuna katılmak, ona destek olmak, onu sakınmak için oldukça büyük bir bedel ödemiştir. Bu anlamda Sovyetler Birliği'nin çözülüşünün kaçınılmaz olduğu tezi, söz konusu tarihsel deneye ilişkin genel bir yargıdan ibaret görülemez.

Çözülüşün kaçınılmaz olduğu tezi, komünizme karşı düşmanca duygular besleyenler bir yana, sosyalizm ile devrim arasındaki bağlantıyı ortadan kaldırmak isteyenlerin zihninde yeşermiştir.

Sosyalist kuruluş, geniş bir zaman dilimine yayılır ve bu zaman dilimini toplumsal devrimle onu izleyen toplumsal dönüşümler karakterize eder. Bununla birlikte, kuruluşun kendisini önceleyen bir siyasal devrime gereksindiği de açıktır.

Bir başka deyişle, sosyalizmin insanlığın eşitlikçi ve özgür bir topluma giden süreçteki zorunlu uğrağı olarak kazandığı tarihsel değer, onun sınıf mücadelelerinde şekillenen siyasal içeriğini kesinlikle önemsizleştirmez. Marksist yazında şimdiye kadar sosyalizmin inşasının siyasal iktidarın işçi sınıfı tarafından fethini takip edeceği, yeni düzenin burjuva

toplumunun bağrında serpilip gelişemeyeceği konusu yeterince işlenmiştir. Ancak nedense, zorunluluğun gidiş-gelişli olduğu gerçeği birçok durumda ihmal edilmiştir. Oysa sosyalizmin devrime gereksindiği gerçeği, çağımızda devrimin sosyalizme gereksindiği gerçeğinden daha önemli değildir.

Konumuz açısından, sermaye sınıfının bir kez iktidarı aldıktan sonra devrimci karakterini yitirdiği, bundan da önemlisi, gericileştiği saptaması büyük bir değer taşımaktadır. Bu saptamaya kapitalizmin kriz dinamiklerinin öznel devrimci müdahalelerden büyük ölçüde bağımsız olduğu gerçeğini eklemeliyiz. İşte bu dinamiklerin özgün bir buluşma ve yoğunlaşma anında ortaya çıkan devrimci durum, yalnızca sermaye egemenliğini sarsıp sınıfsal güç dengelerinde radikal bir altüst oluşa neden olmaz, aynı zamanda kapitalizmin sınırlarını zorlayıp aşmaya dönük tarihsel bir kuvvet de uygular.

Devrimci bir kalkışmanın kapitalizme karşı "sosyalizm" doğrultusunu göstermesi zorunlu değildir, hatta genel olarak böyle bir doğrultudan söz edilemez. Ancak devrim ileriye doğru bir itilimdir, bu itilim havada asılı kalmaz.

Örneğin 1960'ların hemen başında Küba'yı sosyalist doğrultuya taşıyan yalnızca sosyalist ülkelerin ağırlık koyması veya Havana'daki genç iktidarın ABD'nin tehditlerine karşı güvenlik arayışı içine girmesi değildir. Küba devrimi, önderliğinin sayısız kez ilan ettiği gibi, devrimi var edebilmek için sosyalist doğrultuya yönelmiştir. Bu yönelimin geri bir ülkede gerçekleşmesi, sosyalist devrim teorisi açısından, bir yerden sonra teknik bir ayrıntıya dönüşür.

Çözülüşü kaçınılmaz olarak görenler, devrim ile sosyalizm arasındaki bu çift yönlü bağı ihmal ettikleri için, her şeyden önce teorik olarak tutarsızdırlar. Devrimlerin seçme özgürlüğü yoktur.

Sovyet devriminin başarısızlıktan kaçınma şansı olmadığının ileri sürülüşü sırasında ortaya çıkan teorik tutarsızlık, siyaseten "devrime inançsızlık"tan başka bir şey değildir. Sovyet deneyiminin çözülüşe mahkum olduğuna dair gösterilen kanıtlara yanıt vermeden önce bu inançsızlığa işaret etmek zorundayız. Sosyalist dönüşümlerin iradi zorlamalara gereksinim duyduğunu biliyor ve bildiğimize siyaset teorimizde özel bir

yer veriyoruz. Buna karşın, "devrim"in tarihsel bir olgu olarak öznel tercihlerden bağımsız bir karaktere sahip olduğunu da düşünüyoruz. Bu nedenle, bolşeviklerin kendine çıkış arayan Rus devrimine siyasal araçlarla değişik bir yön verdiklerini söylemek mümkündür ama o devrimi yarattıklarını söylemek asla mümkün değildir.

Sovyet deneyinin "umutsuz bir vaka" olarak adlandırılması, işçi sınıfının ve onun devrimci temsilcilerinin tarihsel gelişimin önünü açmaya dönük girişimlerinin reddedilmesinden başka bir şey değildir.

Sovyet sosyalizminin çözülmeye mahkum olduğu hiçbir biçimde söylenemez.

Sovyet sosyalizminin zaman içerisinde çözülmeye mahkum hale geldiğini söylemek ise bugünden yani çözülüşten sonra baktığımız için belli bir bilimsel meşruiyete sahip olabilir, ancak aynı meşruiyetin siyaset cephesinde geçerli olduğu kuşkuludur. Marksist taraftır, marksist çaresiz olmaz; çözülüş hiçbir kesitte kaçınılmaz değildir.

İkinci tez: "Bolşevizmle sosyalizm arasında kan uyuşmazlığı vardır."

Kimileri bolşevizmin Rusya koşulları söz konusu olduğunda iktidarı almak için uygun, ancak sosyalizmin kuruluşu açısından "talihsiz" bir siyasi hareket olduğunu iddia etmektedir. Bu iddia da hem teorik hem tarihsel açıdan sorgulanmalıdır. Teorik açıdan bu iddia "iktidar" olgusu ile sosyalist kuruluş süreci arasındaki bağı koparmaktadır. Sosyalist devrim sürecinde "iktidar" mutlak başlangıç noktasıdır. Bu yalnızca sosyalist devrim sürecinde siyasal iktidarın fethinin toplumsal devrimi kesinkes öncelemesinden kaynaklanmaz, aynı zamanda, işçi sınıfına önderlik eden partinin sosyalist kuruluş sürecine herhangi (rastgele) bir toplumsal desteğe değil, iktidarın ele geçirilişinden önceki dönemde devrimci yükselişin aktörü olan toplumsal güçlere dayanarak girişecek olmasından kaynaklanır. İşçi sınıfı partisinin devrim öncesi ve sonrasında farklı toplumsal temel ve araçlarla mücadele edeceği açık olmakla birlikte, "iktidarı alan" siyasi hareket ile "sosyalist kuruluşa soyunan" siyasi hareket

arasında süreklilik vardır.

Bolşevizmin devrim öncesindeki pratiğine geçer not verip, "iktidar"da hiç şansı olmadığını söylemek için bu sürekliliği bir kenara koymak ve "iktidarın fethi"ni sıradan bir işlem, birçok durumda bir konspirasi olarak görmek gerekir. Bu bakış açısıyla sosyalizmin kuruluş sürecinin nasıl algıladığı da ayrı bir meseledir. İktidarın fethi sürecinde elzem görülen zorlamalara, sıçrama veya müdahalelere artık gerek kalmamıştır!

Hayır, bolşevizmin 1902-03'le başlayan tarihinin 1917-1945 arası dönemi devrim öncesinden daha az değerli değildir; bolşevizm eğer komünistler açısından bir siyasal tarz olarak görülecekse, sosyalizmin çözülüşü bu tarzın kuruluş için uygunsuzluğunun kanıtı olamaz. Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşünün nedeni olarak "bolşevizm" başlığının altına yazılacak şey, SSCB'de bu tarzın gereğinden erken terk edilmiş olduğudur.

Bolşevizm ve onun Rus devrimini soktuğu "Ekim yolu", herkesin kabul ettiği gibi, "öznel" faktörün kendisine duyulan ihtiyacı fazlasıyla karşıladığı bir tarihsel sıçramadır. Rus devrimi, kendi haline bırakıldığında bir karşıdevrimle noktalanmış, olmadı bir yabancı müdahale ile kontrol altına alınmış, ya da en iyimser olasılıkla sönümlenmiş olacaktı. Oysa devrim daha önce vurguladığım gibi "daha ötesi"ni aramaktaydı. Bolşevizm bu arayışa yanıt verdi.

Ancak devrimin sosyalizmi arayışı 1917 sonrasında da sürdü ve bunun kendiliğinden gerçekleşemeyeceği açık bir biçimde görüldü. Bolşevizm uzunca bir süre "öznel" faktör olarak kendisini hissettirerek, kendi haline bırakıldığında kapitalist restorasyona evrilecek olan Sovyet iktidarını korudu, onun kendi kuruluş felsefesine ihanet etmesinin önüne geçti.

Sosyalist kuruluşun, siyasal iktidarın fethi sırasında ortaya çıkan ideolojik birikime ve bu fethin kitle tabanına emanet edilmesi gerektiği düşüncesini savunanlar, her zaman, "işçi"cilik yapmış, yığınların doğruda durabilme becerisine ilişkin efsaneler yaratarak "öncülük" ve "müdahale"ye vurgu yapanları "ikamecilik"le suçlamışlardır. Kapitalizmin sömürü ve baskı mekanizmalarının ve bu mekanizmalara karşı yürütülen mücadeleden çıkarılan derslerin emekçi kitlelerin tutarlı bir siyasal hatta durmalarını garanti altına alması bir yana, genel olarak devrimci bir ruh hali içerisinde olmalarını bile sağlamaya yetmediği açıktır.

Bu anlamda devrim sonrasında yeni ve daha önemsiz olmayan sorunlarla karşılaşıldığı hatırlanmalıdır. Sosyalist inşa, yeni bir yaşamın kuruluşu ve emekçi yığınların kendi kaderlerini ellerine alması anlamına geldiği sürece, tarihsel olan ile güncel olan arasındaki gerilimin yepyeni bir boyuta taşındığı görülür. Daha geniş kesimlerin sosyalist kuruluş yükünü omuzlaması için yürütülen her tür pedagojik çaba, geliştirilen her katılımcı mekanizma, aynı zamanda işçi sınıfı üzerinde yabancılaştırıcı bir etki yaratır.

Bolşevizm, öncü siyaset ve örgütlenme ile işçi kitleleri arasındaki ilişkiyi bu tehlikeyi bertaraf edecek biçimde kurabilen bir geleneğe sahipti. Sosyalist kuruluş sürecinde bu geleneğin rolüne yeterince önem verilmemesi, çözülüşe davetiye çıkardı.

Bolşevizmin geniş kitlelerin yaratıcı enerjisini kısıtladığı, sosyalist doğrultuyu güvence altına aldığını sandığı anlarda bile aslında kendi temelini yok ettiği iddiası dayanaksızdır. Her şey bir yana, öncü siyaset olmadığında kitlelerin kendi bağrından devrimci bir proje çıkardığı henüz görülmemiştir. İnsanlık bu açıdan gereğinden fazla beklemiş, kapitalizme ve onun toplumlarına gereğinden fazla zaman tanımıştır. Ayrıca ileri doğru atılan her adımın bir bedeli olduğu açıktır. Çölde susuz kalan bir insandan karşılaştığı su kaynağının hijyenik olup olmadığını test etmesi herhalde beklenmez. Ölüme yatmak olabilecek en gayri-insani davranıştır. Doğru olan, direnmek ve direnmenin sonuçlarıyla sonra yüzleşmektir.

Bu anlamda öncü devrimci siyaset ve yaşama özgün bir müdahale olarak tanımlayacağımız bolşevizmin kitleleri atıllaştırması ve çok iddia edildiği gibi bürokratlaşmaya yol açması bir olasılıktı(r), ancak yalnızca bir olasılık. Bu anlamda bolşevik deneyin sosyalizmle (zaten) kan uyuşmazlığı sorunu yaşadığını söylemek doğru değildir.

Üçüncü tez: "Rus toprağı, sosyalizm için asla elverişi değildi."

Rusya'da devrimci bir krizin baş göstermesi, tek başına Rusya'nın iç dinamikleriyle açıklanamaz. Emperyalist dünyada yalnızca gelişme eşitsiz değildir, aynı zamanda çelişkiler de eşitsiz birikmekte, değişik

ülke ve coğrafyalara farklı yoğunluklarda dağılmaktadır. Rusya'yı Ekim 1917'ye taşıyan gelişmeler, sınıf mücadelesinin Rusya ölçeğindeki seyri ve emperyalizmin Birinci Dünya Savaşı ile doruğa taşınan krizinin Rusya üzerindeki etkisi ile açıklanabilir. Bunlar aynı şeyler değillerdir, değişik soyutlama düzeylerinde birbirlerinden bağımsız ele alınabilirler, ancak birbirlerinden koparılamaz, biri öteki olmadan var olamaz ve birbirleri üzerinde etkide bulunmadan yapamazlar.

Bu anlamda Rusya'da devrimci krizin olgunlaşması ile dünya devrim sürecinin yükselişe geçmesi ve bir kopma için olgunlaşması arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bütün dünyada ama özellikle Avrupa'da 1915 yılından itibaren "yeni bir düzen" kendisini dayatmakta, kapitalizmin devrimci bir biçimde aşılması için nesnellik büyük bir baskı uygulamaktaydı. Ekim Devrimi bu nesnelliğe açılan öznel bir kapıdır. Bu kapı bir kez açıldıktan sonra, "nesnel koşullar"a dayanarak değerlendirme yapmak güç hale gelir.

Rusya küçük, önemsiz ve etkisiz bir ülke değildir. Dünya devrim sürecinden yalıtık, ondan almayan ve ona vermeyen bir ülke hiç değildir. Dünya devrim sürecinin yükseldiği bir dönemde "öne çıkan" kol olarak Rusya'nın "geri", dolayısıyla sosyalizm açısından gerekli altyapıya sahip olmayan bir kol olarak gösterilmesi bir yerden sonra anlamsızdır. Rusya'nın o dönemde bir Almanya, bir İngiltere veya Fransa olmadığı açık olsa bile, sosyalist kuruluşun gereksindiği nesnel enerji ve bu enerjinin kullanılabilirliği açısından kimi başlıklarda bu ülkelerden daha "ileri" noktada bulunduğu söylenebilir.

Ancak en doğrusu, hiçbir devrimci iktidarı, bir kez ortaya çıktıktan sonra, bütünüyle "nesnel" kıstaslara yaslanarak değerlendirmemektir.

Burada "geri" ve "ileri" kavramlarının son derece tartışmalı olduğunu göz önüne almadan devam edemeyiz. Kavramı hangi kriter ve/veya kriterler setine dayanarak kullandığımız oldukça önemlidir. Değerlendirmemize kaynaklık eden kriterlerin sayısı arttıkça "geri-ileri" kavramlarının ağırlığı ve kesinliği azalır. Söz konusu kavramların yaygın kullanımında ekonomik kriterler öne çıkmakta, bir ülkeye "geri" dendiğinde insanların aklına doğrudan ekonomik göstergeler gelmektedir. Ancak nicel büyüklüklerin "güven veren" desteğine karşın, bu göstergeler bile çoğu kez

bizi gerçeklerden uzaklaştırabilir. Ayrıca, ekonomik düzey ile diğer düzeyler arasındaki geçişkenlikler hesaba katılmalı, bu geçişkenliğin ihmal edildiği bir soyutlama girişiminde bile, ekonominin belirleyiciliğinin "son tahlilde" olduğu hatırlanmalıdır.

Rusya örneğine geri döndüğümüzde, bolşevikleri ama özellikle Stalin'i marksizmi ekonomist sapmayla tahrifatla itham edenlerin birçok örnekte onu "geri bir ülkede sosyalizmin kurulabileceğini sanmak"la suçlamalarında bir gariplik olduğunu görmemiz gerekiyor.

Rusya, yaygın kullanılan kriterlerden hareket edecek olursak ve son tahlilde, Almanya ya da İngiltere'den geri bir ülkedir. Ancak Rusya, aynı zamanda, yalnızca işin içine kültür, siyaset, ideoloji gibi daha karmaşık düzeyler girdiğinde değil, ekonomik düzeye yerleştirebileceğimiz bazı kriterler açısından da "ileri" kapitalist ülkelerden daha "öte"dedir.

Kaldı ki, kapitalizmin referans noktasında durduğu bir karşılaştırma ile sosyalist kuruluşun temel alındığı bir karşılaştırmanın aynı düzeylerde farklı sonuçlar vermesi kaçınılmazdır. Örneğin Rusya'nın sosyalizme geçişin ekonomik temelleri açısından, Almanya olmasa bile Fransa'dan daha ciddi olanaklara sahip olduğunu söylememiz için bize fırsat veren bir dizi özelliği vardır. Fransa'da kırlarda kapitalizmin gelişme trendi ile, Rusya'da kapitalizmin köylülük üzerindeki yıkıcı etkisi karşılaştırıldığında "ileri" ve "geri" kavramlarının açıklayıcı olmaktan çıktığı kolaylıkla görülebilir.

Birçok marksist Rusya'da eşitsiz gelişme yasasının devrimci olanakları özellikle beslediğinde birleşmektedir. Örneğin sermayenin göreli zayıflığına rağmen, her durumda burjuva devrimleriyle birlikte anılan roman yazımındaki çarpıcı gelişkinlik, tek başına çok büyük bir değer taşımasa bile, bazı düzeylerdeki zenginliği ve çelişki yoğunlaşmasını gösteren bir sonuç olarak algılanmalıdır. Ayrıca yapıdan üstyapıya doğru geçtikçe, süreklilik-kopuş diyalektiğinin daha dinamik bir karakter kazandığı görülür.

Müzik tarihi, konumuz açısından oldukça çarpıcı örneklerle doludur.

Alman toprağının senfonik müzik açısından ne anlama geldiği bilinir ancak bu müziğin sıçramasında halk müziğinin söz konusu toprakta "ileri" değil son derece sıradan olmasının etkili olduğu genellikle unutulur. Senfonik müzik, klasik müziğin diğer kollarına göre müziğin geleneksel

birikiminin üzerine çok daha fazla şey koymuştur, bu anlamda kırlardan çok daha zengin bir müzik devralan başka ülkelerde (Macaristan, Romanya, Rusya ve hatta İtalya'da) klasik müziğin diğer türlerinin öne çıkmasının şaşırtıcı olmadığını söyleyebiliriz. Bugün Bela Bartok tutkunu birisinin Macar halk ezgilerini otantik haliyle dinlemekten büyük keyif alması veya Borodin'in bir operasını tamamladıktan sonra saatlerce Rus halk müziğine kulak kabartmaktan sıkılmaması kimseyi şaşırtmaz. Lakin Beethoven'a hayranlık duyan bir kişinin, Alman "halk şarkı"larına bir dakika olsun katlanamayacağını rahatlıkla iddia edebiliriz.

Bütün bunlar, Rusya'nın birçok açıdan geri bir toplum olmasının sosyalist kuruluş sürecini zorlaştırıcı etkisini bir kenara atmamız gerektiği anlamına gelmez. Nihayetinde Sovyet iktidarı açık kapatmak için ciddi bir enerji harcamış, endüstrileşmek ve belki daha önemlisi eğitim sorunlarını çözmek için çok büyük kaynakları seferber etmek durumunda kalmıştır. Ancak sosyalist kuruluşun "sabit" enerjiyle yürüdüğünü düşünmek için hiçbir neden yoktur. "Geri"lik nedeniyle devrime binen ağırlığı kaldırmak için açığa çıkarılan kuvvetin başka alanlarda da kullanıldığı ya da kullanılabileceği varsayılmalıdır.

Sözün kısası, "Rusya'nın sosyalist kuruluşa izin vermeyecek ölçüde geri bir ülke olduğu" doğru değildir.

Dördüncü tez: "Sovyetler Birliği, iç savaş, kolektivizasyon ve İkinci Dünya Savaşı'nın yükünü taşıyamazdı."

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşünün kaçınılmaz olduğunu söyleyenlerin bir bölümü, bu ülkenin ardı ardına gelen "yıkıcı" dönemlerde karşılaşılan maddi kayıpları telafi edecek kaynaklara sahip olmadığı görüşünü ileri sürmekte. Söz konusu dönemler derken kastedilen, öncelikle iç savaş (ve ardından gelen dış müdahale), kolektivizasyon ve İkinci Dünya Savaşı'dır.

Hemen ilk bakışta, kolektivizasyonun bizzat Sovyet iktidarının tercihi olması bakımından diğer ikisinden ayrıldığı göze çarpmaktadır. Bununla birlikte, "çözülüş kaçınılmazdı" diyenlerin bu tercihe saygı duymadıkları

ve Sovyetler Birliği'nin kendisini sosyalizmin daha ileri evrelerine taşıyacak kaynakları 1917-1945 arasında birbiri ardına gelen zorlu mücadele dönemlerinde yitirdiğini iddia etmekte ısrar etmektedirler.

İddia sahiplerinin hepsini aynı kefeye koymak pek mümkün gözükmüyor. Burada ele alınan biçimiyle "çözülüşün kaynakların tüketilmesi sonucu ortaya çıktığı"nı ileri sürenlerden bir bölümü iç savaş yıllarına, bir bölümü tarımda sınıf mücadelelerinin keskinleştiği kolektivizasyon atılımına, bir diğer bölümü ise 20 milyonun üzerinde Sovyet yurttaşının öldüğü İkinci Dünya Savaşı'na odaklanmaktadır.

Bunlar üzerinde tek tek durulabilir.

Ekim Devrimi sonrasında yaşanan iç savaş ve emperyalist müdahalenin ilk sosyalist ülkeyi ciddi ölçülerde yıprattığını söylemek, mümkün ama eksiklidir. Çünkü Sovyet Rusya yalnızca devrim sonrası yaşanan sıcak savaşta bedel ödememiştir, aynı zamanda emperyalist savaşta İngiltere ve Fransa ile birlikte saf tutan Rus gericiliğinin de bedelini ödemiştir. Yıl hesabına vurulacak olursa, Ekim Devrimi toplam yedi yıllık bir savaşın yükü ile yüzleşmek durumunda kalmıştır.

Bu yedi yılın Rusya'da sosyalist iktidarın sınıf tabanında yaptığı tahribat hiçbir biçimde küçümsenemez. Nicel olarak zaten sınırları olan Rus proletaryasının bu zayıflığı, belli merkezlerdeki yoğunlaşmayla dengeleniyordu. Ancak yine de, önce cephedeki çatışmalar, ardından kentlerde yaşanan açlık sırasında fiziki olarak büyük bir yıkıma uğrayan Rus işçi sınıfıyla beraber sosyalist iktidarın sınıf temelinin de zayıf düştüğü açıktı. En az bunun kadar önemlisi, partinin kadro yapısında yaşanan erozyondu.

Kimileri bu erozyonu, "partinin sonu" olarak nitelendirirken, "Stalin'in önlenemeyen yükselişi"nin nedeni olarak göstermeyi de ihmal etmediler. Stalin, iç savaşta kırılan işçi kadroların yerini kır kökenli deneyimsiz üyelerle doldurarak, yıllarca kendisine sadakatle bağlı kalan bir aparat yaratmayı becermişti!

Savaş ve sonrasında iç savaşta işçi kadroların bir bölümünün yitirilmesi, partinin sınıf karakterini gerçekten de zayıflatmıştı. Ne var ki bu kaybın telafisinin olmadığı veya çözülüşü kaçınılmaz hale getirdiği düşüncesi son derece abartılıdır. Bu işçilerin yerini alan kadroların kültürel

ve siyasal açıdan "geri" olduklarına ilişkin değerlendirmelere de ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Sovyet Rusya'nın zaten üçüncü kuşaktan kentli işçi devralmadığı ve sanayi proletaryasının her zaman yıkıma uğrayan köylerden beslendiğini hatırlamak gerekiyor. 1917 ve onu takip eden yıllarda mujik kültüründen bütünüyle kopmuş bir Rus işçisi düşünülemez bile; o dönemde bu ancak bir masal kahramanı olabilirdi.

Sovyetler Birliği gibi devasa bir ülkede sosyalist kuruluşun öncü partisinin işçi sınıfındaki zayıflamayı durdurmak için yüzünü kırlara çevirmesi kadar doğal bir şey olamaz.

Toplam proleter sayısında çok büyük bir sıçramaya neden olan ve Sovyetler Birliği'nin sınıfsal karakterindeki çarpıklığı düzelten kolektivizasyon sürecinin birçok marksist tarafından Sovyetler Birliği'nin ölüm fermanı olarak nitelendirilmesi, yukarıdaki tartışma hesaba katıldığında son derece ilginçtir. Böyle düşünenler arasında, tarımdaki mülk sahibi sınıfların tasfiyesi sırasında Sovyetler Birliği'nin bir kez daha ciddi bir nüfus kırımı yaşadığını ileri sürenleri fazla ciddiye almamak gerekiyor. Üzerinde asıl durulması gereken, kolektivizasyonun Sovyetler Birliği'nde toplumun barış içinde gelişimi olanağını geriye dönüşü olmayan bir biçimde ortadan kaldırdığı iddiasıdır. Bu iddianın özellikle Garbaçovcu klik Sovyetler Birliği'ni hızla kemirdiği bir sırada sık dile getirilir olması anlamlıdır. Konunun başka ve daha önemli boyutları olmakla birlikte, sosyalist kuruluşun, 1920'lerin sonunda başlayan ve kırlarda toprak sahibi zengin köylülerin tasfiyesi ile sonuçlanan kolektivizasyon atılımı nedeniyle rayından çıktığı ve bir daha belini doğrultamadığı tezinin 1987-1989 yılları arasında perestroykacı şarlatanların dillerinden düşmemesi önemsenmelidir.

Karşı devrimcilerin, Sovyetlere öldürücü darbeler vururken, "devrimci" her tür dönüşüme dönük inancı sarsmaya gereksinim duydukları açık.

Sovyetler Birliği'nin soluğunun İkinci Dünya Savaşı yıllarında tükendiği görüşü ise oldukça farklı bir değerlendirmeyi hak ediyor. Bilançonun ne olduğu aşağı yukarı herkes tarafından biliniyor. Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı'nda 20 milyonun üzerinde insanını yitirdi. Bunun şu ana kadar tanık olunan en büyük trajedi olduğu açık. Yaralılar, baştan aşağıya yıkılan kentler, boşaltılan binlerce köy, en az birkaç yıl ürün ve-

remeyecek hale gelen devasa toprak parçaları, yakılan ormanlar...

Hepsinden önemlisi, yıllar boyu, belki çözülüşe kadar etkisini sürdüren toplumsal travma... Bu travmanın siyasal sonuçları...

İkinci Dünya Savaşı Sovyetler Birliği'ne gerçekten de ağır bir darbe vurmuştur. Ancak savaşın "öldürücü" dönemi, bizzat savaşılan 1941-45 arasıdır ve bu dönem kazanılmış, tehlike bertaraf edilmiştir. Savaşın kazanılması için büyük kaynakların yok olması nedeniyle ortaya çıkan tehdit, Alman faşizminin yarattığı tehditten daha fazla değildir.

Nazilere dersini veren Sovyet halkı, savaşın yaralarını sardıktan sonra daha ileri hedeflere yönelmediyse, bunu yalnızca kaynakların tüketilmiş olmasına bağlamak olmaz. İkinci Dünya Savaşı'nın Sovyetler Birliği'ni ekonomik, siyasal ve ideolojik olarak ciddi biçimde örselemiş olduğu, bu örselenmenin çözülüş sürecini etkilediği açık olsa bile, ülkenin 1946 yılına "yenik" girdiğini söylemek kesinlikle mümkün değildir.

Dolayısıyla, Sovyetler Birliği'nin ardı ardına gelen zorlu dönemeçlerin yükünü kaldıramadığı için çözülüş sürecine girdiği iddiası doğru değildir. Bütün bu dönemler Sovyetler Birliği'nin gücünün ve neler yapabileceğinin kanıtı olarak da değerlendirilebilir.

II
Ekonomi

Beşinci tez: "Çözülüşün temelinde ekonomik nedenler var."

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülmesinin nedenleri üzerinde tartışırken dar kapsamlı formülasyonlardan özellikle kaçınılmalıdır. Marksizmin ekonomiye tanıdığı ayrıcalıklı rol nedeniyle, "SSCB'nin çözülüşünde ekonomik sorunlar belirleyici oldu" saptamasına özellikle ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir.

Ekonomik düzlemin ayrıcalığı, biraz da, onun belli bir toplumsal formasyonun hemen bütün dinamikleriyle alış veriş içerisinde olmasının ürünüdür. İdeolojik ve siyasal süreçleri, kültürel etkinlikleri ve giderek toplumsal devinimin hemen her noktasını "ekonomik" araçlarla analiz etmek mümkündür. Ne var ki toplumsal dinamikleri kavramak açısından bu analiz yeterli değildir. Ekonominin belirleyiciliği, toplumsal olguların kabukları soyulduğunda ortaya çıkan birer "ekonomik" çekirdeğe sahip oldukları anlamına gelmez. Bu bağlamda, Sovyet sosyalizminin sorunlarını ve bir karşıdevrimle nihayete ermesini ideolojik ve siyasal mülahazalarla ele aldıktan sonra son vuruşu "ekonomi" ile yapmak hiç de gerekmemektedir. Tam tersine, sosyalist kuruluş sürecinin ekonominin belirleyiciliğine karşı girişilmiş çok özel bir iradi müdahale olduğunu kavramakta, bu tür son söz arayışlarından özellikle kaçınmakta büyük yarar bulunmaktadır.

Mutlaka bir son söz söylenecekse bu, "Sovyetler Birliği'nde sosyaliz-

min çözülüşünün temelde ekonomik sorunlardan kaynaklanmadığı" olmalıdır!

Sosyalizmin kapitalist bir toplumun bağrından çıkamayacağına ilişkin marksist önerme, yalnızca siyasal iktidarın fethi anlamında bir "devrimci" dönüşüm gereksinimine işaret etmez, aynı zamanda sosyalist iktidarın "devraldığı" nesnelliği devrimci bir tarzda değiştirmek durumunda kalacağının da altını çizer.

Sonuçta, sosyalist devrimle birlikte ekonomi ile siyasal iktidar arasında mutlak bir karşıtlık ortaya çıkmaktadır.

Bu karşıtlığın giderilmesi sınıfsız/sömürüsüz bir toplumun, yani komünist toplumun yaratılması ile mümkündür.

Başlangıç noktası olarak kabul ettiğimiz siyasal devrim ile komünist toplum arasındaki döneme sosyalist kuruluş süreci diyoruz. Bilindiği gibi kimi marksistler bu dönemi tanımlarken "geçiş toplumu" kavramını tercih etmektedirler. Bu kavramda bir yanlışlık olduğu söylenemez belki ama biz Marx'ın öngördüğünden çok daha uzun bir kesite yayılan (bundan önceki sosyalizm deneylerinde) ve yayılması beklenen (bundan sonrasında) söz konusu dönemin doğrultusuz ve karaktersiz kalmaması için "sosyalist kuruluş süreci" adlandırmasını tercih ediyoruz.

Bu tercihin, kapitalizmle komünist toplum arasına büsbütün bağımsız ve ayrı bir sosyalist üretim tarzını yerleştirmek anlamına gelmediği, bir an için bile akıldan çıkarılmamalıdır.

Kapitalizmin ekonomik temellerinin önemli ölçüde ortadan kaldırıldığı, ayakta kalan kapitalist unsur ve kategorilerin mümkün olduğunca kontrol edilmeye çalışıldığı ve en önemlisi sınıfsız topluma dönük kesintisiz iradi müdahalelerin yapıldığı bu dönemin keskin virajı üretim araçlarında kamu mülkiyetine geçiştir. Tarihsel değeri çok büyük olan bu devrimci dönüşüm, ekonominin değişik sektörlerinde farklı zamanlarda ve farklı bir ivmeyle gerçekleşeceği gibi, eski mülkiyet ilişkileri karşısında "siyasal iktidar"ın himayesine mutlak anlamda muhtaçtır.

Bunun bir dizi anlamı vardır. Örneğin, sosyalist kuruluş sürecinde, aslında birbirini öteleyen komünizm ve kapitalizme özgü kimi kategorilerin yan yana durduklarının itirafıdır bu. Söz konusu yan yanalık bir "doğal" durum değildir; sosyalizme komünizmden bağımsız apayrı bir evre özel-

liği kazandırmaz. Oysa nihai haliyle komünizm için üretim araçlarının bütünüyle topluma ait olması "doğal" bir durumdur, tıpkı kapitalizmde aynı doğallığın "piyasa" için geçerli olması gibi.

Buradan siyasal düzeye geçtiğimiz takdirde, sosyalist kuruluş sürecinin kendi kendisini besleyen nesnel, doğal bir karaktere sahip olmadığı sonucuna geliriz. İlk bakışta bu sonuç ürkütücüdür. Marksist ortodoksinin siyasal devrim/toplumsal devrim arasındaki bağlantı noktasına özgü geçici bir arıza olarak görmeye yeltendiği "siyasetin ekonomiden bağımsızlığını ilan etmesi", sosyalist kuruluşun bütünü söz konusu olduğunda, son derece ilginç bir biçimde süreklilik kazanır.

Çünkü sosyalist kuruluş sürecinde "ekonomik determinizm" denilen şey, yalnızca verili konjonktürde üretici güçlerin gelişkinliği ve örgütlenmesi, sınıfsal kompozisyon ve dengeler ile üretim sürecindeki mülkiyet ilişkileri üzerinden işlemez. Bu tarihsel dönem boyunca ekonomi, ulaşılmak istenen komünist toplum projesinin özellikleri tarafından yapısal bozulmaya uğratılmıştır. Örnek olsun, sosyalist kuruluş sürecinin herhangi bir anında köylülüğün siyasal, ideolojik ve hatta kültürel ağırlığını yalnızca onun ekonomi alanında kapladığı yer belirlemez; komünist topluma yönelindikçe köylülüğün ağırlığının azalacağı ve bütünüyle tasfiye olacağı gerçeği, sosyalist kuruluşun her daim dengesiz kalacağının, bir başka deyişle verili nesnellikle barışık olamayacağının ifadesidir.

Sosyalist kuruluşun nesnelliğindeki bu dual karakter ancak bir başka düzlemde, "siyasal iktidar" düzleminde çözüme kavuşabilir. Komünizme giden yolda sosyalist olmayan unsurlar, var oldukları oranda genişleme eğilimindedirler; bu anlamda birbirleriyle ilintili kategoriler olarak piyasa ve meta üretimi tıpkı kapitalizmde olduğu gibi, yayılmacı, genişlemeci bir davranış gösterir. Kamu mülkiyeti bu davranış karşısında "ekonomik" bir direnç asla gösteremez.

Buraya kadar yazılanların Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşünün ekonomik nedenlere dayanmadığına bir kanıt sunmaktan çok, tartışmaların eksenini düzeltici bir ön müdahale amacını taşıdığını söyleyebiliriz. Bu düzeltmeden sonra ekonomiye dayalı çözülüş teorilerine yanıt vermek daha kolay hale gelmektedir.

Altıncı tez: "Kolektivizasyon gereksiz bir zorlamaydı."

1920'lerin sonunda gündeme gelen büyük kolektivizasyon atılımı sırasında ülke ekonomisinde gerçekleşen sarsıntının ve proletarya diktatörlüğünün toplumsal tabanında yaşanan daralmanın Sovyetler Birliği'ni çözülüşe götüren sürecin motor güçlerinden birisi olduğu sık sık iddia edilmiştir. Her ne kadar iddia sahiplerinin önemli bir bölümü sosyalizmin çıkarlarıyla zerre kadar ilgilenmediklerini kısa süre içerisinde kanıtlamış olsalar da, konuyu geçiştirme şansımız bulunmuyor.

Öncelikle ne olduğunu kısaca hatırlayalım...

Yoksul köylülükle ittifak biçimini alan işçi iktidarı ilk yıllarında, devrimin rüzgarının etkisiyle ama bundan daha fazla otoritesini tesis edebilmek ve iç savaş sırasında ortaya çıkan gıda gereksinimini karşılayabilmek için "savaş komünizmi" adı verilen olağanüstü uygulamalara yöneldi. Bu uygulamaların bir bölümü proletaryanın açığa çıkan enerjisinin ürünü "yıkıcı" ve yeni bir düzenin vazgeçemeyeceği türden plansız eylemlere dayanıyordu. Bununla birlikte, ekonomi alanının gündelik bir "gerilla" mücadelesine teslim edildiği açık. Söz konusu yıllarda birçok adım kamu mülkiyetine geçiş anlamına gelse, hatta eşitlikçi hamleler gerçekleştirilse bile, söz konusu olan planlı bir sosyalist kuruluş değil, işçi iktidarının acil gereksinimlerinin karşılanmasını gözeten bir otoriter ekonomi yönetimiydi.

İç savaşta karşıdevrimcilerin bozguna uğratılması ve emperyalist dış müdahalenin püskürtülmesi ile birlikte "savaş komünizmi" evresini kapatmak için gerekli koşullar da ortaya çıkmış oldu. Tam yedi yıl süren savaş hâli ülkenin endüstriyel alt yapısını ciddi ölçülerde tahrip etmiş, iş disiplini kaybolmuş, işletmeler arası bağlantılar kopmuş, birçok fabrika yönetsel bir karmaşanın içerisine girmiş ve en önemlisi tarımda mülk sahibi sınıfların zorlu direnişi nedeniyle kentlerde açlık baş göstermişti.

Ekonomide yeni bir dönem kapıdaydı. Lenin'in geçici bir soluklanma olarak tarif ettiği NEP'e (Yeni Ekonomi Politika) bu koşullarda geçildi. Mülkiyet ilişkilerine dair duyarlılık geriye çekildi; istikrar, iç barış ve kurumsallaşma ön plana çıkarıldı. Durma noktasına gelen üretimi canlandıracak kararlar alındı. Yerli ve yabancı kapitalistler üç yıl kadar süren

"korku" günlerinden sonra bazı sektörlerde bir kez daha sahne almaya başladılar. Kırlarda ise toprak sahibi köylülere "size dokunmayacağız" mesajı iletildi: "Üretin ve kentlerdeki proleterleri doyurmamız için bize satın." Köylü bu çağrıyı kuşku ama iştahla karşıladı. Sovyet işçi sınıfının fiziki olarak soluk aldığı, Sovyet ekonomisinin toparlandığı, Sovyet iktidarının iç ve dış baskıyı hafiflettiği NEP döneminde Sovyet "mülk sahipleri" de palazlandı. Yalnız tarımda değil, ekonominin hemen her sektöründe kapitalizmin, 1917 Ekimi ile çatırdayan temelleri, büyük ölçüde yeniden onarılmıştı.

1920'lerin sonuna gelindiğinde Stalin önderliği bu işe dur demeye karar verdi.

Bir yaklaşıma göre, bolşevik önderlik tarımdaki mülk sahibi sınıflar tarafından tahrik edilmişti. Aç gözlülükte sınır tanımayan kulaklar, işçi sınıfı iktidarının sabrını test ederken kantarın topuzunu kaçırmış ve NEP döneminin hassas dengelerini bozuvermişlerdi.

Bir başka deyişle, Stalin ve arkadaşları, tarımda mülkiyet ilişkilerini (bir kez daha) değiştirmeye mecbur bırakılmışlardı.

Böyle değil.

Bu yaklaşım, Stalin'in "kolektivizasyon" adı altında ülke ekonomisine öldürücü bir darbe indirdiğini, sosyalizmin çoğulcu ve demokratik gelişiminin önünü kestiğini düşünenlerin "düşman" tezlerini güçlendirici öğeler taşımaktadır.

Sosyalist kuruluş, üretim araçlarının özel mülkiyetiyle barışık bir denge modeli üzerinde yoluna devam edemez. Sosyalist kuruluş, ekonominin "barışçı" bir biçimde gelişmesinden çok öte bir şeydir. Kaldı ki, toprakta özel mülkiyet, doğası gereği genişleme eğilimindedir, bir yerden sonra "barışçı" ekonomiyi tehdit etmeden yapamaz. Son olarak, kentler ve kırlar arasındaki farklılıkları azaltmayı hedefleyen bir siyasal iktidarın işe mülkiyet ilişkilerindeki farklılıklardan başlamamasının nasıl mümkün olacağı sorulmalıdır.

Yoksa kırlarla kentler arasındaki farklılıkların yok edilmesinden "tüketim kalıpları"nın benzeşmesini mi anlıyoruz? Her konutun elektrikle donatılması, köylünün sözgelimi buzdolabı ve çamaşır makinesiyle tanışması elbette önemlidir ancak toplumsal ilişkilere sınıfsal farklılıkların

damga vurmaya devam etmesi daha önemlidir. Üretim ilişkilerini dönüştürmeden, kent ve kır arasındaki farkları azaltmak ve giderek yok etmek söz konusu bile olamaz.

Tarımda özel mülkiyetin tasfiye edilmesi, sosyalist kuruluşun en önemli eşiklerinden birisidir. Sınıfsız toplum mücadelesinin uzun sürecek olması, bu eşiğin uzun bir süre ötelenebileceğine kanıt gösterilemez. Sosyalist iktidar, toprakta özel mülkiyetin yıkıcılığından mümkün olan en kısa sürede kurtulmak durumundadır.

1929 yılının sonunda Stalin'in "zengin çiftçileri denetleme politikasından onları bir sınıf olarak ortadan kaldırma politikasına geçtik" biçiminde açıkladığı değişikliğin ekonomiye öldürücü bir darbe vurduğunu, sosyalist demokrasiyi zayıflattığını, zorbalığı ikna mekanizmalarının yerine koyduğunu ve dahası insanlığa karşı caniliğe varan bir büyük suç olduğunu ileri sürenleri mülk sahibi sınıfların sözcülerinden ne ayırmaktadır?

Pek az şey...

Toplam köylü nüfusunun yüzde 5'ini oluşturan zengin ve sömürücü toprak sahiplerinin ekonomik ve siyasal gücünü tamamen kırmadan köylülüğün ve kentlerdeki proletaryanın önünü açmak olası mıdır?

Elbette değildir.

Kolektivizasyonun Sovyetler Birliği'ni çözülüşe doğru götüren yıkıcı bir etki yaptığını düşünenler, çözülüşü sistemin ekonomik yetersizliklerine bağlayan piyasacı, liberal marksistlerdir ve öyle oldukları için onlara mülk sahibi sınıfların haklarını savunmak pek yakışmaktadır.

Biz tam tersine düşünüyor ve ekliyoruz: Kolektivizasyon zorunludur ama yetmemiştir!

Yedinci tez: "Sovyetler Birliği, değer yasasından kurtulamadığı için çözülmüştür."

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşüne ilişkin tartışmalarda üzerinde en fazla durulan kavramlardan birisi değer yasası. Bazı marksistler, Sovyetler Birliği'nde değer yasasının yürürlükte olmasını bu ülkeye ilişkin "devlet kapitalizmi" yakıştırmasına kanıt olarak ileri sürerken, kimi

başkaları, değer yasasının geçersizliğinin ilan edilmeyişinin ya da onun sosyalist ekonomideki varlığına göz yumulmasının çözülüşü kaçınılmaz olarak davet ettiği görüşünde.

Bilindiği gibi, değer yasası, meta üretimine içkin. Bu anlamda gerçek gücünü kapitalizmde ortaya koysa da, pre-kapitalist formasyonlarda da kendisini hissettiriyor. Ancak meta üretiminin tasfiyesine yönelen sosyalizmde değer yasası oldukça kritik tartışmalara yol açıyor.

Sovyetler Birliği'nde meta ekonomisinin varlığı, temelde sosyalist ekonominin yalnızca kamu mülkiyetine dayanmıyor oluşuyla açıklandı. Sanayi sektöründe büyük ölçüde devlet mülkiyetine geçilirken, kırlarda 1920'lerin sonunda başlatılan kolektivizasyon hamlesi sonrasında tarımda iki, hatta iki buçuk mülkiyet biçimi ortaya çıktı. Devlet çiftlikleri, kamu mülkiyetinin somutlandığı daha gelişkin yapılanmalar haline gelirken, kolektif çiftlikler (kolhozlar) üye çiftçilerin sınırlandırılmış mülkiyet hakkına sahip oldukları ekonomik birimlerdi. Buna ek olarak, çiftçi ailelerinin kendi tasarruflarındaki topraklardan ayrı bir mülkiyet biçimi olarak söz etmek mümkündü.

Kırlardaki bu mülkiyet çeşitliliği, sosyalizmde meta ekonomisinin varlığını, değer yasasının hükmünü sürdürmesini meşru gösterir mi?

Bu soruya aynı anda hem evet, hem de hayır yanıtı verilmelidir.

Evet, çünkü sözü edilen çeşitliliği hafife almak, öznel bir kararla bu çeşitliliğin ve onun yarattığı sorunların üstesinden gelmek olanaksızdır. Sovyetler Birliği'nde tarımda birden fazla mülkiyet biçiminin var olması, devlet mülkiyetinin tek biçim haline gelmesinin önünde ekonomik ve siyasal engeller olduğu anlamına gelir. Dahası, bu biçimlerden kolhozlar yani kamu mülkiyeti değil de kolektif mülkiyet kapsamına sokabileceğimiz çiftlikler Sovyet tarımının temelini oluşturmuşlardır. Bu koşullarda, Sovyet tarımı ile kentler arasında henüz daha "sıfır noktası"nda küçümsenmeyecek bir farklılık ortaya çıkmış oluyordu. Kolhozlar, ürünlerini devlete, başka ekonomik birimlere ve doğrudan pazara sürebilme olanağına sahiptiler. Bir başka deyişle, toprağı alıp satma hakları olmamakla birlikte, kolhozlar "meta" üretmekteydiler.

Hayır, çünkü sosyalist kuruluş süreci, komünizme giden yolu açmaya çalışırken eski düzenin kalıntılarını ve geri mülkiyet biçimlerini devamlı

baskı altına almak, sınırlamak ve ortadan kaldırmak durumundadır. Bu anlamda meta üretimi, kanıksanamaz ya da sosyalizme içerilemez.

Demek ki, mesele oldukça karmaşık. Sovyetler Birliği yaygın bir kırsal nüfusu devraldığına ve Ekim devrimi işçilerin yoksul köylülükle ittifakına dayanarak kendisini koruduğuna göre, farklı mülkiyet biçimlerinin varlığını sorgulamak yerine, evet/hayır yanıtlarının temas noktasına yoğunlaşmakta yarar var.

Bu temas noktasında ekonomiden çok siyaset ve ideoloji olduğu açıktır.

Her şeyden önce, büyük kolektivizasyon hareketinin başarıyla tamamlanması, kırlarda mülkiyetçi dinamiklerin ve mülkiyetçi ideolojinin bütünüyle kuruması anlamına gelmemiştir. Değişime direnç, toprağa bencilce bağlanma ve dış dünyaya kapalılık köylülük açısından karakteristiktir. Sovyet Rusya'da 1930'ların hemen başında zengin toprak sahiplerinden kurtarılan milyonlarca köylü ailesi için değişimin orada durduğu (veya en fazla o kadarına tahammül edildiği) söylenebilir. Bir yerlerde Sovyet yöneticilerinden birisinin köylülerin mülkiyet tutkusunu azaltmak için onları tek katlı değil de çok katlı binalara yerleştirerek sahip oldukları "mülk"ten uzak tutmayı önerdiğini okumuştum.[1] Önerinin kendisinden çok, partideki bıkkınlığa işaret edilebilir. Zordur köylü zihniyetiyle uğraşmak...

Zorunludur da...

Bugün Rusya'da komünist partilere kırlardan hâlâ daha fazla oy çıkmasının bir nedeni, kapitalizmin tarımı ciddi biçimlerde tahrip etmesiyse, öteki neden köylülüğün "değişim"e direnmeye devam etmesidir.

Hâlâ!..

Evet, köylülüğün ideolojik, kültürel dönüşümü zordur ve zorunludur. Elbette bunun için muazzam ekonomik kaynakları seferber etmek durumundasınız. Ancak ekonomi ve üretim sürecinin kolektif bir biçimde örgütlenmesine ne bel bağlayabilirsiniz ne de bu düzlemde bir olgunlaşmayı bekleyebilirsiniz.

Peki Sovyetler Birliği'nde bu konuda gereken titizlik gösterilmiş midir?

Yeterince gösterilmemiştir. Stalin yönetiminde zaten zorlu ve kes-

[1] Öneri sahibinin köylülerin tanrıya yakın olmasını tercih ettiği anlaşılmaktadır!

kin mücadelelerle geçen yıllarda belli başlıklara yoğunlaşıldığı açıktır. Kolektivizasyonun ülke sathında muzaffer olması, okuma-yazma oranlarında kaydedilen inanılmaz yükseliş, kentleri aç bırakmamanın bir ülkü haline getirilmesi... Bunların yalnızca ekonomik enstrümanlarla gerçekleşmediği açık. Üstüne Nazi barbarlığına karşı seferberlik gelmiştir. Birkaç etnik topluluk dışında, Sovyet köylüsünün sosyalist ülkeye ihanet etmediğini görüyoruz. Demek ki, kırlarda siyasal ve ideolojik mücadelede önemli işler yapılmış.

Ancak yapılanlar parçalı ve yetersizdir. Kolektif çiftçilerin mülkiyet arayışı yok edilememiş ve özellikle Stalin'in ölümüyle birlikte yorgun toplumu rahatlatmaya karar veren parti önderliği, bu arayışa teslim olmuştur. Yorgun olan, açık ki kendileridir...

Kırlarda statükoya bel bağlarsanız, başınız çok ağrır. Sovyetler Birliği'nde 1930'ların başında daha ileri sıçramalar için büyük bir temel oluşturan kolektivizasyon hamlesinin soluğu, sorunsuz bir tarımsal yapılanmaya ve kırlarda daha ileri toplumsal ilişkileri zorlamaya yetmemiştir.

Burada mutlaka ekonomik sorunlardan söz etmek gereklidir; Sovyet sanayisi Sovyet kırlarını ileriye çekici yardımı yeterince yapamamıştır. Tarımın makineleşmesi, 1930'lardaki devasa atılımın mirasına uygun bir hız ve nitelikte sürmemiş, Sovyet ekonomisi uçsuz bucaksız Rus ve Asya topraklarının geriliği ile baş etmekte fazlasıyla zorlanmıştır. Ancak...

Çok büyük bir ülkede tarımın modernizasyonu zaman alacaksa, o halde ideolojik ve siyasal mücadeleye daha fazla önem vereceksiniz. Eğitim şart, ama başka şeyler de şart!

Sovyet yöneticileri, tarımda "sosyalist ekonominin iki farklı unsuru" formülüne fazla güvenerek büyük bir hata yapmışlardır. Açıktır ki, kolektif çiftliklerde melez bir mülkiyet biçimi, melez bir toplumsal örgütlenme ve melez bir sınıfsal karakter ortaya çıkmıştı. Sayıları henüz işin başında, 1935 yılında, 250 bine dayanan kolektif çiftliklerden söz ediyoruz! Bunların ideolojik, kültürel, siyasal gereksinimlerinin karşılanması için mutlak anlamda bir doğrultu, bir hedef gerekir. Yoksa koşulların göreli olarak iyileştirilmesi, bazı hizmetlerin buralara götürülmesi asla yeterli değildir. Düzeltelim, 250 bin dinamitten söz ediyoruz. Yol gösterildiğinde, tutarlı ve inatçı bir önderlik sergilendiğinde yeni bir yaşama odakla-

nacak kolektif temellere sahip; buna karşın kendi haline bırakıldığında şaşmaz bir biçimde bireyciliği ve mülkiyet tutkusunu yeniden üretecek hastalıklarla malul...

Yeterince müdahale edilmediği çok açık.

1950'lerle birlikte "kolektif mülkiyetle de olur" anlayışının yerleşmesi zaten ideolojik ve siyasal müdahalenin konusunu ortadan kaldırmıştır. Kolhoz sistemiyle komünizme geçmeye kalkmak, yani değer yasasının işlediği bir ekonomiyi sınıfların ortadan kalktığı bir toplumsal düzeye taşımak bana cüretten çok, iddiasızlık ve teslimiyet gibi geliyor. Yeni bir hamleyi göze alamamak...

Bu, temelde ideolojik bir sorun değil mi?

Sosyalist kuruluşta kritik ekonomik kararların tamamı, ideolojik bir karakter taşımaktadır. Daha gelişkin bir örgütlenmeyi özendireceksiniz; geri örgütlenmelerin verili koşul ve anda daha verimli olması gözünüzü körleştirmeyecek. Örneğin, çiftçilere arta kalan zamanlarında kendi gereksinimlerini karşılamak üzere verilen toprak parçalarında "harikalar yaratılması"na aldanmayacaksınız.

Stalin'in "geçici" bir uygulama olduğunu özellikle vurguladığı "kişisel bahçeler"in savaştan hemen önce tarımsal üretimin beşte birini kapladığını gördükten sonra ne yaparsınız? Söz konusu bahçelerin tüm tarımsal arazinin 25'te birinden daha az olması size "bu işte bir terslik var" dedirtmez mi? Kaba bir hesapla kolektif çiftliklerden beş kat daha fazla verim alınan bu bahçelerde kim tarım yapıyor? Kolhoz üyesi çiftçiler! Bu bahçeler nerede? Kolektif çiftliklerin hemen yanında!

Toprak aynı, işgücü aynı... Sorun nerede?

Sorun, "köylü kendi gereksinimini karşılasın" diye bireysel kullanıma açılan bahçelerin birçok çiftçi için kısa sürede asli iş alanı haline gelmesinde.

Sorun, bu bahçelerde yetiştirilen ürünlerin ve hayvanların kişisel gereksinimlerin ötesinde, pazara sürülmesine ses çıkarılmamasında, hatta bazı örneklerde teşvik edilmesinde.

Denecek ki, milyonlarca kişi açlıktan bu pazarlar sonucunda kurtuldu... Bahçe ekonomisinin kolektivizasyondan hemen sonra karşılaşılan açığı kapatmaya dönük bir uygulama olduğunu kabul edebiliriz. Ancak

bu uygulama neden bir kural haline geldi ve ekonominin sosyalist karakteri ile açıkça çelişen bu "geri" unsura neden kalıcı bir yer açıldı? Neden yıllar sonra, 1977 Anayasası'nın hazırlıklarında çok tartışılmasına karşın, bahçe ekonomisine yeni (anayasal) güvenceler verildi ve "komünizme doğru ilerlediği" iddia edilen Sovyetler Birliği'nde küçük burjuvaziye ve onun zihniyetine meşruiyet kazandırıldı?

Bu soruların yanıtında yine "ideolojik meseleler" var. Sovyet yönetiminin sosyalist kuruluş sürecinde daha ileriye gitmek için gerekli enerjiyi bulamaması, ideolojik bir yetersizliğin yansımasından başka bir şey değildir.

Hiçbir şey yapılmadığını söylemiyorum. 1935-1956 yılları arasında zaman zaman bahçe ekonomisinin denetlenmesi, hatta küçültülmesi konusunda ciddi girişimlerde bulunuldu. Kolhozlara ait toprakların yavaş yavaş bahçe arazilerine dahil edilmekte olduğunu saptayan parti yönetimi çeşitli kampanyalarla "açgözlülerin ekonomik sabotajına karşı" bayrak açtı. Kolektif çiftliklerin ve Makine-Traktör İstasyonları'nın olanaklarını kullanan ve kolhoz için çalışmayı tamamen bırakarak, kendisine tahsis edilen (çeşitli yollarla genişletilmiş) arazide "kişisel gereksinim" ile ilgili olmayan ölçülerde üretim yapan köylülere karşı şiddetli yaptırımlar uygulandı.

Ancak bencilliği üreten ve "büyük tarım" felsefesine hiç uymayan bu uygulamayı durdurmak kimsenin aklına gelmedi.

Aynı statükoculuk kolhozlara bakışta da geçerliydi. İstenildiği kadar "sosyalist mülkiyetin bir başka biçimi" olarak sunulsun, kolhoz sisteminin devlet mülkiyetine geçişte bir ara aşama olduğu tartışmasızdır. Kolhoz sistemi özel mülkiyetin idamesi anlamına gelmemektedir belki ama bu sistem meta üretimini içerdiği sürece bir arızayı, bir sapmayı da kendi içinde barındırmaktadır.

Parti programında ve başka metinlerde kolhozlarla sovhozların (devlet çiftliklerinin) zamanla kaynaşacaklarını, onlar arasında bir füzyon gerçekleşeceğini ileri sürerek bu arızadan kurtulmak mümkün değildi.

Devlet çiftlikleri lehine düzenlemeler yapmaz, kolhozların sovhozlara dönüşüm sürecini örgütlemezseniz neden ve nasıl kaynaşacaklar?

Tekrar olacak, hiçbir şey yapılmadığını söylemiyorum. Örneğin, bütün tersi yöndeki taleplere karşın, kolhozların ağır iş makineleri ve traktör

sahibi olmalarının önüne geçildi. Örneğin, bazı kesitler dışında üye köylülere ödemeler ayni değil, nakdi olarak yapıldı.[2] Örneğin, kolhozların ürünlerini piyasaya sürmesi yerine devlete satması konusunda tedbirler alındı.

Ancak arıza giderilemedi, giderilemezdi. Çünkü kolhozlar ile planlı ekonomi, kolhozlar ile sosyalist kuruluşun hedefleri, kolhozlar ile kentlerdeki proletarya arasında çelişkiler vardı. Bireysel mülkiyete göre çok daha gelişkin bir biçim olan kolektif çiftliklerin planlama sistemine bütünüyle dahil edilebilmeleri olanaksızdı. Bu olanaklı olsaydı, kolhozlar yok olurdu!

Kolhozlar, fiyatlandırmada değer yasasının değil, toplumsal gereksinimlerin sözünü dinlemek durumunda olan işçi devletinin başını hep ağrıtmış, halkı birçok ürünü oldukça farklı fiyatlardan almak durumunda bırakmışlardır. Kolhozlar, pek fazla üzerinde durulmasa da, sosyalist devletin dış ticaret tekeliyle de uyum sorunları yaşamışlardır. Bir sosyalist devletin dış ticaret politikası onlarca parametre tarafından belirlenir. Ülkede bulunmayan ürünlerin temini, ileri teknoloji gereksinimi, siyasi ilişki geliştirme, emperyalist ablukayı yarma, takas olanaklarını değerlendirme, diğer sosyalist ülkelerle yardımlaşma gibi başlıklar SSCB'nin her zaman karmaşık bir dış ticaret politikası izlemesinin nedeni olarak sıralanabilirler. Oysa Sovyetler, tarımsal ürünler söz konusu olduğunda hem ihracatçı hem de ithalatçı bir ülke olarak, bütünüyle planlanamayan kolhoz sisteminin yarattığı baş ağrısından hiç kurtulamamıştır.

Dert listesini çoğaltabiliriz. Burada amacım, kolhoz sisteminin sosyalizme geçiş sürecinde gereksiz olduğunu söylemek ya da sistemin neden tasfiye edilmediğini sormak değil. İşaret etmek istediğim, kamu mülkiyetine geçişte bir ara uğrak olan kolektif mülkiyete "sorunsuz" ve "kalıcı" bir biçim muamelesi yapılmasının maliyetleridir.

Peki yapılmıştır da ne olmuştur? Meta ekonomisi Sovyetleri ur gibi sa-

[2] Bu uygulama etrafında dönen tartışmalar son derece ilginçtir. İlk bakışta kolhoz çiftçilerinin de nakdi ödemelerden memnun olacağı tahmin edilebilir. Ne var ki, piyasanın bozucu etkisi burada da kendisini göstermektedir. Köylüler ayni ödemeyi, tarımsal ürünleri pazara daha pahalı fiyattan sürebileceklerini bildikleri için arzulamaktadırlar. Özellikle Stalin döneminde nakdi ödeme konusunda fazlasıyla titiz davranıldı.

rıp çürütmüş müdür?

Kesinlikle hayır. Sovyetler Birliği gibi bir ülke, eğer meta ekonomisinin yaygınlaşması ve giderek kamu mülkiyetinin üzerini örtmesi sonucunda dağılsaydı, bunun mutlaka sınıfsal karşılığı (kırlarda ve kentlerde) olurdu. Oysa Sovyetler'de meta ekonomisinin karşılığı olan bir egemen ya da yönetici sınıftan söz etmek mümkün değildir. Garbaçovcu kapitalist restorasyon süreci, son derece ilginç bir sermaye birikim modeline yaslanmıştır. Rus burjuvazisi uyuşturucu, silah, kadın pazarlayarak ve kamuya ait zenginlikleri yağmalayarak oluşmuştur. "Eski düzen"den "yeni düzen"e geçerken, kimi eski parti yöneticilerinin öne fırlaması (ki 20 milyonluk bir partiden, yani parti olmaktan çıkmış bir partiden söz ediyoruz), onların bu kirli yarışa çok büyük bir birikimlerle girmesinden değil, çözülüşün kokusunu aldıkları andan itibaren mevkilerini aniden açılan iştahlarını doyurabilmek kullanabilme becerisinden kaynaklanmıştır.

Bütün bu süreç ne sovyetologları, ne troçkistleri, ne maocuları doğrulamıştır. Devlet kapitalizmi, bürokratik sınıf gibi formülas-yonlar Sovyetler'de olup bitenleri zerre kadar açıklamamaktadır.

Sovyetler Birliği piyasanın yükselişine değil, piyasayla birlikte, başka şeylerle de mücadele etme azmini yitiren, ideolojik hattı silikleşen, yorgun ve kanaatkar bir önderliğe yenilmiştir!

Sekizinci tez: "Sovyet planlamasının katı ve merkezi karakteri ülkeyi darboğaza götürdü."

Sovyetler Birliği'nin çözülüşünde "merkezi planlama"nın önemli bir rolü olduğunu vurgulayanlarla tartışmak, başka birçok konuda olduğu gibi, belli zorluklar içeriyor. İddianın sahipleri arasında doğal olarak başı, piyasacılar çekiyor. Onlara göre planlı bir ekonominin zaten başarı şansı bulunmuyor. İnsanlığın yaratıcı birikiminin "girişimci" sınıfta toplandığına, bu sınıfın yokluğunda toplumsal kaynakların daralacağına, "ilerleme" fikrinin ortadan kalkacağına inanmamızı istiyorlar.

Bunların itiraz ettiği, merkezi planlama filan değil, herhangi bir planlama... Sıkıştıkça "devlet"i yardıma çağırmış olan, dahası birikim süreçle-

rinde devletleri olmadan yapamayan bir arsız sınıfın sözcüleri olarak, her şeyi piyasanın düzenlemesi gerektiğinde ısrar ediyorlar.

Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin çözülüş gerekçesi ya da gerekçelerinden birisi olarak ekonomiyi planlanma arzusunu gösterenlerin bir bölümüne en fazla "Sovyetler Birliği planlı ekonomiye sahip olmasaydı, zaten Sovyetler Birliği olmazdı; biz de Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşü konusunda kafa patlatmak durumunda kalmazdık" diyebiliriz.

Bununla birlikte, planlı ekonomiden yana olup da, bunun Sovyetler Birliği'nde uygulanan biçiminden rahatsız olanların, bir başka deyişle "katı ve merkezi" planlamadan şikayet edenlerin söylediklerine biraz daha dikkatle kulak kabartmakta yarar bulunmaktadır.

Aslında bu kesimin Sovyet planlamasına yakıştırdığı sıfatlar katı ve merkezilikten ibaret değildir. Askeri planlama, bürokratik planlama, idari planlama, otoriter planlama eleştirinin doğrultusunu açık bir biçimde gösterdikleri oranda işlevlidirler, ne ki bir gerçeğin üzerini örtememektedirler:

Planlama diye bir şey varsa, o ancak merkezidir!

Merkezi olmayan bir planlama düşüncesi pekala kestirme biçimde, liberalizmden etkilendiği, hayalci olduğu için eleştirilebilir. Ancak en iyisi, bu düşünceye küçük bir avans vererek, onunla en güçlü olduğu varsayılan bir alanda, "sosyalist demokrasi" tartışmalarında hesaplaşmaktır.

Sovyetler Birliği'nde çözülüşün nedenlerinden birisi olarak demokratik planlamanın yaşama geçirilememesini gösterenler, hiç kuşkusuz, sosyalizmde demokratikleşmenin üretim sürecinden başlayacağına ilişkin marksist önermeden hareket etmektedirler.

Nedir bu önermeyi önemli kılan? Öncelikle, işçilerin birer vatandaş olarak değil, işyerlerinde örgütlü bir sınıfın üyeleri olarak siyasal iktidarın sahibi haline gelmesidir. Emekçi kitlelerin yerleşim alanlarındaki örgütlülük ve katılım düzeyleri ne olursa olsun, emeğin en gelişkin örgütlülüğe işletme düzeyinde ulaşacağı açıktır. Sosyalist demokrasi, bu örgütlülük sayesinde ve bu örgütlülüğün üzerinde gelişecektir.

Demokratikleşmenin üretim sürecinden başlayacağını söylediğimizde işaret ettiğimiz bir diğer olgu, iktidardaki işçi sınıfının kendi iktidarını denetlemek durumunda olduğudur. İşçi sınıfının kendi iktidarını toplumsal yaşantının bütün düzlemlerinde denetlemesi gerektiği çok açıktır.

Bununla birlikte, sınıfsız toplum için verilen zorlu uğraşta, sınıfları var eden düzleme özel bir ilgi gösterilmesi beklenir. Sosyalist kuruluş sürecinde, sosyalizmin olgun aşamalarında ve nihayetinde komünizmde, işbölümü ve temsili-yet ilişkisini bütünüyle ortadan kaldırmak söz konusu olmadığı oranda, işyerlerindeki kontrol mekanizmaları özellikle önem kazanmaktadır. Hiç lafı dolandırmadan, burada kontrolden kastımızın insanın insanı kontrolü olduğunu belirtmekte yarar bulunmaktadır.

İşbölümünün bilgide, yetkide, hareket serbestliğinde, sorumlulukta ve bölüşümde göreli eşitsizliklere yol açtığı unutulmamalıdır. Bu eşitsizliklerin denetim altında tutulabilmesi, bütün aktörlerin karşılıklı bağımlılığının ve onlar arasındaki ilişkilerde açıklığın sağlanabilmesi ile mümkündür.

Bağlantılı konu ise, elbette planlamadır.

Peki, planlama ne anlama gelmektedir?

Rasyonalite? Uyum? Tasarruf?

Kanımca, kapitalizmin (piyasanın) anarşiye yaslanması ve ancak kamu mülkiyetinin planlanabilir olmasına yapılan haklı vurgu, planlama kavramının belli ölçülerde değer yitirmesine neden olmuştur. Bu vurgudan hareketle deriz ki, kapitalizm akıl dışıdır, irrasyonaldir; kapitalizm kaos üretir; kapitalizm kaynakları düşüncesizce tüketir... Buna karşılık sosyalizm ekonomiyi toplumun yararına, uyumlu, rasyonel biçimde planlayabilme yeteneğine sahiptir.

Bütün bunlar doğrudur, ne var ki, bu vurguyla birlikte, planlamanın teknik boyutunun öne çıkacağı komünist aşamanın öncesinde, sosyalist kuruluş sürecinde planlamanın bir mücadele aracı, bir siyasal enstrüman olduğu gerçeğinin üzerini örtmüş oluruz.

Sosyalist kuruluşun gerçekleri, planlamanın "neyin ne kadar üretileceği"ne indirgenemeyeceğine işaret etmektedir. Geçiş toplumunda planlama, uzun erimli toplumsal hedeflerle üretici güçlerin verili düzeyi arasındaki boşluğu dolduran mekanizmanın adıdır. Rasyonalite, uyum ve tasarruf, ancak sözü edilen boşluk doldurma misyonunun içine yerleştiğinde bir anlam kazanabilir. Yoksa sosyalist kuruluş sürecinde rasyonalite, uyum ve tasarruf kendi başlarına birer hedef kesinlikle olamazlar.

Örnek olsun, planlama sanayileşmeyi, kentleşmeyi, (kapitalist sistemin var olduğu bir dünyada) bağımlılığı azaltmayı, toplumun entelektüel dü-

zeyini geliştirmeyi ve belki en önemlisi ekonominin sosyalist unsurlarını güçlendirmeyi hedeflediği oranda rasyonalite, uyum ve ve tasarruf ilkelerinde belli gedikler açabilir.

Bütün bunları yazmamın nedeni, burjuva iktisatçıların piyasanın düzenleyici rolü ile merkezi planlamanın düzenleyici rolünü kıyaslayarak bazı örneklerde "piyasanın daha fazla istikrar" sağladığını ileri sürmeleridir. Son derece abartılı olmakla beraber, bu iddianın kimi örneklerde haklı çıkması, planlı ekonominin mutlak üstünlüğüne kuşku duymamıza asla neden olamaz. Çünkü planlama, insanın yazgısını ele geçirmesinin adıdır; ona bir saatin huzur veren (kim bilir, bundan huzursuzluk da duyulabilir) tek düzeliği atfedilemez.

Burjuva iktisatçılarını bir kenara bırakmadan önce, onlarla Sovyet planlamasını soldan eleştirdiklerini düşünen kimi marksistle-rin ortaklaştığı bir noktaya değinmekte yarar var. Diyorlar ki, Sovyet sistemi başarısızlığa uğradı, çünkü tüketici eğilimlerini dikkate almıyordu. Konuya ilişkin üretilen onlarca fıkra, sayfalar dolusu istatistik veri ve ampirik gözlem bu iddiayı haklı çıkarmaya yeter mi?

Yetmez. Tüketici eğilimlerinin dikkate alınması iki gerekçeyle talep edilebilir. Bu gerekçelerden ilki, marksizme oldukça uzak, ama kimi piyasacı "sol"cular tarafından pek beğenilen, insanların mallara dönük taleplerinin öngörülemeyeceği tezidir. Planlı ekonomilerde aynı anda karşılaşılan kıtlık ve arz fazlalığı gibi sorunların kaynağında bu "bilinmezlik" olduğu ileri sürülür. Dolayısıyla birçok iktisatçı tarafından planlı ekonominin reddi için kullanılan bu argüman, kimi solcuların ya da sola şirin gözükmekte yarar uman burjuva ideologlarının elinde "demokratik planlama" for-mülasyonuna güçlü bir kanıt olarak gösterilmektedir.

Daha önce de vurguladığım gibi, bu yaklaşım son tahlilde planlamaya teknik bir anlam yüklemekte ve sosyalist kuruluşun mantığını kavrama olanağından uzaklaşmaktadır.

Açık söylemek gerekirse, planlamaya "tüketici eğilimleri"ni katmak, planlamayı dinamitlemektir. Sosyalist kuruluş sürecine halkın "tüketici" olarak katılması gerektiği düşüncesi, peşinen reddedilmelidir.

Öte yandan, tüketici eğilimlerine bir başka gerekçeyle işaret etmek de mümkündür. Aşağıdan yukarıya toplumsal beklentilerin belirlenmesi ve

planlamanın bu beklentileri (de) yansıtması gerektiğini ileri sürenler hiç kuşku yok ki, teknik değil siyasal bir süreç tarif etmektedirler.

Bu süreç o denli siyasaldır ki, tek başına "planlama" başlığı altında incelenemez. Sosyalist iktidarın merkezi yapısı ile katılım mekanizmaları arasındaki diyalektiği bir bütün olarak ele almak durumundayız. Yani sorunu, proletarya diktatörlüğünde siyasal partinin öncülüğü ile bu öncülüğün çift yönlü yapısı (aşağıdan yukarıya/yukarıdan aşağıya) arasındaki gerilimi merkeze koyarak tartışabiliriz.

Sosyalist kuruluş sürecinde tarihsel hedeflerle toplumsal katmanlar ve tek tek bireylerin beklentileri arasında açı olması kaçınılmazdır. Merkezi planlama, bütün toplumsal katmanlar ve bireylerin beklentilerinin ortalamasının alınması ya da uzlaştırılması değildir. Kaynakların kullanımında kır nüfusunun büyük kentlerdeki işçilerinkine benzer öngörü ve isteklere sahip olamayacağı, kentlerdeki değişik kesimlerin birbirinden çok farklı önceliklerle hareket edeceği unutulmamalıdır. Bütün bu farklılıklar planlamaya içerilemez; bu farklılıklar komünist topluma dönük mücadelenin gereksinimleri tarafından filtre edilerek pozitif bir anlam kazandırıldıkları oranda planlama sürecinde kullanılabilirler. Katılım mekanizmaları, toplumsal gereksinimleri dengelemek için değil, toplumun bütün kesimlerini bu mücadeleye örgütlemek için gerekmektedir.

Konuya ilişkin son söyleyebileceklerimiz ise, aslında işin püf noktasıdır. Planlamanın merkezi olmasına ilişkin vurgu, kamu mülkiyetine vurgudur, kamu mülkiyetine geçişe vurgudur.

Daha önceki bölümlerde Sovyetler Birliği'nde meta ekonomisinin varlığı konusuna değinirken, gelişkin mülkiyet biçimi ile geri mülkiyet biçimi arasındaki gerilimden söz etmiştim. Bu gerilimin üretim ilişkilerinin karakterinde bozulmalara neden olduğu açıktır. Ekonominin sosyalist karakterini temsil eden ve bu karakterin güçlenmesi için üretim sürecini örgütleyen planlama mekanizması, kolektif ya da bireysel mülkiyet işin içine girdikçe gücünü yitirir ya da başkalaşır. İdeal planlama, mülkiyetin tek bir kolektif iradenin elinde toplandığı koşullarda gerçekleşebilir. Bir başka deyişle, mülkiyet biçimi sadeleştikçe, planlama merkezileşir. "Merkezi planlama değil, ekonomik planlama gerekir" diyenlerin hemen hepsinin piyasacı ve özel mülkiyetçi olmaları zaten başka türlü açıklanamaz.

Bu anlamda Sovyetler Birliği'nde planlama mekanizmalarındaki aksaklıkların arkasında birbiriyle ilintili iki temel neden aranmalıdır. Birincisi, Sovyetler Birliği'nde planlamayı dağıtıcı ekonomik unsurların tasfiye edilememesidir. İkincisi ise, ideolojik kurumadır. Merkezi planlama, toplumu daha ileri hedeflere yönlendirmeye kararlı, bu konuda yaratıcı bir üretkenlik gösteren öncü partiye gereksinir. Sosyalist kuruluş sürecinin bütün düzlemlerinde merkezde duran "öncü parti"nin kurumasının ölümcül sonuçlar doğuracağı açıktır. Hantallık, bürokratlaşma ve israf gibi şikayet edilen konular, SBKP'nin öncülük vasfını yitirmesinin nedeni değil, sonucu olarak görülmelidir.

Dokuzuncu tez: "Sovyetler Birliği, eşitlikçi uygulamalardan çark ederek çürüdü."

Sosyalizm eşitlikçi bir ideolojidir. Ancak eşitlik vurgusu, sosyalizmin tekelinde değildir. Burjuvazinin yükseliş döneminde eşitlikçilik yalnızca kitlesel bir ülkü haline gelmemiş, siyasal sistemin yeniden yapılanmasında karşılığı olan bir talebe dönüşmüştür. "Bütün yurttaş"ları bağlayan bir hukuk sistemi, genel oy hakkı ve sosyal politikaların bazı örneklerde tüm toplumu kucaklaması, çoğu kez kağıt üzerinde kalmakla birlikte, tarihsel önem taşıyan adımlardır.

Bununla birlikte, kapitalizm insanlar arasındaki eşitsizlikleri alabildiğine artırmış ve bunu emeğin "özgür"leşmesine borçlu olmuştur! Kapitalizm, "ideal" haliyle, işgücünün gönüllü olarak piyasaya çıkmasına dayanır. Bu açıdan sermayenin sivil toplumu bayağı "özgür"dür ve kendisinden önceki düzenden farklı olarak, ezilen sınıflar sermayenin hangi unsuru tarafından sömürüleceklerini seçme hakkı kazanmaktadırlar.

Toplumsal gelişimin Marx tarafından tarihsel bir bağlama yerleştirilmesiyle birlikte, kapitalizmin insanlığın "ilerleme" serüveninde nereye denk düştüğü konusu da büyük ölçüde netlik kazanmıştır. Bu netleşmenin eşitlik/özgürlük denklemine yansımasına odaklandığımızda, "özgürlük"ün "eşitlik"i şaşırtıcı ölçülerde kemirdiği gerçeği ile karşı karşıya kalırız. Aslında bu, sermaye birikim süreçlerinin mantığında gizlidir. İnsanlık ilk

kez açgözlü olmadan yapamayan, daha fazlasını istemediğinde tükenme noktasına gelecek bir "egemen sınıf" ile karşı karşıya geliyordu. Kim ne derse desin, "liberalizm"in gerçek anlamı buydu ve kapitalizm geliştikçe insanlar arasındaki eşitsizlikler daha önce tanık olunmamış bir düzeye tırmanıyordu.

Başka bir tartışmanın konusu olmakla birlikte, özgürlükçü bir paradigmanın kapitalizmi aşmak için hiç de uygun olmadığı tam da bu aşamada söylenmelidir.

Diğer bir ifadeyle, komünizme geçiş için sürdürülecek zorlu mücadele, yalnızca ütopyamızda öyle yazdığı için değil, yalnızca sınıfsız toplum kaçınılmaz olarak bu özelliği kazanacağı için değil, kapitalizme karşı büyük meydan muharebesini kazanabilmek için de eşitlikçi bir pozisyon almak durumundadır.

Üç yüz yılı aşkın bir süredir, "özgür" sermaye, insanlar arasındaki eşitsizliklerin bir veri olduğu düşüncesini toplumların genetik yapısına yerleştirdi. Bu açıdan bakıldığında, sosyalist kuruluş bir arınma süreci olarak da görülmelidir. Evet, sosyalizmin "insan doğası"na dönüş olmadığı son derece açıktır, bununla birlikte kapitalizmin insanlara eklediklerinin çok büyük bölümünün devre dışı bırakılması gerektiği unutulmamalıdır.

Sovyetler Birliği'nde insandan kapitalizmi çıkarma işlemi yarıda kalmıştır. Bununla birlikte, Sovyet sosyalizmi, eşitsizliğin insanlar tarafından bir veri olarak kabul edildiği düşüncesini, bu düşüncenin değiştirilemeyeceği iddiasını çürütecek bir pratik olarak tarihe yazılmıştır.

Sovyetler Birliği'nin yeterince eşitlikçi olmadığı için çözüldüğü, çürüdüğü doğru değildir. Sovyetler Birliği'nin sorunu, başka birçok başlıkta olduğu gibi, eşitlikçiliğin, aynı zamanda bir ideolojik/siyasal mücadele konusu olduğunun unutularak, yalnızca pratik karşılığının önemsenmiş olmasıdır.

Bir geçiş toplumu olarak Sovyetler Birliği'nde bireylerin toplumsal kaynaklardan yararlanmasında komünizmin "gereksinildiği kadar" ilkesinin uygulanamayacağı açıktı. Bu ilkenin uygulanabilmesi için, yalnız üretici güçlerde muazzam bir gelişme, Sovyetler Birliği'nin ulaştığının çok ötesinde bir gelişme olması yetmeyecekti. Bu ilke para, devlet, siyaset vb. gibi kategorilerin tasfiyesi ya da sönümlenmesine denk düşen bir süreçte

yerleşiklik kazanabilecekti.

Dolayısıyla göreli geri bir ülkede sosyalist kuruluş sürecine yönelen Sovyet yönetimini olgun komünist toplumun kriterleri ile eleştirmek anlamsızdır. Sovyetler'de doğal olarak öncelik, eşitsizliklerin kaynağının kurutulmasına verilmiş, üretim araçlarının özel mülkiyeti hedef tahtasına yerleştirilmiştir. Bu doğrultuda yol alındığı oranda, toplumsal eşitsizliklerin boyutları hızla küçülmeye başlamıştır. 1930'ların ortasına gelindiğinde, diğer bölümlerde değindiğimiz ve eşitlikçi bir düzeni her durumda tehdit eden sınırlandırılmış meta ekonomisini bir kenara koyarsak, SSCB'de insanlar arasındaki toplumsal eşitsizliklerin ücret farklılıklarına daraldığını görebiliriz.

Bu son derece büyük bir ilerlemeydi. İlk kez eşitsizliğin temelde ücret farklılıklarından kaynaklandığı bir durumla karşılaşılıyordu.

Üstelik Sovyet iktidarı, daha başından itibaren ücret farklılaşması üzerinde büyük bir baskı kurarak, eşitsizliklerin hiçbir biçimde kanıksanmayacağını gösteriyordu. Gerçi devrimden hemen sonra gündeme gelen erken eşitlikçi zorlamalar kısa bir süre sonra yerini daha gerçekçi uygulamalara bırakıyordu ama Sovyet toplumunda, başından sonuna kadar, ücretler makasının aşırı bir biçimde açıldığı örnekler son derece sınırlıdır.

Buraya kadar söylenenlerden konuya yeterli özenin gösterildiği sonucu çıkarılmamalıdır. Sovyet yönetimi, mülk sahibi sınıflara karşı girişilen başarılı taarruzun düzlediği bir toplumsal zeminde hareket etmenin avantajına sahipti. Eşitsizliklerin daha da törpülendiği, kolektif bilincin iyice yerleştiği İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Sovyetler Birliği Komünist Partisi için "daha eşitlikçi" bir yönelime girmenin önünde bir engel kalmamıştı.

Ne var ki, toplumun yorgunluğu konusu fazlasıyla abartıldı ve sosyalist kuruluşta yeni bir atak yapmak için gerekli ideolojik silkiniş gerçekleştirilmedi.

Bilindiği gibi, henüz savaş daha bitmeden, Stalin ve arkadaşlarının üzerinde en fazla durdukları sorunlardan birisi, Sovyetler Birliği'nin bir an önce yaralarını sarmasıydı. Savaşın hızla ve mümkün olduğunca az kayıpla (Kızılordu'nun Avrupa'yı özgürleştirme savaşı sırasında tek bir kilometrelik ilerleme için binlerce askerin öldüğü genellikle unutulur ve Sovyet kayıplarının yalnızca Moskova, Leningrad, Stalingrad savunma-

larında verildiği sanılır) bitirilmesi, ardı ardına büyük badireler atlatan toplumun "barış" içinde ekonominin yeniden inşasına yoğunlaşması arzu ediliyordu.

Stalin'in ölümünden sonra "buzların çözülüşü" olarak adlandırılan bu dönemin, aslında 1953'ten önce, yani son bolşevik lider henüz yaşıyorken, başladığı açıktır. Sovyet toplumunun sırtını 1945 öncesindeki kazanımlara dayayarak "nicel" büyüklüklerle ilgilenmesi, ideolojik/siyasal hedeflerini yitirmeye başlamasıdır buzların çözülüşü... Ne yazık ki, buzlarla beraber Sovyetler de çözülmeye hazır hale geliyordu.

İhmal edilen başlıklardan birisi, toplumdaki eşitlikçi eğilimlerin bir kez daha canlandırılması ve yeni bir atak yapmasıydı. Geçmişte şu ya da bu gereksinim nedeniyle göz yumulan ücret farklılıklarının minimize edilmesi ancak ve ancak ideolojik/siyasal bir açılımın parçası olarak mümkün olabilirdi. Nihayetinde üretici güçlerin sınırlı bir gelişkinlik gösterdiği koşullarda, ücretlere eşitlikçi bir müdahale yapmanın teknik zorlukları vardı (örneğin eğitilmiş işgücünü özendirme gereksinimi, işsizliğin ortadan kaldırıldığı bir düzende, ücret farklılaşmasını meşrulaştıran bir argüman olarak varlığını hep korudu). Ancak ve ancak yeni bir devrimci silkiniş bu teknik zorlukların aşılmasını sağlayabilirdi. Gelişkin teknolojiye yatkın işçiler ve aydınları içine alan bir ideolojik/siyasal hamle, bu iki kentli kesimi yalnızca bir fedakarlığa hazırlamayacak, aynı zamanda onları sosyalizm idealleriyle nikah tazelemeye yöneltecekti. Ücret farklılıklarının, maddi özendiricilerin (verimliliğin ve çalışkanlığın ödüllendirilmesi için yaratılan mekanizmalar) yerini ideolojik/siyasal araçların alması elbette zordur, bununla birlikte bu araçlar uzun vadede sosyalist iktidar açısından daha etkili ve güvenilirdir.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi, toplumu bu devrimci hamleden esirgemiştir!

İnsanlar arasındaki eşitliği doğal sayan, dünyanın başka ülkelerinde değişik sınıfları büyük uçurumların ayırdığının farkında bile olmayan Sovyet insanı, acı gerçekle karşı devrimden sonra tanıştı. Emperyalist propagandanın etkisiyle, "özgürlük" peşinde koşarken, hava kadar, su kadar doğal gördükleri "eşitlikçi" bir yaşamın hızla ellerinden kaçtığını gördüler. Önce çok şaşırdılar, öfkelenmeye başladıklarında ise, çok geçti.

Bu çalışmada hep vurguladığımız gibi, Sovyetler Birliği'nde sosyalizm "yanlış" ya da "kusurlu" olduğu için değil, Sovyet halkı ve ona önderlik eden parti, daha iyisi için mücadele etmeyi bıraktığından çözüldü. Yanlışlar, kusurlar düzeltilmek içindir; yanlışı olmayan, kusuru olmayan bir sosyalist kuruluş düşünülemez bile.

Sovyetler Birliği'nin artıları eksilerinden çok ama çok daha fazlaydı.

Bu ülkede belki ücretler arasındaki farklılıklar korunmuştu ama birçok başlıkta "para" değersizleşmişti de. Komünist topluma geçişin ayrıntılarını bugünden kestirmek güç olsa bile, toplumsal ve bireysel gereksinimlerin bedelsiz karşılanmasının giderek daha fazla hizmet ve ürünü kapsayacağını söyleyebiliriz.

Sovyetler Birliği'nde eğitim, sağlık, kültür, barınma, spor, ulaşım, tatil, ısınma gibi önemli başlıklarda "para"nın tamamen ya da büyük ölçüde devre dışı bırakıldığını kimse inkar edemez. Bu eşitlikçilik adına alınmış bir büyük mesafedir. İşte bu koşullarda Sovyetler Birliği Komünist Partisi, tamamen farklı temel ve hedeflere sahip olan ekonomik alana ideolojik takviyeler yapmak yerine, sosyalizmle bağdaşmayan ölçü ve tekniklere ilgi göstererek büyük bir fırsatı geri tepmiştir. Sovyet sosyalizmi, planlı ekonominin mutlak üstünlüğünden yararlanarak ve geri unsurları yavaş yavaş temizleyerek tarım alanındaki tıkanıklıkları çözmüş olsa, "beslenme" sistemin zayıf karnı olmaktan çıkacak ve "para"nın saltanatı bu başlıkta da kırılacaktı. Oysa eğitim, sağlık, kültür, spor, kent içi ulaşım, tatil, ısınma ve hatta barınma konusunda yaratılan eşitlikçi ortamı bozamayan "para", gıda maddeleri söz konusu olduğunda pazarda alışverişe çıkıyordu!

Onuncu tez: "Sovyet sistemi çalışmayı yücelterek büyük bir hata yaptı."

Sovyetler Birliği'nde çalışmanın yüceltilmesi kimi aydınlar için neredeyse tiksinti vericidir. Bu olgu Sovyetler'in despotik, otoriter ve doğulu karakterine bir kanıt olarak sunulmak istenir. Sovyetler Birliği'nin komünizm ideali ile hiç ilgisi olmayan bir "emek politikası" geliştirdiği,

sanayileşme hamlesine geçici bir katkı yapan bu politikanın Sovyet işçisinin entelektüel gelişimini baltaladığı, onu fiilen siyaset dışına ittiği ileri sürülmüş olur. Burada ayrımsız bütün Sovyet liderleri "suçlu"dur. Lenin, Stalin ve sonrasında gelenlerin hepsi, çalışmayı yüceltmiş, hatta fetişleştirmişlerdir. Yandaşlarının bütün çabalarına karşın, Trotskiy de bu suçlamalardan nasibini almıştır: Bolşevik gelenek bir bütün olarak, insanın özgürleşmesinin temel araç ve göstergelerinden birisi olan "çalışma zorunluluğundan kurtulma" ilkesine en küçük bir ilgi bile göstermemişlerdir.

Bütün bu iddialara katılmak mümkün değildir. Bütün bu iddialara, yalnızca Sovyetler Birliği geri kalmış bir ülke olduğu; ülkenin hızla sanayileşmesi, kentleşmesi gerektiği; sosyalist kuruluşa emperyalist bir kuşatma altında girişildiği için karşı çıkmak yetmez. Genel olarak, komünizme ancak üretici güçlerin belli bir gelişkinliğe, insanlığın şimdiye kadar tanık olmadığı bir gelişkinliğe ulaştığında varılabileceğinden söz etmek de yeterli değildir. Söz konusu olan, iş zamanının belli ölçülerde kısalması değil de, çalışmanın başkalaşması ve zorunluluktan gereksinime doğru evrilmesiyse,[3] bunun yalnızca ekonomik değil, toplumsal örgütlenmenin bütün boyutlarında nitel bir dönüşüm anlamına geleceği unutulmamalıdır.

İnsanlık bu dönüşümün oldukça uzağındadır.

Proletarya diktatörlüğü ve bir başka deyişle sosyalist demokrasi gücünü üretim sürecindeki katılım ve örgütlenme mekanizmalarından alır. Emek-sermaye çelişkisi dünya ölçeğinde sürdüğü oranda, işçi sınıfına üretim sürecinin dışından, bütünüyle entelektüel bir düzlemden güç aktarmanız mümkün değildir. Bu anlamda komünizme giden mücadelede, emek cephesinin burjuva ideolojisine karşı üretim sürecinde mevzilenmekten başka çaresi bulunmamaktadır.

Tartışmanın fazlasıyla spekülatif olduğu açıktır. Bununla birlikte, kimi

[3] Bilindiği gibi, Marx ve Engels, komünist toplumda çalışmanın "temel yaşamsal gereksinim olacağı"nı yazarlar. Burada doğal hale gemiş, bir alışkanlığa dönüştürülmüş çalışmadan söz edilmektedir. Dikkat edilmediği takdirde, bugün de yaşamak için işgücünü satmayı temel bir gereksinim olarak gören proletarya için değişen fazla şey olmadığı söylenebilir. Oysa, çalışma temel bir gereksinime dönüştüğü oranda insan yaşamını kuşatan, onu kurutan temel faaliyet olmaktan çıkacaktır.

marksistler için üretici güçlerin gelişmemişliğinin ikna edici olmaktan uzak olduğu görülmektedir. İşte bu nedenle, yeryüzünde sömürücü sınıflar var olduğu sürece, tek tek sosyalist ülkelerde (hangi olgunluğa ulaşırlarsa ulaşsınlar) çalışmanın doğallaşmasının ve gereksinime dönüşmesinin gündeme gelemeyeceği, getirilemeyeceği mutlaka vurgulanmak durumundadır.

Bu çapta bir dönüşümü zorlamadıkları için Sovyet yöneticilerini suçlamak anlamsızdır. Çalışma disiplinine vurgu yapılan, hatta çalışmanın çeşitli vesilelerle yüceltildiği dönemlerde işçi sınıfının siyasal ve kültürel açıdan kısırlaşması ille de gerekmemektedir. Bu toplumsal örgütlenme kanallarına bağlıdır. Eğer, çalışmamak insanı otomatik olarak geliştirseydi, Marx lümpen proletaryadan söz etme gereksinimi duymaz, bugüne lümpenleşme kavramı devrolmazdı. Yine çağımızda, en büyük çürümenin işsiz kesimlerde ortaya çıktığı, egemen ideolojinin en acımasız darbeleri bu kesime indirdiği de hatırlanabilir.

Ezber, kolaycılıktır. İnsanlığın "iş"e karşı giriştiği mücadele ezber kaldırmaz.

Çalışmanın doğallaşması ve bir gereksinime dönüşmesi, nitel ve nicel boyutları olan bir süreçtir. Ve bu süreç asla sınıf mücadelesinin genel çerçevesinin dışında seyretmez.

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kurulması için yürütülen çabalar sırasında "çalışma"ya fazla vurgu yapılması bir sorun oluşturmuyordu. Liberallerin bir ara iddia ettiği gibi, sorun Sovyetler Birliği'nde insanların "iş güvencesi"ne sahip olmaları da değildi. Çalışmaya vurgunun yabancılaşmayı, iş güvencesinin asalaklığı doğuracağı düşüncesi hangi ampirik bulgularla desteklenirse desteklensin, marksistlerin kabul edebileceği bir şey olamaz. Sosyalist kuruluşta, üretim sürecinin disiplin altına alınması, işsizliğin yasa dışı ilan edilmesi, "risk barındırıyor" gerekçesiyle yanlarına soru işareti konan tartışmalı politikalara dönüştürülemez.

Proletaryanın öncü partisinin görevi, toplumu sürekli olarak diri tutmak, en küçük bir alışkanlığa izin vermemektir.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin bir yerden sonra yapamadığı, tam da budur.

Bu yapılmadığı için, başka birçok başlıkta olduğu gibi, çalışma yaşa-

mında da ipin ucu kaçmış ve Sovyet işçi sınıfı komünizme giden yola ilişkin ufkunu yitirmiştir.

Örnek olarak, Sovyetler Birliği'nin son anayasasında yer alan çalışma saatlerinin haftalık 41 saati geçemeyeceği hükmüne bakalım. Haftalık iş saatine ilişkin bir kısıtlamaya anayasada yer verilmesi iyi bir şeydir. Ne var ki, aynı anayasada iş saatlerinin kısaltılmaya çalışacağına ilişkin bir taahhüdün olmaması tuhaftır. Anayasa'da dilek ve temenniler yer almaz deniyorsa, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin programı ne güne duruyor! Ne ki, orada da bu konu geçiştirilmiştir.

İşte sorun budur. Sorun, Sovyet işçisinin hâlâ günde 8 (ya da 7 saat) çalışıyor olmasından çok, onun çalışma saatlerinin kısaltılmasını hedefinden uzaklaşmasıdır. Tekrar olacak, komünizm çalışmanın bir gereksinime dönüşerek alabildiğine doğallaştığı bir toplumsal düzendir; Hruşçov'dan başlayarak Sovyet liderlerinin "komünizmi kuruyoruz" demeye başlamaları, komünizmin günde 8 saat çalışmayla da mümkün olduğuna ilişkin bir kanaat yaratmıştır. Oysa Sovyet işçisi komünizm için değil 8, 15 saat bile çalışabileceğini kanıtlamıştır. Önemli olan, komünizmi canlı, cazip ve tutarlı bir hedef olarak korumak ve ona yakınlaşmaktı.

Bu yapılamadı...

On birinci tez: "Sovyetler Birliği, emek üretkenliğini artıramadığı, teknolojik yeniliklere ayak uyduramadığı için kaybetti."

Sovyetler Birliği'nin Amerika Birleşik Devletleri'nin "ileri teknoloji" atağına yanıt veremediği için çözülüş sürecine girdiği iddiasının sol içerisinde de bu kadar kabul görmesinin nedenlerinden birisi, "teknoloji"nin her zaman bir fetişe dönüşme eğilimidir. Solcu, marksizm sayesinde ekonomik süreçler karşısında göreli bir rahatlık sağlamış ve bu süreçler üzerindeki sis perdesini büyük ölçüde yok etmiştir. Ancak aynı rahatlama teknoloji kavramı için söylenemez. Haklı olarak mülkiyet ilişkilerine odaklanan marksizm, teknolojiyi bu ilişkilerin denetimine teslim etmiş ve teknolojik gelişmelerin kapitalizmin doğasında önemli değişikliklere yol açtığı görüşünü başından itibaren hafife almıştır.

Aynı yaklaşım, sosyalist kuruluş sürecinde de geçerlidir. Zaman zaman kimi Sovyet marksistlerinin "sosyalist teknoloji" kavramı etrafında dolanmış olmalarını bir kenara koyarsak, reel sosyalizm pratiğinde teknoloji, üretim ilişkilerine bağımlı kategorilerden birisi olarak kabul edilmiş ve buradan hareketle kuruluşun etkisiz unsuru olarak görülmüştür.

İlginç gelebilir, çünkü Sovyet sosyalizmi aynı zamanda teknolojik gelişmelerle, bir başka deyişle, emek üretkenliğindeki artışla fazlasıyla ilgilidir. Öyle ki, biraz da geri bir ülkeden sanayileşmiş bir toplum çıkarmanın gururuyla, Garbaçov dönemine kadar, sosyalizmin eşitlikçi yanlarından çok, onun endüstrileşme ve bilimsel-teknolojik alandaki kazanımları öne çıkarılmıştır.

Burada formül basittir; üretim araçlarında kamu mülkiyetine geçişle birlikte (ki bu eşitlikçi bir toplumun önündeki temel engelin kalkmasıdır), kaynakların israfı engellenecek, insanın yaratıcı enerjisi açığa çıkacak, bilgi toplumsal gereksinimlerin hizmetine koşulacak, yani sosyalizm üretici güçlerin gelişimi açısıdan limitsiz olanaklar sağlayacak... Üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki uyumun alt başlıklarından birisi, hiç kuşkusuz teknolojik gelişmelerdir.

Bu noktada "teknoloji" kavramına nasıl bir anlam yüklendiğinin özel bir önemi kalmamaktadır. İster dar anlamıyla üretim tekniklerinden söz edelim, ister üretimin yapısında köklü dönüşümlere neden olan "devrim"lerden söz edelim, isterse üretim sürecinin organizasyonunu da kapsayan geniş bir tanım üzerinde duralım, bir şey değişmemektedir. Sovyetler Birliği, glasnost politikalarıyla birlikte, "teknoloji" gerçeği ile (ona yüklenebilecek bütün anlamlarla) karşı karşıya bırakılmıştır. 70 yıllık böbürlenme boşunadır: Sovyetler Birliği teknolojik olarak "beğenilmeyen" kapitalist ülkelerin çok gerisindedir, Sovyet sanayisi köhne ve hantaldır, sosyalizm bilimsel kazanımları toplumsal gereksinmelerin karşılanması için kullanmakta yetersiz kalmıştır!

Glasnost, yani açıklık politikasının Garbaçovcu klik tarafından şiar olarak belirlenmesinin anlamı tam da burada. İlk başta onlar bunu "Sovyet toplumunun sorunlarını çözebilmesi, öncelikle bu sorunlara dair gerçek bir bilgiye sahip olmalarından geçmektedir" önermesi ile gerekçelendiriyorlardı. Ünlü anti-sovyetik fıkrada olduğu gibi aslında Sovyet treni dur-

muş, perdeler birileri tarafından sıkıca kapatılmış ve vagonların dışarıdan sallanması için talimat verilmişti. Garbaçov, trenin ilerlemesi için, perdelerin açılmasını ve yıllardır tek bir santim bile yol alınmadığının ortaya çıkmasını talep ediyordu. Açıklık! İçeri gerçekler girsin!

Gerçeklerle yalan söylemenin türlü yolu olduğu biliniyor. Garbaçov ve arkadaşları sosyalizm düşmanı Moskova bürokratlarını da yanlarına alarak tam anlamıyla bir yalan fabrikası gibi çalıştılar.[4] Küçümsenmeyecek sorunları olan Sovyet ekonomisi 1985'ten sonra büyük bir krize, biraz da bu yalanlar sayesinde sürüklendi. Küçümsenmeyecek sorunları kolayca aşabilecekken, sosyalist ülkenin bütün ezberi bozuldu, halk sisteme olan inancını yitirdi.

Küçümsenmeyecek sorunları kolayca aşabilecekken derken, Sovyet ekonomisinin Garbaçov dönemine sorunlu girdiğini kabul etmiş ama tutarlı, ne yaptığını bilen bir önderlikle bu sorunların üstesinden gelinebileceğini söylemiş oluyoruz.

Başından beri Sovyet ekonomisinin sorunlarının siyasal/ideolojik tıkanıklıklardan bağımsız olmadığını vurgulamaya çalışıyorum, bu nedenle "ekonominin sorunları"nı gerilik, verimsizlik, hantallık, köhnemişlik, kalitesizlik gibi sıfatlarla somutlamak istemiyorum. Sovyet sisteminde bunların hepsi ve daha ötesi vardı. Bununla birlikte, merkezi planlamanın ya da kamu mülkiyetinin kaçınılmaz biçimde, ekonomideki bütün canlılığı yok ettiği iddiasının hiçbir geçerliliği yoktur. Daha önce de vurguladığım gibi, planlı bir ekonomi, ideolojik bir ekonomidir ve bu anlamda "ekonomik krizler"den muaf olurken, siyasal belirlenimli krizlere ciddi ölçülerde açıktır.

Sovyet sisteminin siyasal ve de ideolojik yetersizlikleri üzerinde durdukça, bunun ekonomik alanı nasıl etkilediğini de görüyoruz. Bu doğrultuda devam etmeden, Garbaçov'un Sovyet ekonomisine vurduğu darbenin tahmin edilenin ötesinde ağır olduğunu tekrar hatırlatmak istiyorum.

Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerin İkinci Dünya Savaşı son-

[4] Bu ekibin has kadrolarından Aleksandr Yakovlev'in "belli bir inandırıcılığa sahip olmak için bugün hâlâ Lenin'e başvuruyoruz. Ülkede muhafazakar görüşler hâlâ çok güçlü olduğundan, Lenin'e dayanmak gerektiğini düşünüyorum" deyişini, Garbaçov'un ise Livaneli'ye "o dönemde etrafında toplanan komünistlerle baş edebilmem için Lenin bana yardımcı olmuştu" itirafında bulunuşunu hiç unutamıyorum.

rasındaki tarihi göstermiştir ki, toplumlar sosyalizmin kazanımlarını ne kadar fazla yaşarlarsa, siyasal ve ideolojik "darbe"lere o kadar duyarlı hale geliyorlar. Bunu bir tür "saf"laşma hali olarak görmek mümkün. İnsanın kapitalizm tarafından yüklenen kimi olumsuzluklardan arınması olarak da düşünebiliriz bu süreci. 1956'da, ünlü 20. Kongre konuşmasında Hruşçov bu nedenle etkili olmuştur. Stalin hakkında gerçeklerle yalanları inanılmaz bir kurnazlıkla birleştiren SBKP Genel Sekreteri, parti delegeleri ve sonrasında bütün Sovyet toplumuna "vay canına" dedirtmiş ve Sovyet toplumunun kendine güvenini büyük ölçüde sarsmıştır.

Oysa kapitalist ülkelerde rüşvet alan, katliam emri veren, rakiplerinin telefonlarını dinleten, uyuşturucu kaçakçılığı yapan devlet ve siyaset adamları karşısında halkın kılı bile kıpırdamamaktadır. Ekonomik sorunlara ilişkin felaket senaryoları, kriz beklentileri insanların bağışıklık sistemini deforme etmiş ve deyim yerindeyse onları pişkinleştirmiştir.

Sosyalizmin insanının pişkin olmaması iyi bir şeydir. Ne var ki, sosyalizmın insanından once sosyalizm için mücadele eden insana gereksinimimiz var.

Sosyalizm için mücadele ise kendinde bir kuruluşa yoğunlaşmak biçiminde algılanamaz. İçerde ve dışarıda, sınıf mücadelesi değişik düzlemlerde sürmektedir. 1930'lı yıllardaki gibi her yerde ajan, hain, sabotajcı aranırken yerleşilen yüksek gerilim hattının sosyalist kuruluşun gereksindiği devrimci atmosfer olduğunu söylemiyorum. Anlatmak istediğim hedefsiz, düşmansız ve mücadelesiz bir "yapıcı" süreç beklentisinin iktidardaki işçi sınıfını hızla apolitikleştirecek oluşudur.

Üstelik bu beklentinin gerçek yaşamda hiçbir karşılığı yoktur. Burjuva ideolojisi her yerdedir, emperyalizm gözünü her yere dikmiştir, piyasa her yere genişleme eğilimindedir. Böyle bir dünyada sosyalizmin kendisini "serbest bölge"de realize etmesi söz konusu değildir; karşı tarafla sıcak temastan kaçınmaya kalkmak, karşı tarafın saldırı ve müdahalelerine kayıtsız kalmaktan başka bir anlam taşımaz. Sovyetler Birliği'nin başına gelen biraz da budur.

Başa geleni savuşturmayı beceren Küba'nın direnmesi ve sosyalizm yolunda ısrarcı olmasının en önemli nedenlerinden biri, komünist partisinin toplumu uyanık tutmayı gözeten bir siyaset tarzı geliştirmesidir.

Uyanık olmak gerekiyor...

Sovyet toplumu, bağrındaki dürüst komünistler de dahil olmak üzere, 1985 yılına gelindiğinde, uyanıklığını yitirmişti. Genel Sekreter koltuğuna oturan adamın çıkıp "ekonomimizin çok büyük sorunları olduğunu bilmeniz gerekiyor" itirafında bulunması, birkaç yıl sonra ise "durum sandığımızdan da kötü" demesi, Sovyet ekonomisinin en ağır sorunu haline gelmiştir.

Bu değerlendirmem komplocu düşünce ile itham edilecekse, hemen belirteyim, Sovyetler Birliği'ne karşı komplo kurulmuştur.

Lakin sorun, her zaman, yani başlangıcından itibaren, komplolarla karşılaşan sosyalist ülkenin bu komplolara neden direnemediğidir.

Bunları vurguladıktan sonra, şu "teknoloji" konusuna yeniden dönebiliriz.

Sovyetler Birliği'nin üretici güçlerin gelişimi açısından durgun bir döneme girmesinin ve sosyalist kuruluş sürecinin zaman skalasında bulunulan yere yakışmayan sıkıntılarla karşılaşmasının temel nedeni, ülke ekonomisinin yönünü yitirmesidir. Kamu mülkiyetinin üretici güçleri bütünüyle özgür bırakacağı düşüncesi, iki sistemli bir dünyada ve kamu mülkiyetinin daha önce üzerinde durduğumuz bulaşık hali nedeniyle inandırıcılığını kısmen yitirmiştir. Bununla birlikte, Sovyet toplumunun bilimsel-teknolojik ilerleme açısından nicel ve nitel başarılara imza attığını da hesaba katmak gerekiyor. Çok değil, Garbaçov'un çıkışından birkaç yıl öncesinde, Amerika Birleşik Devletleri yönetimi "fizik ve matematik alanlarında SSCB'nin çok gerisine düşüldüğü"nden şikayet ederek, bir eğitim reformunun şart olduğunda ısrar ediyordu. Sovyet uzay ve silah sanayisi, bu ülkenin teknolojik düzeyinin hiç de geri olmadığının, hep gündeme getirildiği ölçüde bıktırıcı ama açık kanıtıdır.[5]

[5] Sovyet insanının sosyalizme dönük inancını sarsmak için yürütülen sistematik faaliyetin en rafine örneklerinden biri hiç kuşkusuz Omon Ra'dır. Karşıdevrim sonrasında birbirinden ilginç romanlar yazan Viktor Pelevin, Sovyetler Birliği'nde uzay çalışmalarının aslında, içine girenleri yarı fantastik bir dünyaya çeken bir teatral düzenek olduğunu ileri sürerken, Rusya'nın 1917-1991 arasında gerçeküstü bir yöne gittiğini kanıtlama uğraşındadır. Reel sosyalizmden intikam ancak böyle alınsa gerek. Aynı Pelevin, Çapayev ve Boşluk (Türkçe'de "Buda'nın Serçe Parmağı" adıyla yayımlandı) romanında da, adına türküler yakılan içsavaşın efsanevi Kızılordu komutanı Çapayev'i (hazır bir efsaneyken!) yine fantastik bir dünyanın içinde sıradanlaştırmayı dener.

Peki ne olmuştur da, Sovyetler Birliği, bilimsel-teknolojik alanda bir anda ABD'nin gerisine düşmüştür?

Her şeyden önce, bir geriye düşme hali varsa, öncelikle buna Sovyet yöneticileri çanak tutmuştur. Emperyalist dünya ile "teknoloji" alanında aynı yarış pistine çıkmak, olacak iş değildir. İki sistem arasındaki mücadeleden rekabete, nitel karşılaştırmalardan nicel hesaplamalara geçişin Sovyet toplumunu bir kuşatmadan çıkardığı, rahatlattığı kısmen doğrudur. Mutlak doğru ise, Sovyetler Birliği'nin kendisi ile birlikte, diğer sosyalist ülkeleri bambaşka bir kuşatmanın içine soktuğudur.

Sovyetler Birliği, kendine ilişkin değerlendirme kriterlerini unutmuş ya da onların üzerinin kapitalist ideoloji tarafından örtülmesine izin vermiştir. Verimlilik başlığında böyle olmuştur, büyüme başlığında böyle olmuştur, tüketim başlığında böyle olmuştur ve giderek demokrasi, insan hakları, kültür gibi başlıklarda da böyle olmuştur.

Kamu mülkiyeti üzerine meta toplumun değer yargılarını ve başarı ölçütlerini koymaya kalkarsanız, kıç üstü oturursunuz. Bilindiği gibi, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren emperyalist dünyada yeni bir bilimsel-teknolojik devrimin gerçekleşip gerçekleşmediği, halen sürmekte olan bir tartışma konusudur. Bu tartışmada kimileri, çarpıcı bir elektronik devrimin yaşandığını, bu devrimin hemen bütün sektörlerde kapsamlı bir teknolojik yenilenmeye yol açtığını ileri sürmektedir. Başka marksistler ise, yeni bir bilimsel-teknolojik devrim iddiasının abartılı olduğunu, teknolojik ilerlemelerin üretim sürecinde sanıldığı kadar büyük bir değişim yaratmayarak, kapitalizmin iç dengelerini daha da bozan ölçülerde, belli alanlara sıkışıp kaldığını söylemektedirler.

Eğer bu tartışmanın bilinen sınırları içerisinde kalınacaksa, ikinci eğilime yakın durmakta yarar var. Ancak daha sağlıklı olan, bu sınırlarda değişiklik yapılmasıdır.

Emperyalist dünyanın kendisini korumaya alan, karşıtını ise etkisizleştiren bütünlüklü bir açılım geliştirdiği doğrudur. Sermaye, 1980'lerle birlikte ideolojik bir atak yapmıştır: Neoliberalizm. Bu atağın ekonomik anlamı açık. Ancak daha büyük anlam taşıyan şey, emperyalistlerin soldan sağa, bütün Avrupalı siyasal güçleri bu atağın siyasal cephesine yerleştirebilmesidir. Bu geniş cephenin silah gücü kara, hava ve denizle sınır-

lanmamış, balistik füzelere uzayın silahlandırılması projesi eklenmiştir.

Bunların birbirini tamamladığı açık. Ancak bir ek yapmak ve sermayenin asıl başarısını burada görmek gerekiyor: Sermaye sınıfı, kapitalist toplumları istediği gibi düzenleyerek, bütün bu olup bitenleri, garanti altına almıştır. Orta gelişmişliktekiler dahil olmak üzere, bütün kapitalist ülkelerde piyasa insanların yaşam tarz ve alışkanlıklarına inanılmaz bir müdahale yapmış ve "gericilik" dönemi ancak bu sayede egemenliğini kurmuştur. Bilimsel-teknolojik devrim olarak pazarlanan şey, kapitalizmin toplumu sermayenin güçlü olduğu alana hapsetmesidir. Konuyu basitleştirme tehlikesini göze alarak iddia ediyorum ki, 1980'lerin başında hız kazanan gerici ve karşıdevrimci saldırı, bugünün televizyon/internet/cep telefonu manyağı toplumları yaratılmasaydı, kesinlikle büyük bir direnişle karşılaşır, sistem ekonomik güçlükleri aşmak ya da geçiştirmek konusunda büyük ölçüde başarısız olurdu.

Sovyet yapımı Lada binek otolarının plastik aksamındaki kalitesizlik eleştirilebilir, bu ülkede imal edilen televizyon alıcılarının uzaktan kumandalarının kablolu olması insanı gülümsetebilir ve "cep telefonu reel sosyalizm dönemine yetişseydi, her telefonun yanına onun bataryasını taşımak için bir KAMAZ[6] verilirdi" esprisi yapılabilir.

Bunlar üzerinden sosyalizmi yargılamaya kalkanlar, mekanize hayvanların arasında saatlerce zehirli gaz soluya, günün yarısında zap yaparak beynini küçülte, 24 saat cep telefonuyla konuşup kafayı üşüte!

Yanlış anlaşılmasın; "tamam şunlar kalitesizdi, bu konuda gerilerdi ama eğitim ve sağlık hizmetleri parasızdı" türünden bir kolaycılık içerisinde değilim.

Eğitim ve sağlığın ne kadar önemli olduğunu biliyorum, dünyada milyarlarca kişi açlıkla boğuşurken, her gün yeni bir takım hastalıklar kapitalist tekellerin ilaç politikaları nedeniyle kitlesel kıyımlara yol açarken, cehalet en gelişkin ülkeleri bile teslim alırken, bu tür bir umursamazlık ve keyfiyet haddim değil. Bununla birlikte, sosyalizm, kendisine ait bir yaşam tarzında inat etmeli, bilim ve teknolojiyi bu tarzla sıkı sıkıya

[6] Sovyetler'in gururu ünlü kamyon. Bu kamyonları üreten fabrikanın o kadar geniş bir kapasitesi vardı ki, özelleştirme kampanyaları sırasında Yeltsin'in pazarlamacı ekibi ne yapacağını şaşırdı.

uyumlu bir biçimde toplumsal yaşama aktarmanın yollarını aramalıydı. Ve bütün bunlar mümkün olduğunca açık ve devrimci ideolojik/siyasal hedeflerle yapılmalıydı.

İşte Sovyet teknolojisinin göreli geriliği bu hedeflerin yokluğundan kaynaklanıyordu.

Sosyalizm kapitalizmin karşısına, "o kadar tüketmeme"nin ezikliğiyle değil, kapitalizmin insanlıktan çıkmış toplumlarına meydan okuyarak, tüketim insanı üzerinde ideolojik ve etik bir baskı kurarak çıkabilir. Bunun gerçekleşmesi için, insanlığın bugünkü referanslarının devrimci bir dönüşüme uğraması zorunludur. Eğlenme kültürü, sanat, spor ve her şeyden önce "iş yaşamı"na dair sosyalizmin söyleyecek çok sözü vardır. Üretici güçlerin önünü açacak, onu gerçekten özgürleştirecek olan şey, sosyalizmin yeni bir toplum yaratabilme becerisidir.

Sovyetler Birliği'nde bu yaratımın zor kısmının geride bırakılıp, daha kolay ve harekete geçirici kısmında duraksanmış olması büyük talihsizliktir.

Kriz ve kaos üreten kapitalist dünya, planlı sosyalizmi "hedef"lerle alt etmiştir. Ne kadar büyük bir trajedi...

III
Siyasal Yapı

On ikinci tez: "Lenin'in ölümünden sonra Sovyet devriminin rotası değiştirildi."

Sovyetler Birliği'nin çözülmesinden önce olduğu gibi, sonrasında da tartışmaların en fazla odaklandığı kişi Yosif Visaryanoviç Stalin'di. Kimileri Sovyetler Birliği'ni 1991 yılında "son"a götüren sürecin sorumlusu olarak onu görürken, başkaları aynı sürecin Stalin sonrasında ülkeye egemen olan revizyonist kliğin eseri olduğunu ileri sürdü. Birinci kesime ne siyasal ne psikolojik bir yakınlık duyabiliyorum. Post-Stalin dönemini "revizyonizm" olarak damgalayanların bir dizi başlıkta haklı olduğunu düşünmekle birlikte, onların da zaman zaman tutarsız ve birçok durumda statükocu bir marksizm anlayışına sahip olduklarına inanıyorum.

Stalin konusunda koordinatlarımı kabaca sunduktan sonra, ara başlıkta somutlanan iddiaya yanıt verebilirim: Stalin döneminde Sovyet devriminin rotasının yeniden belirlendiği doğrudur; bunun Lenin'in hedeflerinden bir sapma olarak değerlendirilmesi ise mümkün değildir.

Stalin, tam 31 yıl partinin lideri olmakla kalmamış, bu sürenin en az 25 yılında Sovyet halkının önderi konumuna da yerleşmiştir. Böylesine önemli bir pozisyon, hele Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'ni takip eden birkaç yıl içerisinde belirginleşiyorsa, bir ülkenin rotasını yeniden ve yeniden çizmek için fırsat yaratmak bir yana, sahibine açık bir tarihsel sorumluluk yüklemektedir.

İlk beş yılı bile şaşkınlık verici zigzaglar, keskin dönüş ve sıçramalarla geçen Sovyet iktidarının Lenin sonrasında düz bir çizgide hareketsizliğe mahkum olması beklenemeyeceğine göre, iddia sahiplerinin meramı şudur: Lenin'in usta ellerinde yeryüzü cenneti olmaya yönelen Sovyet Rusya, Stalin tarafından başkalaştırılmış ve sosyalist ideallerden uzaklaştırılmıştır. İşi bu kez "cehennem"e götürenlere rastlansa da, Stalinli yıllar en fazla bürokratlaşma, totaliterlik, iradecilik ve de ekonomizmle itham edilmiştir.

İddia makamında bir zamanlar marksist olmayanlar da yer alır ve Sovyetler Birliği'ni Lenin'in meşruiyetine dayanarak yargılamaya çalışırlardı. Onlara göre, Lenin saf, iyi niyetli bir devrimciydi. Adaletsizlik ve yoksulluğa isyan etmişti. İktidara geldikten sonra, "devrim" çılgınlığının nereye gideceğini fark ederek daha gerçekçi bir yönelim içerisine girdi ancak ömrü vefa etmedi, sonrasında...

Sonrasında hasta ruhlu adam sahneye çıktı ve kızıl diktatörlüğü insanlığın başına sardı!

Artık bu türden yazıcılarla karşılaşamıyoruz. Onlar işlerini yapıp köşelerine çekildiler. Ne var ki, marksist olma iddiasındaki birçok eğilimden araştırmacı/yazar için değişen bir şey yoktur. İşleri berbat eden Stalin'dir...

Stalin'e dönük eleştirilerin önemli bir bölümü zaten Sovyetler Birliği'ne ilişkin dile getirilenlerle örtüşmektedir ve bu kitabın değişik bölümlerinde tez başlıkları halinde ele alınmakta, anti-tezlerimize ilham kaynağı olmaktadır. Bu aşamada üzerinde asıl durmak istediğim, Rus devrimindeki Lenin-Stalin bağlantısıdır.

Stalin, partinin Lenin'in liderliğinde belirlediği rotada radikal bir değişiklik yapmamıştır. Stalin'in yaptığı, kasırgada su üstünde kalabilmek için geçici bir süre yelkenlerini indirerek gezinmeye başlayan sosyalizm gemisini uygun anda harekete geçirerek, tarihsel hedefine, yani rotasına oturtmaktır.

Bu rota, Vladimir İlyiç'in öngördüğünden farklı değildir. Bu rotanın Lenin'in öngördüğünden farklı olduğunu söyleyebilmek için iddia makamının şu tezlerden en az birisine yaslanması gerekir:

Uluslararası politika: Lenin, Rusya'da sosyalist iktidarın kendi başına

ayakta kalamayacağına inanmıştır. Bu nedenle a) devrimin yayılması için çaba harcamış ya da en azından Avrupa devrimine kadar idare etmeye karar vermiştir; b) devrimci dönemin kapandığına ikna olmuş, Sovyet iktidarını radikal hedeflerden uzaklaştırmaya ve sosyalizmi çok daha uzun erimde ulaşılacak bir uğrak biçiminde tasvir etmeye başlamıştır.

Ekonomi: a) Sovyet ekonomisinin uzunca bir süre kamu mülkiyetine geçmemesi gerektiğini düşünen Lenin "ekonomik barış"ı esas almış ve özellikle tarımsal politikalarda sınıf çatışmalarından uzak durulmasını istemiştir; b) Lenin ekonomik dönüşümlerin işçi sınıfının aktif katılımı ile gerçekleşmesini arzuladığı için işçilerin doğrudan yönetimine dayanan bir demokrasinin ekonominin sosyalist karakteri için tek güvence olduğunu düşünmüştür.

Siyaset: Lenin Sovyetler Birliği'nin monolitik bir siyasal sisteme sahip olmasını asla istememiştir.

Burada yer alan beş tezden tek bir tanesinin bile Sovyet gerçekliğinde herhangi bir karşılığı yoktur.

Stalin ile Lenin'in yoğurt yiyişi farklı olabilir. Lenin'in daha uzun yaşaması durumunda Sovyetler Birliği'nde parti içi gerilimlerin bir bölümünün çatışmaya dönüşmeyeceği de düşünülebilir. Ancak Stalin'in Sovyetler ülkesini Lenin'in öngördüğünden farklı bir doğrultuya taşıdığı söylenemez.

Lenin'in, dünya devriminin gerçekleşmemesi durumunda Sovyetler Birliği'nde sosyalist kuruluş iddiasından vazgeçmeyi tasarladığını düşünmek için elimizde hiçbir veri bulunmuyor. Stalin'in kuruluşu bir halk seferberliğine dönüştürürken konuyu fazlasıyla basitleştirdiği, sosyalizmin tek ülkede kuruluşuna ilişkin toplumsal inancı güçlendirirken zaman zaman marksizmin sınırlarını zorladığı doğru olmakla birlikte, Sovyet emekçilerinin bu zorlu göreve başka nasıl hazırlanabileceği sorusunu yanıtlamak kolay değildir. Yine Lenin'in, daha uzun yaşasaydı, kuruluşun temposunu düşüreceği ve ülkenin sosyalist karakteri konusunda acele etmeyeceği iddiası da, Lenin'in siyaset felsefesi tarafından yalanlanmakta, her koşulda tez canlılığını koruyan bir tarihsel kişiliğin davranış kalıplarına oturmamaktadır.

Vladimir İlyiç Lenin'in devrimden sonra ülkeyi keskin sınıf çatışmala-

rından uzak tutmak istediğini kanıtlayabilmek için ellerinde önce NEP, sonra Sol Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı var... Sol Komünizm'in Rusya için değil, batılı komünist partileri için yazılmış olduğu biliniyor[7]. NEP'e gelince... Bir bakış açısıyla, Yeni Ekonomik Politika dönemi, Lenin'in Sovyet iktidarını tedrici ve iç barışı muhafaza eden bir kuruluş sürecine sokmasından başka bir anlam ifade etmiyor. Bu bakış açısı doğru değildir. Bu bakış açısı, Lenin'in NEP döneminin sınıf çelişkilerini keskinleştirmek gibi önemli bir başka sonucu olacağını göremeyecek kadar sığ bir siyasetçi olduğunu varsayar.

Lenin derin bir siyasetçidir.

Geliyoruz, Lenin'in katılımla ilgili düşüncelerine...

İlk bakışta gelişkin bir sosyalist demokrasiyi çağrıştırdığı düşünülebilecek doğrudan yönetim, özyönetim gibi formüllerin sosyalist kuruluş sürecine ilişkin leninist perspektifle uyuşmamasının iki temel nedeni vardır. Öncelikle Lenin, işçi sınıfının yönetime katılması ile işçi sınıfının yönetime katılmasını sağlayacak koşulların yaratılması arasındaki gerilimi iyi kavrayan bir liderdir. Bu gerilimin kestirme yollardan giderilemeyeceğini, savaş komünizmi sırasında yakından gözleyebildiği karmaşanın da yardımıyla, iyi anlamıştır.

Bununla birlikte, ekonominin örgütlenmesinde işçi sınıfının kendi iktidarını kolektif devlet dolayımıyla gerçekleştirmesinin asıl anlamı, "doğrudan yönetim"in eşitsizlikleri tırmandırıcı yapısında aranmalıdır. Bilindiği gibi, Lenin'in ölümünden yaklaşık 25 yıl kadar sonra Avrupa'nın doğusunda, anti-faşist savaşın kahramanlarından Mareşal Tito, "biz Sovyet modelini uygulamayacağız" diye müjdelemiş ve "özyönetim" ilkesini pratiğe aktarma yoluna girmişti. Yugoslavya'daki "sosyalizm" denemesinin gerçek anlamda işçilerin özyönetimine denk düşmediği elbette ileri sürülebilir. Bununla birlikte, şu ana kadar tarihin kayıtlarında başka bir örnekle karşılaşmadığımız için, yanı başımızdaki bu ilginç macerayı veri almaktan başka çare bulunmamakta.

Tito, uluslararası harekette, sağlığında Stalin ile hesaplaşmayı göze almış ender devrimci siyasetçilerden birisi. Bunun cesur bir davranış oldu-

[7] Sol Komünizm broşürü Lenin tarafından Komintern'in İkinci Kongresi için hazırlanmıştır.

ğunu kabul etsek bile, meseleyi tek yanlı değerlendirmemeli ve bir halk liderinin her şeye burnunu sokan bir despota yüreklice kafa tutmasını tasvir eden hikayeleri okurken fazla heyecanlanmamalı. CIA uzmanları, karşıdevrimin KGB'sinin de yardımıyla, Stalin'in Kirov ve Gorkiy'i öldürdüğünü bir türlü kanıtlayamadılar ama 1947 sonrasında Tito yönetiminin çok sayıda Yugoslav komünistini "Sovyet yanlısı oldukları için" öldürdüğü, binlercesini, Yugoslavya'da bulunan birçok Sovyet danışmanını da aralarına katarak tutuklattığı ortaya çıkmış durumda.

Bu kadar cesaret nereden geldi?

Bu kadar cesaret, biraz da emperyalist ülkelerin açtığı kredilerle geldi...

Bu kredilerin, yalnızca siyasi değil ekonomik bir anlamı olduğu, batılı maliyecilerin "özyönetim iyi numara, biz bu çocuklarla iş yaparız" değerlendirme notunu hükümetlerine ilettikleri açık.

Tito Stalin'le, faşizme karşı mücadelenin şanlı komutanı olarak değil, işte bu sürecin kahramanı olarak hesaplaşıyordu. 1950 yılında diyordu ki, "Marx, işçilerin iktidara geldikleri andan itibaren devletin sönümlenmesi işine girmeleri gerektiğini söyler". Tito bunun nasıl olacağını da açıklıyordu, sönümlendirme işlemi son derece basitti: Merkezi devlet aygıtı parçalanacak, üretim süreci işçi birliklerine, onların oluşturduğu kolektif yapılara devredilecekti.

Yıl 1950'dir ve Tito, devrimci bir retoriğe gereksinim duymakta, "devleti sönümlendirmek" gibi ağır ama sonuna kadar marksist bir yükün altına girdiğini ima etmektedir. Lakin devletin bir balon olmadığı kısa sürede ortaya çıkmış ve aynı Tito 1953 yılında devletin sönümlenmesinden söz etmeyi bırakarak diline bu kez bireysel inisiyatif, serbest pazar, sosyalist rekabet gibi kavramları dolamıştır. Yugoslav komünistlerinin yeni görevi, desantralize işçi işletmelerine bölünmüş olan ekonomiyi toplumun bütünsel çıkarları doğrultusunda çalıştırmak için çaba göstermekti. Yani çatlakları, yarıkları sıvayla kapatmak!

1954'te bazı işletmeleri haksız rekabetle suçlayan, bazılarını ise diğer işletmelerle işbirliği yapmayarak bencilce davranmakla eleştiren yine Tito'dur. 1960 yılında "işbirliği"ne ikna olan işletmelerin bu kez tekelci yönelimlere girmekte olduğunu fark eden de odur. İşçi kolektifleri, tekelleşerek, ürünleri halka daha pahalıya satmanın pratik yolu-

nu keşfetmişlermiş! Bu kitapta kimseden aktarma yok, ancak "devletin sönümlenmesi"nin şerefine Tito'nun 1969 yılında yazdıklarını buraya alıyorum:

> "Bazı işletmelerde, neredeyse bütün iktidar bir işletmeci tayfası gibi davranan yöneticilerden, uzman ve iş adamlarından oluşan küçük bir çevrenin elinde yoğunlaşmıştır." [8]

Devlet sönümlenmedi ama, devlet eliyle bazı "işçiler" şişirilmiş ve tekelci kapitalistlere dönüştürülmüş oldu.

Bu konu üzerinde özellikle durmamın nedeni, Yugoslavya örneğinin, merkezi olmayan planlama, doğrudan yönetim gibi cafcaflı lafların gerçek anlamını göstermesi açısından işlevli olmasıdır. Çünkü zaman zaman teorik gerekçeler etkili olmamakta, "demokrasi" vurgunu yiyen birçok solcu, devletli sosyalizmin karşısına çıkarılan ademi merkeziyetçi modellerin büyüsüne kapılmaktadır.

Oysa, işçilerin işletmelerin yönetimini üstlenerek özerk bir biçimde davranmalarının daha hemen başlangıçta verimli işletmelerdeki emekçiler ile verimsiz işletmelerdeki emekçiler arasında eşitsizlik yaratacağı bellidir. İşçilerin bu nedenle "verimli" olmak için çaba göstereceği düşüncesi ise sosyalizmin eşitlik ülküsüne baştan aşağıya terstir.

Daha fazla pay almak için işçiler "verimli" olmanın yollarını ararken kaçınılmaz olarak toplumsal çıkarlar ile kendi çıkarları arasındaki mesafeyi açacak, bencillik tetiklenecektir. Ayrıca, bazı sektörlerde çeşitli nedenlerle verimlilik artışı daha zor sağlanabilir. Eğer devletin müdahalesi olmazsa, sonuç, kimi alanlarda üretimden kaçıştır (ki Yugoslavya'nın başına bu da gelmiştir). Kaldı ki, sosyalist kuruluş süreci açısından yaşamsal önem taşıyan hizmet ve ürünlerin kaderinin parçalanmış ve sınıf karakterini yitirmeye başlamış işletmeci işçilere bırakılması kadar absürd bir şey olamaz.

Bütün bu sürecin mantıki sonucu, işçilerin küçük bir bölümünün zenginleşmesi, sınıf değiştirmesi, büyük çoğunluğun ise, yoksulluk ve işsiz-

[8] Josip Broz Tito, Sosyalizmin Merkezinde İnsan Olmalı, 1969, Self-Management, 1983, Belgrad içinde, s. 132.

likle baş başa kalmasıdır.

Lenin de Stalin de aynı sonucu gören, buna göre hareket eden marksistlerdir. Stalin'in özyönetimci leninist politikalardan uzaklaştığı kesinlikle söylenemez; çünkü Lenin bu politikalara teorik ve pratik düzeyde hep uzak durmuştur.

Sovyet siyasal sisteminin çoğulculuğa doğru giderken yine Stalin tarafından revize edilerek monolitik bir karakter kazandığı düşüncesi ise, içerdiği iddia oranında daha geniş bir yanıtı hak ediyor. Bunu ilerleyen bölümlere bırakarak, tekrar ediyorum: Stalin'in Lenin'in eserini farklılaştırdığı tezinin dayanağı olan başlıklar bellidir ve buraya alınmıştır. Bunlar incelendiğinde her iki liderin de aynı doğrultuyu işaret ettiği ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, Stalin dönemindeki açılımlarla sorunu olanların bir yerden sonra Lenin'le köprüleri atmak durumunda kalacağını bir kez daha söylemek durumundayız.

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşüne yol açan gelişmelerde Stalin'in hiçbir sorumluluğunun olmadığını ileri sürmek akıl dışıdır; bununla birlikte, Stalin'e bir "ilk günah" yakıştırmanın anlamı bulunmamaktadır.

On üçüncü tez: "Sovyetler Birliği, Stalin'in putlaştırılması ile birlikte, sosyalist karakterini yitirmeye başladı."

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşünden Stalin'in özel olarak sorumlu olduğunu düşünenlerin bir bölümü, onun liderliği döneminde ülkenin çok büyük hamleler yaptığını kabul etmekte, hatta bu hamlelerde Stalin'in kişisel rolünü teslim etmektedir. Kabul edemedikleri şey, bütün bu hamlelerin kitlelerin yaratıcı enerjisini ve yönetime katılmasını artıracağı yerde, birkaç bolşevik yöneticinin ve giderek Stalin'in güç ve otoritesini pekiştirmesidir. Yani iddia odur ki, Sovyet toplumu bir yandan ileri doğru atılırken, öte taraftan kendi mezarını kazıyordu.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasını önceleyen dönemde, bu yaklaşımı benimseyenler, Sovyet toplumunun, geçmişte ödenen "Stalin bedeli"nin olumsuz sonuçlarını telafi ettiğini ileri sürerlerdi. Sonrasında, onların bir bölümü için Sovyetler Birliği'nin, sosyalist kuruluşun ve bir bütün olarak

komünizm idealinin bir anlamı kalmazken, diğer bir bölümü Sovyet toplumunun geçmişte sanıldığı kadar becerikli olmadığı, Stalin'in putlaştırılmasının ve sınırsız bir otoriteye sahip olmasının sosyalizmin geleceğini bütünüyle kararttığı düşüncesini benimsedi.

Bütün bunları tartışabilmek için, Stalin'in rolüne ilişkin bir "ayar" yapmamız gerekiyor. Brejniyev döneminde Stalin konusunu buharlaştırmak gibi olmayacak bir işe kalkışan SBKP tarih yazıcılarına göre, madem ortada "tartışmalı" ve kimileri tarafından putlaştırıldığı ileri sürülen bir tarihsel kişilik vardı, o halde en iyi çözüm onu kolektivize etmekti! Elimin altında bulunan Sovyet tarihine ilişkin kitaplardan rasgele seçtiğim bir tanesinde bu işlem aynen şöyle gerçekleşmektedir: "Stalin 1922 yılında partinin merkez komitesi genel sekreterliğine seçilmişti." Pek güzel... Bir de, 1956 yılında yapılan 20. Kongre'nin parti yaşamındaki önemi anlatılırken kenara sıkıştırılmış bir paragraf: "1953 yılında ölen Stalin'in olumlu yönleri ve olumsuz yönleri vardı. Kolektif liderliği küçümsemesi, sosyalist yasallığı bir kenara koyması..."

Arada ne mi var? Arada ilaç için bile olsun, Stalin yok! Tek bir sözcük, tek bir referans... 31 yıl boyunca, "parti yaptı", "parti hedef gösterdi", "parti karar aldı"...

Diğer bir kitapta ise, Stalin Lenin'in cenaze törenini hazırlayacak komitenin üyesi olarak sahne almakta, sonra...

Sonra, gerçekten buharlaşmaktadır!

Bütün bunlardan ne anlıyoruz? Bütün bunlardan, öncelikle Sovyet tarih yazımında (zaman zaman başka konularda da açık bir biçimde görüldüğü gibi) ciddi sorunların olduğunu, değişik dönemlerde basılan "resmi tarih" kitaplarının her birisinin aşırı öznel bir seçicilikle hazırlandığını anlıyoruz.

Konumuz açısından bu öyle bir hale geldi ki, yalnız tarih kitaplarından değil, geçmişe köprü işlevi görebilecek olan her şeyden, müzelerden, şarkılardan çıkarılan Stalin, unutulmak bir yana, daha da dokunulmaz bir tabu haline geldi. Putlaştırmadan şikayet edenler, Stalin'i bir kez daha "ulaşılmaz" hale getiriyorlardı. Sosyalist yasallık adına Stalin'i buharlaştırmaya kalkan Sovyet iktidarı yıkıldıktan bir süre sonra, gecikmiş de olsa sosyalizm için meydanları dolduran kitlelerin elinde en çok Stalin'in

resimleri vardı.

Kısacası, ayar deyip geçmeyin. Sovyet tarihinde Stalin'in rolünü gerçekten iyi kavramak gerekiyor.

Bu rolün çift ya da çok yönlü olduğu doğrudur. Ancak bu yön zenginliği, Hruşçov sonrası dönemde ileri sürüldüğü gibi Stalin'in öznel sorunu değildir. Stalin, Rus bolşevik hareketinin bütün güç ve zaaflarını fazlasıyla yansıttığı oranda, çelişkili ya da çift taraflı bir önderdir. Onun önemi, harekete kattığı özel renklerden çok, hareketin zenginliğini (ve boşluklarını) yansıtma becerisindedir. Bu anlamda Stalin hem olağanüstü önemli, hem de bir açıdan fazlasıyla "sıradan"dır.

Onu gerçekten peşinden gidilen, inanılan bir önder yapan tam da bu özelliğidir. Bir hareketin ve bir çağın bütün özelliklerini kavrayan, onları kendi kişiliğinin prizmasından geçirerek toplumsallaştıran bir devrimciye çok sık rastlanmaz.

Bu söylenenler, Stalin'in Sovyet devrimine, sosyalist kuruluş sürecine bir şey katmadığı, yalnızca bir taşıyıcılık işlevi üstlendiği anlamına gelmemekte. Tam tersine, Stalin Sovyet tarihinin en devrimci ve müdahaleyi en fazla gerektiren döneminde sorumluluk üstlendiği ölçüde, tarihsel değeri sorgulanamayacak bir yere oturuyor. Bununla birlikte, bütün bu ileriye doğru hamleler, bu hamlelerde kullanılan yöntem ve araçlar, alınan riskler ve ödenen bedeller, bolşevik kültürün kolektif birikimiyle fazlasıyla örtüşmekte. İşte bu anlamda, Sovyet tarih yazımının Stalin'i buharlaştırarak her şeyi "parti"ye bağlama girişimine az da olsa hak vermek olası. Stalin olmasaydı "parti"nin kendisini gerçekleştirme olanağı bulması herhalde zorlaşacaktı; bununla birlikte Stalin'in yaptığı tam da budur: Bolşevik geleneğin bütün unsurlarını tarihsel bir yaratım için harekete geçirmek!

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin zayıf düşmesi ve giderek çözülüşe doğru evrilmesinde Stalin'in en büyük kabahati, bu geleneğin kendini yeniden üretmesini sağlayacak kaynaklar yaratmamasıdır. Eğer Stalin'in hep ikinci dereceden sorumluluk aldığı 1902-1922 aralığı bolşevik geleneğin oluştuğu dönemse, bu dönemin ürünü olanakların sonrasındaki 30 yıl boyunca üst sınırlarına dayanmış olduğu bilinmelidir.

Stalin'in aynı anda hem aşırı iradeci hem de aşırı determinist olarak

suçlanabilmesi, biraz da bu sözünü ettiğim çelişki nedeniyle mümkün olmuştur. Stalin önderliğinin Rus toprağına uyguladığı şiddetli politikalar tarihin akışını altüst edici bir karakter taşımakla birlikte, leninist ortodoksiye yaslandığı oranda şaşırtıcı biçimde dinginleştiricidir.

Sovyet Rusya'da Stalin'in kitlelerde yarattığı muazzam güvenin kaynağı buradadır. Her kim ki, oldukça geniş bir kesim tarafından "putlaştırma" olarak adlandırılan bu durumu yirminci yüzyılın başka "ulu"lamalarına benzetirse büyük bir yanlış yapar. Marksistler arasında bile, "Stalin kültü" ile faşizmin yükselişi arasında bir paralellik kurma isteğine rastlanmaktadır. Oysa bu ve benzer örnekler yalnızca "tarihte kişilerin rolü" gibi genel bir başlığın altında ortaklaşabilirler. Fazla tartışmaya gerek bile yok; Stalin eşitlikçi düşüncenin toplumsallaşmasına, yani yeni bir insanlık toplumunun yaratılması için gerekli kolektif yönelime şu ana kadar en büyük katkıyı yapan önderlerden birisidir.

Çok büyük bölümü kır kökenli emekçi yığınlara "yeni bir yaşam"ın kuruluş heyecanını son derece basit ve "normal" bir şeymişçesine aktarıp, onları bu doğrultuda hareketlendirmek, kitlelerdeki değişim arzusuyla huzur arayışını iç içe geçirebilmek, Stalin'in birçok siyasetçide eksik olan becerisidir. O bu özelliği, bolşevik gelenekten almıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitişiyle birlikte Sovyet halkında huzur arayışının baskın hale gelmesi ve toplumun stresten arındırılmasının Stalin'in de kabul ettiği bir gereksinim olarak kendisini dayatması, yalnızca ağır nesnel koşulların ürünü değildir, bu durum aynı zamanda geleneğin sınırlarına ulaşıldığının kanıtıdır.

Stalin, son bolşeviktir, kabahati gerçekten de bolşevik geleneği yeniden üretmek konusunda istek göstermemesidir. Bolşevizm mevcut kapasitesinin sınırlarına geldiğinde, fiziken yorgun Stalin siyaseten de tükenmeye başlamıştır.

Buraya kadar söylenenler, düzeysiz bir biçimde "putlaştırma" olarak adlandırılan olgunun aslında kaçınılmaz olduğuna işaret etmektedir. Yosif Visaryanoviç Stalin, bir ütopyayı elle tutulur hale getirdiği, deyim yerindeyse gökyüzünden yeryüzüne indirdiği için mi "kişi putlaştırması" gibi bir kavram üzerinden eleştirilmek istenmektedir? Milyonlarca kişiyle Stalin arasındaki ilişkinin bütünüyle sağlıklı olduğu ileri sürülemez,

sorunun yalnızca Stalin'in etrafındaki bazı dalkavukların işgüzarlığından kaynaklandığını düşünmek de saçmadır, ancak liderlikte "başarı"nın halk kitleleriyle önder arasındaki mesafenin kapanmasında aranamayacağı hesaba katılmalıdır. Henüz kendi kaderini eline almak konusunda çekingenlik gösteren yığınlar siyasallaşıp, memleket meselelerine duyarlılık gösterdikçe, liderliğe daha fazla yaslanmakta, ortak hareket etmek için gerekli referansı soyut değerlerin yanı sıra somut bir kişilikte arama gereksinimi duymaktadırlar.

Bu mekanizmada Stalin'in yüceltilmesi, onun emekçi kitleler nezdinde erişilemez değil de tam tersine fazlasıyla somut hale gelmesiyle mümkün olmuştur.

Bir yanıyla bu işlerin hiç sevimli olmadığı açık. Ancak insanlığın kahramanlara, liderlere gereksinim duymayacağı bir evreye ulaşabilmek için onların üstüne basması gerekmektedir.

Bunu kabullenmeyenler, bizzat kendisi hiç de insani olmayan siyaset denilen faaliyet alanından uzak durmalıdırlar.

Yok "siyaset kültü"nden kopamıyor, üstüne üstlük sürekli olarak reel sosyalizm deneyine küfretmeden duramıyorlarsa, at sırtındaki bir adamın maskesinden, piposundan fetişler yaratmaktan, "subkumandante Marcos"un destanlarını Anadolu coğrafyasına taşımaktan, Che'nin en insani yönlerini dahi tanrısallaştırmaktan vazgeçmelidirler.

On dördüncü tez: "Trotskiy ve diğer önde gelen parti kadrolarının tasfiyesi, Sovyet sosyalizminin sonunu getirdi."

"Lenin yaşasaydı..."yla başlayan "keşke"li, "ne yazık ki"li değerlendirmelerle hepimiz karşılaşmışızdır. En çok da şu: "Lenin yaşasaydı, devrimi yapanları bir arada tutardı."

Devrimci mücadelede her evre kendi kadrolarını yaratır. Devrimci mücadelede her evre partiye kendi kadrolarını toplar.

Bu anlamda Rus devrimci hareketinin önemli bir siması olarak Trotskiy'nin bolşeviklerle ancak 1917 yılında buluşması hiç şaşırtıcı değildir. "Zaman"la büyük bir yarışa giren Lenin'in, bolşevik partinin yete-

rince hızlı dönüşemeyeceğine ilişkin bir yargıyla, can alıcı noktalardan birisine, Petrograd Sovyeti'ne, Lev Davidoviç Bronştayn ile müdahale etmeye karar vermesi Rus devriminin dönüm noktalarından birisidir. Kim ne derse desin, bolşevikler bu takviye ile birlikte işçi hareketinde büyük bir ağırlık kazanmışlardır.

Ancak sosyalizm mücadelesinde kadro sürekliliği diye bir şey de vardır. Bir hareketin önemli bütün dönemeçlerini yaşayan, bu anlamda siyaset-örgüt gerilim hattında tutunmayı becermiş, hareketin reflekslerini tanıyan ve kontrol eden belli bir kadro birikimi olmaksızın partinin kişilik kazanamayacağı açıktır. Yukarıdaki örnekte Lenin'in Trotskiy'i hem partiye rağmen hem de onun sayesinde yanına çektiği unutulmamalıdır.

Farklı saik ve momentlerde aynı partide buluşan devrimcilerin uyumlu bir biçimde bir aradalıklarını sürdürebilmelerinin koşulu ya bir otoritenin etrafında kümelenmeleri ve onun birleştiriciliğinden yararlanmalarıdır ya da her bir saiki üst belirleyen yeni bir mücadele evresine geçilmesidir.

Eğer konumuz öncelikle Trotskiy'se, onun pek gönüllü olmamakla birlikte Lenin'in otoritesini kabullenmek durumunda kaldığını ama İlyiç'in ölümünden sonra parti için yepyeni ufuklar açan "mücadele evresi"ni merkeze koymayı reddettiğini hiç tereddüt etmeden söyleyebiliriz.

Trotskiy'nin "tek ülkede sosyalizm" eksenli tartışmalarda aldığı pozisyonun zaman zaman çok abartıldığını ve dilim varmıyor ama, kendisine haksızlık yapıldığını söylemek mümkündür. Bu onun Stalin ve arkadaşlarına yaptığı haksızlıklar yanında çok masum bir düzeyde kalsa da, Trotskiy'nin Sovyet devrimini dünya devrim süreci lehine intihara sürüklemek istediği, elinde dünyayı ateşe atacak çılgınca planlar olduğu türünden iddialara pek itibar edilmemelidir. Konuyu daha sonra ele alacağımız için, şu kadarıyla yetinebilirim: Trotskiy'nin sorunu, dünya devrimi-Sovyet Rusya ilişkisine dair ayrıntılı projelere sahip olması değil, herhangi bir projeye sahip olmamasıdır.

Bu ne anlama gelmektedir? Bu, Trotskiy'nin bolşevik geleneği üst belirleyen yeni mücadele evresi ile sağlıklı bir temas kuramadığı anlamına gelmektedir. Trotskiy'nin aklı kendi büyük sıçramasında, 1917'nin yaz aylarında kalmıştır.

Trotskiy zekidir, Trotskiy yeteneklidir, Trotskiy ataktır, Trotskiy hatip-

tir, Trotskiy entelektüeldir... Bütün bunlar doğrudur ancak bütün bunların doğru olması, ona Sovyetler Birliği'nde yer olduğunu göstermemektedir. Sovyet devriminin önemli bir aktörü olarak onun tasfiyesi bir eksilmedir, ancak tarihsel aktörler potansiyel değerler üzerinden kantara vurulmazlar. Devrimci bir partinin "hocam, kendisi çok derin biridir"lerin tamamını bünyesine çekmek gibi bir misyonu olamaz. Önemli olan yön duygusudur, vektörel tutarlılık ve ağırlıktır. Trotskiy'in 1920'lerin ortalarından itibaren hangi yöne ağırlık koyduğu açık, onun tasfiyesi, bir potansiyelin heba edilmesidir belki ama, asıl olarak, devrimci bir yönelimi geriye çeken etkili bir frenden arınılmasıdır.

Stalin ve arkadaşlarının Trotskiy ile yeni bir toplumun inşasına soyunmalarının olanaksız olduğu açıktı. Geriye bir tek Trotskiy'in mütevazı bir rolü kabullenmesi kalıyordu. Kahramanımızın Tarih Enstitüsü'ne başkanlık ya da Kızıl Profesörler Üniversitesi'nde rektörlük gibi görevleri kabul edeceğini herhalde kimse düşünmemiştir.

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluş sürecinde Trotskiy'e yer yoktur. O da bunun farkındadır. Tam da bu noktada yetenekleri üzerindeki kontrolünü yitirmiş ve kendini uğursuz misyonların içine yerleştirivermiştir. Hüzün verici ölümünün ve gıyabında başka eski bolşeviklerle beraber yargılandığı Moskova Mahkemeleri'nin üzerine düşen gölge, bu misyonların sığındığı zifiri karanlığın yanında önemsizleşmektedir.

Diğerlerine gelince...

Garbaçovcu tarih çarpıtıcılarının bütün çabasına karşın, partinin önde gelen kadroları içerisinde Zinovyev ve Kamenev'e özel bir tarihsel değer bir türlü yüklenemedi. Onların Rus devrimine yıllarca büyük emek vermeleri, çok ağır koşullarda zorlukların üstesinden gelmeleri ayrı bir şeydir, eksikliklerinin Sovyet devriminin kaderini etkilemesi başka bir şey. Özellikle Komünist Enternasyonal'e bir dönem başkanlık yapmış Zinovyev için bunu söylemek belki garip ama ne yazık ki, ikili Sovyetlerin geleceğini etkileyebilecek iradeden yoksundu. Ek olarak, Kamenev ve Zinovyev'in egolarını kontrol etmek konusunda başarılı oldukları pek söylenemez. Her şey bir yana, Stalin'e bakarak sürekli "bu köylü kafalı genel sekreter oldu ya..." diye sızlanmaları, bütün siyasetçilerin içine düşebileceği "ben" tuzağına hapsolduklarının açık kanıtıdır. Kamenev'in

bu psikolojiyle, kendisini Roma'ya elçi atayan Sovyet devletine sadık kalabilmesi olanaksızdır. Sonrasında Akademi Yayınevi'nin sorumluluğunu üstlendiğinde bu yeni durumla barışmak ve yaşamını sosyalist kuruluş sürecinde yeniden anlamlandırmak yerine, "kişisel hesaplar"ını görmek için harekete geçmiştir. Hakkı yok mudur?

Buna yanıt vermek istemiyorum. Sol siyasette, hele Türkiye'de bu durum neredeyse bir kural. En büyük despotlar en çok "demokrasi" diyenlerin arasından, en amansız kariyeristler kolektivizmi en fazla diline dolayanlar arasından çıkıyor. Dolayısıyla mesele, ontolojik ya da genetik değilse, tarihseldir.

Kamenev ve Zinovyev tasfiye edilmek için çok uğraştılar. Stalin'le Trotskiy ise bu iki devrimciyi kendi yanlarına çekmek için birbirleriyle mücadeleye girdiler. Parti içi mücadelede öne çıkan iki "lider"in bu çabalarının Kamenev ve Zinovyev'i iyice bencilleştirdiği açık. Tarihe, Sovyet devrimi içinden bir komployla geçmeye kalktılar ve trajik bir biçimde tükendiler.

Geriye Buharin kalıyor.

Partinin harika çocuğundan bugüne oldukça fazla "yazı" kaldı. Ancak bunların hepsinden daha fazla bir konuşma ve bir mektup ilgi çekti ve tartışıldı. Aslında ortada bir mektup yok. Buharin 1937 yılında "tutuklanmayı beklediği" sırada, bir metin kaleme alıyor ve karısına ezberlettikten sonra, imha ediyor. Etkileyiciliği tartışılamayacak olan bu metni Anna Larina'nın uydurduğunu sanmıyorum. Sonra Moskova Mahkemeleri'nde görüyoruz Buharin'i... Duruşmalarda herkesi hayrete düşüren bir konuşma yapıyor. Yine etkileyici. Ve bu konuşmanın da Buharin tarafından gönüllü ve içten bir biçimde yapılmadığını düşünmek için bir neden olmadığını öncelikle duruşmayı izleyen batılı diplomat ve gazeteciler söylüyor. Zaten konuşma ile mektup aynı duygu yükü ve üslup ile hazırlanmış...

Tutuklanmasından hemen önce Stalin ve arkadaşlarını suçlayan Buharin, duruşmada özetle "suçlu benim" diyor.

Yolun sonudur bu. İşin insani boyutu ve bu boyuta olanca ağırlığıyla düşen trajedi bir kenara konursa, partiden tasfiye edilen bu dört devrimci ve onların izinden gidenlerin yerlerinin doldurulamadığı iddiasının gerçek bir karşılığı olmadığı görülür. Bu kişiler öyle ya da böyle 1924'ten itibaren açık bir mücadele yürütmüş ve Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin

kuruluş sürecine pek de pozitif bir etkide bulunmamışlardır. Partinin entelektüel derinliğinin onlarla birlikte kaybolduğu iddiası ise, sondan yani çözülüşten hareket edecek olursak mantıklı gelmektedir. Ne var ki, başından beri üzerinde durduğumuz ideolojik zaafların, parti liderliğindeki aydınların etkisizleştirilmeleri ile açıklanması bir yerden sonra anlamsızdır.

Tersini düşünmek için ise ciddi nedenlerimiz var: SBKP'nin ideolojik mücadeledeki yetersizlikleri partinin aydın bacağını zayıf düşürmüştür.

On beşinci tez: "Sovyetler Birliği çözülüş yoluna, Nikita Hruşçov'un başa geçmesiyle girdi."

Sovyet tarihinin ilk günahkarını arayanların önemli bir bölümü Stalin'de karar kıldıysa, bir diğer bölümü onun ölümünden sonra partinin liderliğine yerleşen Hruşçov'da ısrar etmektedir. Kendisine reformist, revizyonist, sosyal emperyalist gibi sıfatları layık gören azımsanmayacak miktarda solcu bulunmaktadır. Bu sıfatların maocu oryantasyonundan sıkıntı duyan ya da Sovyetler Birliği'ne fazla toz kondurmak istemeyenlerin de Hruşçov'dan pek haz ettikleri söylenemez. Bizim "sovyetik" gelenekten gelen birçok kişi için Hruşçov SBKP için büyük bir talihsizliktir. Artık tercihe göre, taşra politikacısı da olabilir, aparatçik de, görgüsüz de...

Şurası açık ki, sol cenahta Nikita Hruşçov'a sahiplenen pek kimseye rastlanmaz. İlk dönemlerinde, Stalin dosyasını açtığından olacak, kimi troçkist aydınlar tarafından önemsenmiş olsa da, başka örneklerde olduğu gibi, yanlış ata oynamaktan bir türlü vazgeçmeyen troçkist gelenek Hruşçov'u da "bürokratik sapma" listesine dahil edivermiştir.[9]

[9] Kitabı son kez gözden geçiriken Sungur Savran'ın Rusya gezisinin ardından kaleme aldığı bir yazıyı okuma fırsatım oldu. İlginç yönleri olan bir yazıydı; Stalin konusundaki tahmin edilecek ve değişmeyecek yargılarını bir kenara koyarsak, Savran Sovyetler Birliği'nin hakkını vermek konusunda içten bir çaba içindeydi. Konumuz açısından ilginç olan, Savran'ın Rus solcularının Hruşçov konusundaki suskunluklarına içerlemesi hatta bazılarıyla bu konuyu ciddi ciddi tartışmasıydı. Şaşırmış olsalar gerek! Düşünün, Türkiye'den birisi geliyor ve Rusya'da kimsenin önemsemediği birisi hakkında soru sorup hır çıkarıyor... Rusya, ilginç bir ülke. Kabul etmemiz gerekiyor ki, Türkiye de!

Benim düşüncem, Çin KP'sinin tezlerinden tamamen bağımsız bir biçimde, Hruşçov'un pekala reformist olarak damgalanabileceğidir. Ancak bu teşhisin çok önemli olduğunu düşünmemek gerekiyor. Çünkü asıl sorun, tekrar olacak, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin perspektifsizliğidir ve bu sıkıntı Hruşçov'dan önce hissedilmeye başlanmıştır.

Hruşçov'un günahı nedir diye soracak olursak, yanıtı partinin sürekliliğinde arayabiliriz. Stalin çok önemli bir ihtilalcidir. Sovyet tarihinden kazınması hiçbir biçimde mümkün olmayan çok önemli işler yapmış, her zaman devrimci bir iradeyle hareket etmiştir. Bu anlamda tarihi ileri doğru ittirmiş ve doğal olarak bazı açılardan sınırlarına ulaşmış, ortaya çıkan yeni sorunlar karşısında yetersiz kalmıştır.

Sınırlardan söz ettiğimizde, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasından söz ettiğimiz açık olsa gerek. İşte Hruşçov'un günahı, SBKP'nin genel sekreteri olarak yeni bir devrimci hamle gerçekleştirememesi, ileri atılım için gerekli çapa sahip olmadığını Sovyet insanına ve daha da kötüsü emperyalistlere kısa sürede kanıtlamasıdır.

Bu onun suçu mudur?

Bu onun suçu değildir. Stalin, kendisinden sonrasına ilişkin açık ve etkili bir kadrolaşma politikası geliştirmemiş, onca badireyi atlatan bolşevik parti daha yetenekli ve devrimci birisini öne çıkarmayı becerememiş, meydan ikinci sınıf bir siyasetçi olan Hruşçov'a kalmıştır.

İnsani açıdan bakacak olursak, kişi kendini bilmeli diyebiliriz. Hruşçov'un bu kadar büyük bir sorumluluğu üstlenmemesi gerekirdi. Sovyetler Birliği büyük bir ülkeydi, Lenin ve Stalin'den sonra bu ülkede liderliğe soyunmak için gereken donanım ve özelliklere sahip olmadığını, Hruşçov dahi anlayabilirdi.

Ben bu açıdan Hruşçov'un kimisi son derece anlamsız siyasal/ideolojik tezleriyle ilgilenme yanlısı değilim;[10] önemli olan onun söyledikleri

[10] Barış İçinde Bir Arada Yaşama, kavramsal düzeyde olmasa bile, bir yaklaşım olarak Lenin tarafından formüle edilmiş, Stalin tarafından birçok kez Sovyetlerin uluslararası yerine ilişkin değerlendirmelerde zikredilmiştir. Bu nedenle sorumluluk Hruşçov'a ait olmadığı gibi, formülasyonun kendisinde bir sorun da yoktur. Ancak Hruşçov'un perspektifsizlik sıkıntısı çeken ülkesini ve uluslararası hareketi bu formülün içine hapsetmesi ve 1960 yılında komünist partilerinin ortak toplantısında "kapitalizmi maddi üretim alanıda yenilgiye uğratmak" gibi evlere şenlik bir mücadele alanı açması; bir açıdan bakıldığında (üçüncü dünya cephesinden)

değil, söylemedikleridir.

Sovyetler Birliği'nin bir öndere gereksindiği dönemde, Hruşçov bir yönetici dahi olamamış, koskoca ülkeyi idare etmeye kalkmıştır. Dediğim gibi Sovyetler Birliği büyük bir ülkedir, Sovyet halkı büyük bir halktır, Hruşçov döneminde de sonrasında da ülke önemli başarılara imza atmıştır. Sovyet determinizmi, sosyalizmin determinizmi o kadar olsun işlemektedir.

1950'lerin ikinci yarısında Sovyetler Birliği'nin sıkıntıları tek başına Hruşçov'un liderliğine yazılamaz, hatalarda onun payı küçümsenmemelidir ama yine de önemli olan, yapılmayanlardır.

Daha sonra gelen Brejniyevli yıllarda hatalar azalmış, ancak en büyük hata, yani yapılmayanlar ülkeyi çözülüş sürecine sokmuştur. Hruşçov emperyalist çakallara Sovyetler Birliği'nin ciddi bir özgüven sıkıntısı çektiğini ve devrimci bir inisiyatif almayacağını açıkça hissettirmiş, ardından gelenler bunun üzerini örtmeye çalışsalar bile, batının "yüklenelim dağılacaklar" stratejisini gözden geçirmesine neden olacak bir açılım geliştirememişlerdir.

Bütün bu sistematik içerisinde elinizi vicdanınıza koyun ve "her şey Hruşçov'la başladı" demeye çalışın. Bunu yapamazsınız. En iyisi, onu yok saymaya devam etmektir.

On altıncı tez: "Mihayil Garbaçov başlangıçta iyi niyetliydi."

Garbaçov için çok şey söylendi. Söylenenlerin bir bölümü, yazarın duygularını yansıtmakla birlikte, ne yazık ki burada zikredilemiyor. Mihayil Sergeyeviç'e saygısızlık olacağı için değil, sanıyorum alışkındır ve yazdığı anı kitaplarından anladığım kadarıyla kendisi de kaba, sözünü tartma-

devrimci, öte taraftan (Avrupa'dan) bakıldığında alabildiğine geri bir açılım olan "kapitalist olmayan yol" takıntısını ardıllarını da saracak bir motto haline getirmesi elbette önemsiz değildir. Ancak çözülüşün şiddeti bize daha önemli şeyler olduğunu göstermiştir. Hruşçov, Sovyetler Birliği'nin ikinci savaştan hemen sonra aleyhe işlemeye başlayan kum saatini ters çevirmediği, çok değerli olan bir zamanı heba ettiği ve partisinin enerjisini Stalin taşlamakla harcadığı için suçlanabilir ama çözülüşün merkezine yerleştirilemez.

yan bir adamdır. Ancak Rusların "kötü" sözlerinde fazlasıyla bayağı bir yan var ya da öyle değil de, çevrildiğinde bize öyle geliyor. Her ne ise, burada kendimi ve okuru sıkıntıya sokmanın bir gereği olmadığından, daha masumundan bir tanesiyle yetinebilirim.

1990'larda, "Sovyet iktidarının yeniden kuruluşu" için sokağa dökülen yüz binlerin dile getirdiği taleplerden birisiydi, "Garbaçov'u kıyma yapın, Yeltsin'e tren çarpsın!" Tam tersi de olabilir ancak aklımda Yeltsin için bir "kaza"nın arzulandığı kalmış, herhalde sarhoşluğuyla ilişkilendirmişimdir. Hem biz kendisinin yalancısıyız, daha henüz karşıdevrim son darbesini indirmemişken, bir kır yürüşü sırasında Yeltsin'e bir araç arkadan çarpmış ve dere yatağına yuvarlamıştı.[11]

Garbaçov'a dönük bir girişim oldu mu bilmiyorum. Yalnızca, Boğaziçi Üniversitesi ve ODTÜ'de komünist öğrenciler tarafından ellerinde Lenin ve Stalin'in resimleriyle karşılanarak protesto edildiğinde kafasına yumurta isabet etmediğini hatırlıyorum.

Bu tabii sembolik bir değer taşırdı, önemli olan iş işten geçmeden, Sovyet emekçilerinin duruma el koymaları ve bu iki karşı devrimciyi durdurmalarıydı. Şimdi Garbaçov'un beş kuruşluk değeri yokmuş,[12] ne önemi var. Yapacağını yaptı...

Karşıdevrimde rolü bu kadar önemli miydi diye sorulacak olursa, buna "evet" denmelidir. Şimdiye kadar yazdıklarımdan Sovyetler Birliği'nde birikmekte olan sorunları asla hafife almadığım anlaşılmıştır. Buna karşın, Garbaçov gibi bir "lider"e sahip olmasaydı, karşıdevrimin bu denli kolay sonuç alamayacağından eminim. Hele hele, kartlar tamamen açıldıktan sonra, komünistler Garbaçov ve ekibini durdurmayı başarsalardı, Sovyet sosyalizmi yeni bir silkiniş için büyük fırsat yakalamış olacaktı. Benim düşüncem bu. Bir kez mücadele etmeye başlayan bir toplum, daha ileri hedeflere kilitlenerek bazı ayak bağlarından kurtulurdu.

---

[11] Burada gerçekten Yeltsin'in yalancısıyız, çünkü Moskova yakınlarındaki Uspenskoye köyünde gerçekleşen bu olaya ilişkin sayısız öykü anlatılmıştı o sıralar. Bunların önemli bir bölümü gazetelerde yayınlanmıştı. Doğal olarak en fazla itibar göreni, Yeltsin'in içkiyi yine fazla kaçırıp, köprüden aşağıya yuvarlandığı senaryoydu. Yeltsin ise ısrarlıydı, kendisine bir araç çarparak suya düşmesine neden olmuştu.

[12] Bakmayın böyle dediğime, bildiğiniz gibi kendisi bir konferans zenginidir. Para almadan şuradan şuraya adımını atmamış, bir çift laf etmemiştir.

Bu nedenle Garbaçov önemlidir.

Bu önemli adama ilişkin olarak komünistler oldukça değişik düşüncelere sahiptir.

Örneğin, Garbaçov'un başlangıçta en azından iyi niyetle hareket ettiği söylenebilmektedir. Şöyle ki, 1985'te Konstantin Çernenko'nun ölümüyle boşalan Genel Sekreterlik görevine geldikten sonra sistemin tıkandığını fark eden ve acil olarak bir şeyler yapılması gerektiğine karar veren Garbaçov, zaman içinde devasa büyüklükteki sorunlar karşısında çaresizleşmiş ve sosyalizmin bu sorunları çözebileceğine inancını yitirmiş... Aşağı yukarı böyle. Bu yaklaşımın başka versiyonları da var. Garbaçov'un sosyalizmin sınırları içerisinde bazı reformlar yapmak niyetiyle yola çıktığı ancak radikal kapitalist yolcuların ağır basmasıyla birlikte kontrolü yitirdiği ve sonunda teslim olduğu iddiası, bunlardan bir tanesi...

Bütün bunlar, Garbaçov'u aptal yerine koyan değerlendirmelerdir. Bu doğru değildir.

Doğru olan, Garbaçov'un herkesi, hepimizi aptal yerine koyduğudur.

Yalnız Türkiye'de değil, dünyada (ve elbette Sovyetler Birliği'nde) birçok komünist Garbaçov'a umut bağlayarak tarihsel bir hata yapmışlardır. Bu hata üç nedene bağlanabilir: İlk olarak, Sovyetler Birliği'ne dönük güvenden söz etmek gereklidir. İster kayıtsız şartsız biat etmek biçiminde olsun, isterse belli bir eleştirellik barındırsın, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne dönük inancın tartışılmayacak nesnel temelleri vardı. İkincisi, Sovyetler Birliği'nde yeni bir hamlenin gerektiğine ilişkin kanaatin 1980'lerin başından itibaren epeyce yaygınlaşmasıdır. Bu kanaatin biriken sorunların kavranması sonucu mu yoksa Sovyetlere her zaman bir ileri atılım yakıştıran naif bir mantığın ürünü mü olduğu önemli değildir. Bütün dünyada komünistlerin Garbaçov'a çok değerli bir süre tanımasının üçüncü nedeni ise Garbaçov ve diğerlerinin oldukça akılcı bir plan dahilinde çalışmaları ve ortadan kaldırmak istedikleri sistemin zayıf noktalarını çok iyi saptamalarıdır.

Yukarıda söylenenleri şöyle toparlamak mümkündür: Garbaçovcu klik, Sovyet halkının ve dünya komünist hareketinin SBKP'ye dönük güveninden yararlanıp, eleştiri konusu olan bazı sorunlara işaret ederek "devrim-

ci" bir role soyunmuş ve kendi hesapları açısından başarılı olmuştur.

Bugün Garbaçov'un, henüz Genel Sekreter olmadan önce özellikle Edvard Şvardnadze ve Aleksandr Yakovlev ile bir araya gelerek, Sovyet düzeninin bertaraf edilmesini konu alan görüşmeler yaptığını biliyoruz. Karşıdevrimci kliğin merkezinde duran bu üç kişi, parti aparatında "liberal" görüşlere sahip olan diğer yöneticilerle de temasa geçmiş, 1985'ten sonra ekip üyeleri birbirini kollayarak kritik noktaların tutulmasını sağlamıştır. Ancak ekibin mutlak bir iç uyuma sahip olduğu sanılmamalıdır. Çekirdeğin etrafını saran halkalarda yer alan unsurların değişik ve çoğunlukla kişisel amaçları olduğu açıktır.

Karşıdevrimci süreç ilerledikçe ekibe en güçlü toplumsal destek, "yeni" dönemin ruhunu çabuk kavrayan bir kısım parti yöneticisinden ve paranın kokusunu almaya başlayan iyi yetişmiş Moskova entelijensiyasından geldi. Buna, yakalanan büyük olanağı fark eden emperyalist ülkelerin çeşitli yöntemlerle kanca atarak cesaretlendirip ödüllendirdiği sivil/asker bürokratları ve Baltık cumhuriyetlerinde büyük ağırlığı olan katolik kilisesi ile Rus ortodoks kilisesini eklemek gerekir.

"Her şey bir kişiye bağlanamaz" itirazı doğrudur, zaten Garbaçov'un yaptığı büyük bir karşıdevrimci koalisyon yaratmaktır.

Koalisyonun oluşum döneminde belirleyici olan, sözünü ettiğimiz çekirdek ve onun hemen etrafında konuçlanan Yeltsin, Roy Medvedev,[13] Sobçak,[14] Popov,[15] Frolov[16] gibi karşıdevrimcilerdi.

Oyunu kuralına göre oynadılar ve kazandılar.

Oyunun ilk kuralı, "daha fazla sosyalizm"di. Garbaçov ve arkadaşları Sovyetler Birliği'nde sosyalizme karşı açık bir mücadele sürdüremeyeceklerini biliyorlardı. Ayrıca toplumda hatta partide birikmeye başlayan devrimci enerjiyi çalmak için "iyi komünist" kılığına bürünmeleri gerekiyordu. Daha önce de belirttiğim gibi, gerek Garbaçov gerekse Yakovlev daha sonraları, kendilerini Lenin'in arkasına nasıl gizlediklerini anlat-

[13] SBKP'nin son döneminde ideoloji işlerinden sorumluydu.

[14] Garbaçov döneminde Leningrad Belediye Başkanlığı yaptı.

[15] Garbaçov döneminde Moskova Belediye Başkanlığı yaptı.

[16] Afanasiyev'den sonra partinin günlük gazetesi Pravda'nın başına getirildi.

makta bir sakınca görmemişlerdir.[17]

Kendilerini gizlemeyi iyi becerdiklerini itiraf etmek durumundayız. Mihayil Garbaçov'un Genel Sekreter seçildikten sonra yaptığı konuşmalar birçok açıdan heyecan vericidir ve Sovyetlerdekilerle birlikte, dünyadaki birçok komünisti derinden etkilemiştir. "Yolumuz Ekim'in yoludur; yolumuz öncülerin yoludur" çıkışı yalnızca devrimci bir iddia olarak görülmemiş, Stalin'den sonra partinin başına yeniden liderlik vasıflarına sahip bir kişinin geçtiği düşüncesini pekiştirmiştir.

Garbaçov'un her şeyi ayrıntısıyla planladığı bugün açıkça görülüyor. Partiye ve topluma verilen ilk mesaj şudur: Sovyetler Birliği, yeni bir devrimci atılımdan korkmamalı, bütün güçlerini bu atılıma seferber etmelidir. Bunu ikinci mesaj izlemiştir: Sovyetler Birliği'nin önemli sorunları vardır ve bu sorunlardan korkulmalıdır!

Bu iki mesaj yeterince etkili olmuş, Garbaçov gerçekten devrimci bir atılım için kullanılabilecek toplumsal enerjiyi hızla etkisizleştirmiştir. Enerjinin kendisine endekslendiğinden emin olduktan sonradır ki, başlangıçta "devrimci atılım"ın içinde kazara duruyor izlenimi veren sağcı önermeleri yavaş yavaş öne çıkarmakta, leninist söylemi ise geriye çekmekte bir sakınca görmemiştir.

Daha sonra tekrar değineceğim, "Sovyetler Birliği'nin çözülüşü kaçınılmazdı" görüşünü çürüten olgulardan birisi Garbaçov ve arkadaşlarının gerçek niyetlerini örtme konusundaki aşırı ihtiyatlı davranışlarıdır. Karşıdevrimci ekip, Sovyetler Birliği'nde nüfusun önemli bir bölümünün daha çok sosyalizm istediğinden o kadar emindi ki, operasyona başladıklarında akıllarına gelen ilk uyanıklık "Bütün İktidar Sovyetlere" sloganını onlarca yıl sonra yeniden kullanıma sokmak olmuştu. Yani şunu demiş oluyorlardı: Ekim Devrimi'nden sonra birçok başarıya imza attık, ama zaman içerisinde bazı hatalar yapıldı, sorunlar birikti, şimdi bir kez daha

[17] Mihayil Garbaçov'un SBKP'nin başına nasıl geldiği de herkesin merak konusudur. Oysa işlerin akışına terk edildiği, mücadelenin önemini yitirdiği bir partide, Sovyet determinizmi yine iş başındadır. Garbaçov'un önünü açan "terfi", onun Merkez Komite Sekretaryası'na seçilmesidir. O zamanki genel sekreter Brejniyev, hiç yüz yüze temas etmediği bu kişi hakkında sağdan soldan duyduğu "iyi şeyler" üzerine "deneyimli" Gromiko'ya danışmış, onun da "tanımıyorum ama beğeniliyor" referansı üzerine Garbaçov'a genel sekreterlik yolunu açan adım atılmıştır.

Ekim Devrimi'nin yüce fikirleri etrafında toplanmalıyız.

Buna kim itiraz edebilir ki?

Karşıdevrimden sonra piyasa ekonomisinin acımasız yüzünü büyük bir pişkinlikle Rus emekçilerine dayatan, "çalışmayana ekmek yok" düsturunu dilinden düşürmeyen ve ailesiyle birlikte tam bir monark sefası süren Boris Yeltsin'in "parti yöneticilerinin ayrıcalıkları"nı diline dolaması ve "yoklukları da eşit paylaşmalıyız" diyerek tribüne oynamasına ne demeli?

En fazla bu konuda, eşitlikçiliğe darbe vurmakta zorlanacaklarını bildiklerinden, süreci tersinden işlettiler. "Daha çok eşitlik" sloganıyla Sovyet insanının aklını karıştırdılar. Mücadele etmeyen, siyasete ilgisini yitirmiş idarecilerin ellerindeki olanaklardan[18] bıkan halk, iki önceki Genel Sekreter Yuriy Andrapov'un başlattığı ancak onun erken ölümü ile yarıda kalan "ahlaki yenilenme" döneminin yeniden açıldığını sanarak Yeltsin'e akıl dışı bir destek verdi.

Bütün bunlara karşın, bugünden o döneme baktığımızda, Garbaçov'un leninist retoriğinin "gerçek niyeti" gizleyemediğini söylemek mümkün. Özellikle glasnost ve perestroyka kavramlarının içinin doldurulmasında kritik bir dönemeç olduğunu söyleyeceğimiz 1987'de Garbaçov'un yaptığı konuşmalarda uluslararası politikada teslimiyetçiliğin ve ekonomi alanında piyasacı yönelimlerin açıkça sırıttığı görülmektedir. Ne olmuştur? Her şeyden önce, iki değerli yılı karşıdevrim kazanmıştır ve gerek Sovyetlerde, gerekse dünyada "daha fazla sosyalizm" vurgusundan kaynaklı umutlu bekleyiş sürmektedir.

Dedim ya, herkesi aptal yerine koydu diye...

On yedinci tez: "İş işten geçmişti..."

Daha önce değindim, kimileri "bu iş Garbaçov gelmeden zaten bitmişti" düşüncesindedir. Bu düşünce temelsizdir, bu düşüncenin devrimciler tarafından yaygın kabul görmesi üzücüdür.

---

[18] Bu olanaklar sorgulanmalıydı ama herhalde Moskova'yı içinde yüzme havuzu bulunan özel yapım Amerikan limuzinlerinin cirit attığı bir görgüsüzler kenti haline getiren Yeltsin tarafından değil!

Kimileri ise, glasnost ve perestroyka süreçleri ile birlikte Sovyetler Birliği'nin ölüm fermanının imzalandığı görüşündedir.

Bu görüş de devrimciler tarafından reddedilmelidir.

Bu görüş devrimciler tarafından reddedilmelidir, çünkü devrimci mücadeleyi devre dışı bırakmaktadır. Evet, kabul etmeliyiz ki, daha önce anlattığımız nedenlerle zaten bitkin olan Sovyet toplumu Garbaçov'cu ihanet şebekesi ile birlikte tamamen güçten düşmüş, deyim yerindeyse paralize olmuştu. Ne var ki, bütün bunlara karşın, şu rahatlıkla söylenebilir ki, Sovyetler Birliği, hiç değilse onun bir bölümü, Garbaçov'un ne yapmakta olduğunun toplumsal bilince çıktığı 1988 yılından büyük kavgaların ardından burjuva egemenliğinin tamamen tesis edildiği 1993 Ekim ayına kadarki dönemde ayağa kalkabilir ve emekçi kitleler daha gelişkin bir sosyalizm için harekete geçebilirlerdi.

Bu gerçekleşmediyse, suç bir kez daha perspektif problemleriyle tıkanan "öznel" faktörde, daha açığı Rusya'da sosyalizmi savunmaya dönük içten bir istek duyan komünistlerde aranmalıdır.

Ayrıntılara girmeyeceğim. Ancak, komünistlerin ilk kaçırdığı fırsat 1988 Haziranı'nda toplanan 19. SBKP Konferansı'dır. Bu konferansta dile getirilen tepkiler çok şiddetli ama sistematikten yoksun, dağınık ve örgütsüzdür. Ve daha sonra birçok kereler olduğu gibi, bu konferansta da komünist kanat hızlı karşıdevrimciler ile Garbaçovcular arasındaki çekişmeyi önemseyerek bunun yeni dengeler yaratmasını beklemiş, en olmadık anda Yeltsin'e karşı Garbaçov'un tarafını tutmuştur.[19]

1990 yılının Temmuz ayında toplanan SBKP 28. Kongresi de bir başka fırsattır. Artık açık ve kayıtlı hiziplere bölünmüş olan Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin bu kongresinde Garbaçovcular sosyalizmle uzaktan yakından ilgisi olmayan yeni bir program taslağını tartışmaya açarak piyasa ekonomisini komünist partisinin temel belgesine yerleştirmeyi deniyorlardı.

Bundan daha iyi fırsat olamazdı, çünkü artık karşıdevrimci hizip

[19] Boris Yeltsin, "Bu Gidişe Karşıyım" başlığını taşıyan ve henüz Sovyetler Birliği döneminde yayınlanan kitabında, bir tarafa kendisini öteki tarafa Ligaçov'u yerleştiren Garbaçov'un her iki tarafı da idare etmenin yolunu bulduğunu söylemektedir. Bu bir sınıf mücadelesidir. Bu tür denge oyunlarında kaybeden hep devrimcilerdir. İyi niyetli ama asla liderlik vasıfları taşımayan Yegor Ligaçov'un çift taraflı "iyi polis" tezgahına düşmesi son derece üzücüdür.

kendisini hiç gizleme gereksinimi duymadan hareket etmeye başlamıştı. Nitekim bu fırsat kongrenin başlangıcında iyi değerlendirildi de. Delegeler piyasa ekonomisine, Andrey Gromiko'nun yerine dışişleri bakanı olan Şvardnadze'nin teslimiyetçi açılımlarına karşı ardı ardına son derece sert konuşmalar yapıyor ve hatta Garbaçov'un istifasını talep ediyorlardı. Üstelik çeşitli görevler için yapılmakta olan oylamalarda Garbaçov'un adayları, "sertlik yanlıları"nın gösterdiği adaylar karşısında sürekli yenilgiye uğramaktaydı. Ancak dağınık, programsız ve özgüven sıkıntısı çeken komünistler son anda çark edip Garbaçov'u bir kez daha Genel Sekreterlik görevine seçtiler. Mihayil Sergeyeviç onları bir kez daha Yeltsin'le, Sobçak'la korkutmuştu. Onlar aşırılardı, kendisi ise, "sosyalizm yolu"nda ısrarlıydı!

Böylece 28. Kongre'den hemen önce Garbaçovcuları ekarte ederek birliğin en büyük partisi olan Rusya Komünist Partisi'nde yönetimi ele geçiren, yeminli Garbaçov karşıtı İvan Palazkov'u genel sekreterliğe getiren komünistler, birkaç hafta sonra cesur ve zorlu bir devrimci yol seçmek yerine, beklemeyi tercih etmiş oldular. Garbaçov'u kongrede destekleyenler arasında Palazkov da vardı. Garbaçov'u denetleyeceğini ve kendi yanına çekeceğini düşünüyordu!

1991 Ağustosu'nda ise tam bir trajedi yaşandı.

O dönem Sovyetler Birliği'nde "darbe", bütün inandırıcılığını yitirmiş olan Garbaçov yönetiminden çok daha meşruydu. Özellikle 28. Kongre'den sonra ve Sovyetler Birliği'nin dağılması anlamına gelecek "birlik anlaşması"nın hazırlıkları ile birlikte, herkes bir "müdahale" beklentisi içerisine girmişti. Halk Temsilcileri Sovyeti'nde Sayuz (Birlik) grubu "gelişmelere kayıtsız kalınmayacağı"nı açıkça dile getiriyor, yüksek düzey bazı ordu subayları Kızıl Yıldız gazetesinde Sovyet düzeninin tehdit altında olduğunu ve silahlı kuvvetlerin tarihsel bir sorumlulukla karşı karşıya kaldığını vurguluyorlardı.

Bu koşullarda bir darbenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinden çok, darbenin öznesi ve doğrultusu merak ediliyordu. Gerçekte birden fazla kesim hazırlıklara başlamıştı. SBKP'nin dağınıklığı ve öndersizliği, Rusya Komünist Partisi yönetiminin tereddütleri Sovyet halkını partisiz bırakmış durumdaydı. Dolayısıyla, acil gereksinim, Sovyet toplumuna zaman

kazandıracak ve siyasal/toplumsal mekanizmaların yeniden işlemesini tetikleyecek bir müdahaleydi.[20] Bu müdahale bir kaos yaşamakta olan ülkede "düzen" sağlayacak kadar statükocu, çok güçlü mevziler elde eden kapitalist yolculara karşı püskürtücü bir işlev görecek ve emekçilerde bir siyasal canlanmaya yol açacak ölçüde altüst edici olmalıydı. Sosyalizmin kazanımlarını koruma kararlılığı içindeki ordu ve içişleri bakanlığındaki güçlere siyasal takviye yapacak bir odak ortaya çıksa ve bunlar hep birlikte ülkedeki yüz binlerce komünisti harekete geçirecek bir girişimde bulunsaydı Garbaçov, Yeltsin ve diğer "demokratlar"ın tek bir saat direnemeyecekleri açıktı.

Ancak siyaset cephesinde yer alanlar korkuyorlardı. Ülkenin birlik ve beraberliğinin bozulmasından, partinin tamamen dağılmasından korkuyorlardı. Anladığım ve gözlediğim kadarıyla, kendilerinden korkuyorlardı. Siyasal mücadeleden o kadar uzaklaşmışlardı ki, Garbaçovcuları alaşağı etmenin getireceği sorumluluklarla yüzleşmekten delicesine kaçıyorlardı. Bir kez daha sistemin mantığına, onun yerleşikliğine, kısacası Sovyet determinizmine bel bağlamışlardı.

Asker cephesi ise, doğal olarak pratik aklın denetimindeydi. Zamanlama hesapları yapıyor, Garbaçovcu subayların yarattığı "bölünme" tehdidini değerlendiriyor ve son bir gayretle SBKP'yi hizaya getirmeye çalışıyorlardı.

Bütün bu geciktirici taktik manevralara karşın, bir şey açıklık kazanmıştı: Emir komuta zincirini pek takmayan radikal bir "cunta" olgunlaşıyordu.

Garbaçov'un kuyruğuna takılıp kritik makamlara yerleşen ama "reform"ların sonuçları konusunda dehşete kapılan "kararsız" kesimler, kendilerini aşan ve kendilerini de süpürecek bir hareketin gelmekte olduğunu anladıkları anda, klasik yönteme sarıldılar: Garbaçov üzerinde bu kez daha büyük bir baskı uygulayacak, gerekirse onun istifasını sağ-

[20] soL dergisinin Şubat 2005 sayısına konuya ilişkin "Silahlı Kuvvetler Darbe Yapmalıydı" başlığında kısa bir yazı hazırlamıştım. Yazının yer aldığı dosya ağırlıklı olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ayrılmıştı ve daha sonra Genelkurmay'ın talebiyle Adalet Bakanlığı dosyadaki yazılar hakkında soruşturma başlattı. Soruşturma kapsamına alınmayan yazı benimki oldu. Anlaşıldığı kadarıyla, Sovyetler'de bile olsa, Genelkurmay "darbe" çağrılarından rahatsız olmamaya devam ediyordu!

layacak ve orta yolcu bir çözüm bulacaklardı. Bunlar "müdahale etmek gerek" diyenlere "bakın merak etmeyin biz denetimi aldık, Garbaçov'u kontrol ediyoruz, demokratları etkisizleştirdik" mesajını veren olgun devlet adamları, Garbaçov'u ise "bizimle işbirliği yapmazsan daha fenası gelebilir"le korkutan iyi cuntacılardı!

Açık ki, Sovyetler Birliği'nin gereksindiği olgun değil, devrimci siyaset adamlarıydı.

Sonra anlaşıldı ki, andığımız tarihsel kesitte devrimci olmayandan devlet adamı da çıkmıyor!

19 Ağustos 1991'de Rusya'da gerçekleşen "darbe" bunu göstermiştir. Yönetime el koyanlar, devrimci olmadıkları için darbeyi de yüzlerine gözlerine bulaştırmışlardır.

Darbe yapanlar arasında Garbaçov'un savunma bakanı Yazov, Garbaçov'un KGB şefi Kruçkov, Garbaçov'un maliye bakanı Pavlov, Garbaçov'un yardımcısı Yanayev, Garbaçov'un içişleri bakanı Pugo, Garbaçov'un savunma konseyindeki yardımcısı Baklanov var. Kara Kuvvetleri Komutanı Varennikov gibi üst düzey subayların da işin içinde olduğunu hesaba katarsak, Ulusal Selamet Komitesi adı altında meseleye el koyan ekibin çöküşteki Sovyet VIP'si olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Tarih onlara büyük başarılara imza atmış Sovyet düzeninin sona erdirilmesinde traji-komik bir rol vermişti; bu rolün gereklerini kusursuz bir biçimde yerine getirecek kadar zavallılardı.[21]

18 Ağustos'ta Kırım'da tatil yapmakta olan Garbaçov'a aracı yollayarak kendileriyle işbirliği yapmasını istediler. Çok büyük olasılıkla bir yerler-

[21] Komite Garbaçov tarafından reddedildikten bir gün sonra, basın toplantısı düzenleyerek yönetime el koyduğunu ve Garbaçov'un sağlık durumunun iyi olmadığını açıkladı. Ancak basın toplantısında asıl kendi sağlık durumlarının pek iyi olmadığı görüldü. O gün televizyonda açıklamayı seyredenler özellikle komite başkanı Yanayev'de bir tuhaflık olduğunu kabul edecektir. Dönemi anlatan Rus komünistleri, ekibin Garbaçov'un işbirliğini kabul etmemesiyle birlikte ne yapacağını şaşırdığını, karmaşık ekonomik, siyasal ve uluslararası sorunlar karşısında çareyi sabaha kadar içmekte bulduğunu söylüyorlar. Zaten darbe de pek ayık kafayla yapılmışa benzemiyordu. İktidardan alaşağı ettikleri adam elinde telefon baba Bush'tan yardım istiyor, daha da beteri liboş subaylara talimat veriyor, Yeltsin soytarısı merrni dağıtılmayan Kızılordu askerlerinin gözü önünde tankların üzerinde tepiniyor ve koskoca Sovyetler Birliği, en fazla birkaç bin kişilik bir gösterici topluluğuna teslim oluyor. Bizim darbecibaşımız Evren bile duruma isyan etmiş ve açıklamayı yapmıştı: Böyle darbe olmaz! Ne yapsındı o böyle darbeyi?

den Garbaçov'un böylesi bir işbirliğine hazır olduğu konusunda "bilgi" de sızdırılmıştı. Kendi adamlarını iyi tanıyan Mihayil Sergeyeviç, işbirliğine de istifaya da yanaşmayarak bu tuhaf ekibi ortada bırakıverdi.

Bundan sonrası gerçekten traji-komiktir.

O günlerde "komünizm tehdidi"nin yokluğunda ne yapacağının telaşına düşen Türkiye burjuvazisinin has kadroları neredeyse "cunta"yı kabullenmiş ve rahatlamıştı! Görüldüğü gibi düşman hâlâ oradaydı, bir yere gitmemişti.

Gerçekte ise, 19 Ağustos cuntasının ne yaptığını bilmeyen liderliği Sovyetler Birliği'ni ve sosyalizmi kurtarmak için önemli bir olanağı havaya savurmakla meşguldü. Darbe iki günde çözülüverdi, SBKP yasaklandı, Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci hızlandı ve burjuvazi zaferini ilan etti. Komitenin tek ciddiye alınır üyesi, İçişleri Bakanı Boris Pugo, karşıdevrimciler tarafından öldürüldü. Aralarında yüksek rütbeli bazı subayların olduğu birçok komünist intihar etti. Cuntanın üyeleri tutuklandı, bir bölümü yargılanıp hapsedildi.

Sovyetler Birliği halkı ne olduğunu anlamadan, ülkesini kaybetmişti.[22]

Daha sonra onu tekrar kazanmaya dönük olarak küçümsenmeyecek bir mücadele başlattı belki, hatta 1993 yılında henüz yerli yerine oturmamış burjuva devlet aygıtında yaşanan ve "parlamento olayları" diye bilinen kriz sırasında silaha da sarıldı ama açık söylemek gerekirse geç kalınmıştı. Yeltsin iki günlüğüne orak çekiçli bayrağın yeniden çekildiği parlamentoyu topa tuttuktan sonra, binadan çoğu komünist, binlerce ölü çıktı. Sovyet halkına "eşitlikten vazgeç, sınırsız özgürlük kazan" yalanı söyleniyordu demokratlar tarafından. İki yıl içerisinde burjuvazinin özgürlük anlayışı kendini gösterivermişti. Demokrasinin zaferiydi bu, em-

[22] 1991 Nisan ayında, yani ülke en kritik aylara girdiğinde, Moskova'da tanıştığım Sovyetskaya Rassiya gazetesi editörlerinden German Rijikov, o sıralarda ne olup bittiğine dair doğrudan bilgi alabildiğimiz az sayıdaki kaynaktan birisiydi. Kendisini 19 Ağustos'ta "ne oluyor" diye aradığımda aynı soruyu bana yöneltecek kadar habersizdi gelişmelerden. Bu elbette kendi sorunu değildi. Partinin sol kanadına mensup, sosyalizm için sonuna kadar mücadele edecek bir kararlılığa sahip ve orta kademe sorumluluklar taşıyan Moskovalı bir komünisti "gün bugündür" diyerek harekete geçirecek bir örgütlenme yoktu, cunta liderleri ise işin içine "sokak" girerse, kendi başlarının da ağrıyacağını düşünüyorlardı. Rijikov'la 21 Ağustos'ta görüştüğümde ise "burada her şey bitti, kendinize iyi bakın" demişti.

peryalist basın öyle diyordu...

Şimdi baştaki iddiaya geri dönebiliriz: İş işten geçmişti... Kesinlikle hayır! Kimse komünistlere Sovyetler Birliği'nin kendi kendisine öldüğü tezini, bu ölümün kaçınılmaz olduğu düşüncesini kabul ettiremez. Sovyetler Birliği bir mücadeleyi yitirmiştir. Bu mücadele 1985'te de, 1991'de de kazanılabilirdi.

On sekizinci tez: "Sovyetler Birliği'nin sorunu tek parti sistemiydi."

Birçok marksist, Sovyetler Birliği'nde sosyalist demokrasinin az gelişmişliğini en büyük sorun olarak görmüş, çözülüşün kaynağının burada aranması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu düşüncede olanların üzerinde durduğu konulardan birisi, Sovyetler Birliği'nde siyasal sistemin tek parti üzerine kurulmuş olmasıdır.

Bilindiği gibi, 1917 Ekim Devrimi'nden sonra ülkede birden fazla devrimci parti faaliyetini sürdürmüş ancak kısa bir süre sonra, Bolşevik Parti yegane siyasi oluşum haline gelmişti. Dolayısıyla tartışmalar hemen bu noktada başlamaktadır. Lenin'in aslında "tek partili sistem" peşinde olmadığı, kimi dönemsel zorunluluklar nedeniyle böyle bir tercih yaptığı, ancak bu geçici uygulamanın Stalin tarafından bir kurala dönüştürüldüğü bu tartışmalarda dile getirilen iddialardan birisidir. İddiayı dönemi inceleyerek ve sık sık Lenin'e başvurarak ele almak, olanaklı olsa bile pek verimli değildir. Doğrusu, sosyalist kuruluş sürecinin mantığını kavramak ve siyasal yapılanmayı bu mantığın içerisinde bir yere koymaktır.

Bu yapılmadığında komünizme giden yolu burjuva demokrat kategorilerle aydınlatmak gibi olmayacak bir işe soyunmuş oluruz.[23]

Bu kitabın çeşitli bölümlerinde, sosyalist kuruluş sürecinde nesnelliğe

[23] Sovyet deneyine daha dostça bakanlar arasında bile Sovyetler Birliği'nin "demokrasi kıtlığı" nedeniyle bu hale geldiğini düşünenlere rastlanmaktadır. Çok partili sistemde ısrarcı olmamalarına karşın, "demokratik bakış"ın sahiplerinde yalnızca Sovyet deneyiminin ürünü olduğunu düşünmediğim bir eziklik duygusunun yanı sıra, burjuva liberter eğilimlerin etkisi kolayca hissedilmektedir. Bu örneklerde çok seslilik ve özgür tartışmanın yaratıcı ve gelişkin düşüncenin biricik kaynağı olduğu tezine saplanıp kalınması, küçük burjuva benmerkezciliğin dizginlenemediğinin göstergesidir.

bel bağlamanın fazlasıyla riskli olduğu dile getirildi.

Şimdi bu risk üzerinde bir başka açıdan durabiliriz.

Burjuva düzenine yakıştırılan iktisat-siyaset ilişkisi sosyalist devrim sonrasında yalnızca bir defaya mahsus bir altüst oluşa konu olmaz, aynı zamanda bu ilişkinin doğası köklü biçimde değişir. Kapitalist bir ülkede siyasetin rolü ne olursa olsun, piyasanın görünmez eli sisteme belli bir yön verir. Sosyalist kuruluş ise, ekonomi politiğin doğasına aykırıdır. Sınıflar bütünüyle ortadan kaldırılmadan, komünizme giden yolu kendi haline bırakma şansınız olamaz. Örnek olsun, Sovyetler Birliği'nde NEP dönemi ile kolektivizasyon arasındaki geçiş son derece sancılı olmakla birlikte, her iki politika stratejik bir tutarlılığa da sahiptir. Stalin'i iyi bir leninist yapan, Yeni Ekonomik Politika'nın tarihsel anlamını onu sonlandıran devrimci hamlelerle yakalamasıdır. Tasfiye edilme, sonlandırılma perspektifini barındırmayan bir NEP, sosyalist iktidarın intiharından başka bir anlam taşımaz. Dolayısıyla sosyalist kuruluş sürecinde yalnızca aynı doğrultuyu gösteren politikalar açısından değil, keskin dönemeçler açısından da süreklilik esastır.

Sürekliliği ekonomik düzlemde sağlayamazsınız, sürekliliğin güvencesi siyasettir.

İlle de tek parti demiyorum; ısrarlı olunması gereken, siyasal iktidarın kopuşlarla malul olmamasıdır.

Geçmişte, kritik bazı sektörlerde kamu mülkiyetinin tesis edilmesiyle beraber sosyalizmin artık kendisini sağlama aldığına ilişkin düşünceleri savunanlar, aşırı özgüven sahibi komünistler değil, açık ya da gizli liberaller olmuştur. Komünizme geçiş sürecinde ekonominin sosyalist unsurları, siyasal alanın zoru olmaksızın, meta ekonomisinin unsurlarıyla baş etme şansına sahip değillerdir.

Ancak konuyu yalnızca ekonomik dinamikler açısından ele almak yetmez.

Siyasi iktidar, her devrimin merkez sorunudur. Bununla birlikte siyasi iktidar, sosyalist devrimin ölümcül sorunudur. Devrim, iktidara tutunmadan yapamaz. Eğer öncü partiyi devrimin siyasal öznesi olarak göreceksek, onun iktidarla teması derin ve kalıcı olmak durumundadır. Burjuva demokrasilerinde ortaya çıkan iktidar/hükümet ayrımı, geniş kitlelerin talep ve mücadelelerine karşı bir avuç azınlığın yararına işleyen bir ön-

lemden başka bir şey değildir. Aynı şeyi sosyalizmde taklit etmeye kalkmak, siyasal mekanizmaları canlandırmayacaktır, tam tersine sosyalist demokrasinin alanını daraltacak, sistem siyasetin uzanamadığı korunaklı bölgeler icat edecektir.

Bunun engellendiği ve iktidar değişikliklerine izin verildiği durumlarda ise işçi sınıfının birliğinin korunması olanaksızdır.

Siyasal partiler birbirlerinden öncelikli olarak programlarıyla ayrılırlar. Farklı siyasi partilerin, farklı programlarla faaliyet gösterecekleri ve kendi "iktidar/hükümet"lerini bu programla şekillendirecekleri açıktır. Bir an için bütün partilerin anayasal bir çerçevenin içerisinde hareket edeceği, bu anlamda sistemin temellerine sadık bir konumlanış içerisinde olacağını varsaysak bile, bu kez sistemin marjlarındaki yoğunlaşmanın çerçevenin kendisini kısa sürede deforme edeceği hesaba katılmalıdır.

Peki, işçi sınıfı bu kadar pimpirikli mi olmalı, kendisine bu kadar az mı güvenmelidir?

İşçi sınıfı kendisine güvenmelidir.

Ama nasıl?

İşçi sınıfı ancak örgütlü ve birlik olduğunda kendisine güvenebilir. İşçi sınıfının birliğini ekonomik/toplumsal düzeyde sağlayamayacağını biliyoruz. Sosyalist kuruluşun bütün eşitlikçi uygulamalarına karşın, sektörel hatta daha küçük ölçekli farklılıklar kendisini hissettirmeye devam edecek, nesnel bakış açısıyla, işçiler arasında çıkar uyuşmazlığından söz etmek bile mümkün olacaktır. Bununla birlikte, sosyalist kuruluşta işçilerin birliğini sağlamak olanaklıdır. Marx'ın Gotha Programı'nı eleştirirken ve daha sonra Lenin'in Kautsky ile polemiklerinde "sömürücü sınıfları bastırmak"la anlamlandıkları proleter devlet, öncü partiyle beraber, işçi sınıfının örgütlü birliğini sağlamak gibi bir işleve de sahiptir. Pluralist sistem, sınıfın parçalanmışlığı ile değil, sosyalizmin ancak özgür ve yaratıcı bir tartışma ile kurulabileceği düşüncesiyle öneriliyorsa, bu işlev mücadeleci bir parti tarafından neden yerine getirilmesin?

Tarih kanıtlamıştır ki, işçi sınıfının siyasal açıdan parçalanması, onu her zaman zayıflatmış, ileriye dönük her devrimci sıçrama "tek"liği dayatmıştır.

Tam da burada "bürokratlaşma" tehlikesi üzerinde durmak gerekiyor. Sovyetler Birliği'nde "bürokratlaşma"nın olmadığını kimse söyleyemez.

Bununla birlikte, Sovyetlerde çözülüşü bürokratlaşma ile açıklamanın hiç de sağlıklı olduğunu düşünmüyorum. Başından beri, hedefsizlik üzerinde durmaya, ideolojik mücadelede geriye çekilişin maliyetlerine işaret etmeye çalışıyorum. Geriye çekilişin nedeni ne sorusuna yanıt bürokratlaşma olamaz; oysa, tersi doğrudur. Eğer ortada "bürokratlaşma" varsa, bu, sözünü ettiğim sorunun sonuçlarından birisidir. Ama yalnızca birisi...

Çünkü çok daha vahim sonuçlardan söz edilmelidir. Örneğin komünizm hedefine ilişkin yanılsamalar, örneğin burjuva ideolojisinin yerleşmesine göz yumma, örneğin uluslararası alanda emperyalizmin inisiyatif almasına seyirci kalma...

Ama yine de, bürokratlaşmayı şu andaki konumuz açısından değerlendirmek anlamlı olabilir. Denmektedir ki, SBKP'nin Anayasa'da "öncü parti" olarak kaydedilmesi ve sistemin tek partiye endekslenmesi, partiyi hantallaştırmış ve parti siyasal kimliğini yitirmeye başlamıştır. Böyle diyenler, doğal olarak, birden fazla emekçi partisine yaslanan bir sistemde siyasal canlılığın artacağını, toplumun seçenekleri görerek bu partileri sürekli yeni ve diri unsurlarla besleyeceği görüşünü de savunmaktadırlar.

Bu mantığın doğal ürününün piyasacılık olacağını söylersem, hiç de zalimlik yapmış olmam.

Proletarya diktatörlüğünün siyasal katılım mekanizmaları konusunda çok farklı malzemelerden "kolaj" yapılarak sosyalist kuruluş sürecinin merkezi yönünün dengelenebileceğini düşünmek doğru olmaz.

Neden doğru olmaz?

Çünkü sosyalizmde siyasal yapı, toplumsal örgütlenmelerden izole edilemez. Burjuva siyaseti, emekçi sınıfları dışlar, onları etkisizleştirir ya da kimi özel dönemlerde onları belli bir yöne baskı uygulamak üzere geçici olarak hareketlendir. Burada devrimci özneler ne yaparlarsa yapsınlar, siyaset alanının başı sonu bellidir. Yani, oyunun yalnızca kuralları değil, mekanı da bellidir.

Sosyalist kuruluş sürecinde siyaset, bütün toplumsal süreçleri kapsayan bir olgudur. Tartıştığımız örnek Sovyetlerdir ve bu ülkede, toplumsal/siyasal örgütlenme kağıt üzerindeki haliyle mükemmel bir görüntü vermektedir. Bu "kağıt üzerinde kalmaya mahkumdu" anlamına gelmemektedir. Kimi kesitlerde mükemmel olmasa da, ileriye taşıyan bir siste-

min var olduğunu cesurca vurgulamak gerekiyor.

Sovyetler, sendikalar, gençlik örgütü, kızılordu kulüpleri, kadın örgütlerinin elde tuttuğu devasa toplumsal enerji ile birlikte düşünüldüğünde, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin aslında hiçbir başka siyasal mekanizmanın sağlayamayacağı bir dinamizme sahip olabileceği açıktır.

Tersi bir durumda, yani birden fazla partinin sosyalist kuruluş sürecinde "rekabet"e girmesi durumunda, bu toplumsal örgütlenme ile siyasal süreçler arasındaki ilişkinin deforme olma riski çok fazladır. Unutulmamalıdır ki, sosyalizmde toplumsal alanın tek bir noktası bile siyasetin dışında duramaz, devlet de aşağıdan yukarıya tüm toplumsal dokuyu kucaklar. Marx'tan itibaren komünistlerin, burjuva egemenliğinin amentüsü olan "kuvvetler ayrılığı" ilkesine tavır almalarının nedeni budur. Sosyalist toplum birbirini kontrol edip dengeleyen odaklardan değil, dinamik bir bütünden oluşur. Burada öncü parti, öncü partilere dönüştürüldüğü andan itibaren siyasal alan göreli bir özerklik kazanacaktır. Bu iyi bir şey değildir. Sosyalist kuruluş sürecinde siyaset motor güçtür, özerk bir alan değil.

Bu durumda geliyoruz, parti-devlet ayrımına, çünkü bütün bu söylenenler, öncü partinin her şeye eşit derecede içkin, dolayısıyla kendisini yok etmekte olan bir varlığa indirgenmesi ya da siyasal karakterini toplumsal karakter uğruna yitirmesi anlamına gelebilir.

Bu konuyu tartışmadan önce, bir tekrarda yarar vardır: Sovyetler Birliği'nin sorunu, SBKP'nin tek siyasi örgütlenme olması değildir. Sorun, tek siyasi örgütlenme olarak Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin bir mücadele örgütü olmaktan çıkmasıdır.

On dokuzuncu tez: "SSCB'de proletarya diktatörlüğü ile parti diktatörlüğü birbirine karıştırıldı."

Bütün sınıflı toplumlara bir sınıf diktatörlüğünün denk düştüğüne ilişkin marksist önermeye, sınıfsız topluma giden süreçte son derece özgün ve farklı bir diktatörlüğün, sınıfları ve dolayısıyla kendisini ortadan kaldıracak proletarya diktatörlüğünün gerektiği tezini ekleyen, bilindiği gibi

yine Marx'tır.

Daha önce, sosyalist kuruluştan komünist toplumun olgun evresine geçişteki bu özel dönemin yalnızca "baskıcı" karakteri üzerinde durmanın yanıltıcı olduğuna işaret etmiştim. Kuruluş sürecindeki devlet, aynı zamanda bir örgütlenmedir.

Peki bu örgütlenme ile işçi sınıfının siyasal öncüsü arasındaki ilişki nasıl kurulabilir? İddia edildiği gibi, Sovyetler Birliği'nin sorunu, partinin burnunu devlet işlerine gereksiz yere sokması ve idari mekanizmaların içerisinde kaybolarak hızla bürokratlaşma sürecine girmesi miydi?

Eğer sorun, partinin burnunu sokup sokmaması ekseninde ele alınacaksa, Sovyetler Birliği'nde partinin devlete müdahalesinden çok, giderek daha da karmaşıklaşan devletin partiye dönük müdahalelerinden söz etmek gerekecektir.

İlk bakışta bir fark yokmuş gibi algılanabilir. Öyle ya, parti-devlet ilişkisinde ters giden bir şeyler vardır ve sonuçta parti öncü karakterini yitirmiştir. Ancak terslik, partinin her şeye karışmasında mıdır, yoksa yeterince karışmamasında mıdır?

Bu sorunun sağlıklı bir biçimde yanıtlanması için, partinin sosyalist iktidardaki işlevine ilişkin açık bir kavrayışa sahip olunması gerekir. Sınıfsız sömürüsüz toplumda devletin sönümleneceğine ilişkin vurgu, marksist klasiklerde ayrıntılı bir "geçiş devleti" analizi yapılmamasına karşın, en azından bir doğrultu oluşturmuştur. Sosyalizmin "devlet olmayan" devleti, zaman içerisinde toplumsal alanla bütünüyle örtüşecek ve geride basit bir organizasyon bırakarak sönümlenecek.

Peki bu arada parti ne olacak?

Bilindiği gibi, Lenin Marx'la karşılaştırıldığında, sosyalist kuruluş sürecinde devletin rolü üzerinde daha fazla durmak zorunda kaldı. Ancak aynı şeyi "parti" konusunda söylemek olanaklı değil. İşin aslı, eşsiz eseri Ne Yapmalı'dan sonra, Lenin'in parti teorisine yerleştireceğimiz özel bir çalışması yok. Öncü parti, devlet ve devrim sorunsalında alabildiğine özgür bir alana sahip Lenin'in yazılarında. Bu durum, Ekim devriminden sonra da değişmedi. Kafayı bolşevik partisinin otoritesine takmış olan batılı kimi marksistlerden gelen eleştirileri yanıtladığı konuşma ve makale-

leri saymazsak,[24] sosyalist iktidarda parti-devlet ilişkisine dair net formülasyonlara ulaşmayı Lenin'in değil de Stalin'in denediğini söyleyebiliriz.

Proletarya diktatörlüğünün sömürücü sınıfları baskı altında tutan cebri yönü kadar onun örgütleyici yönü üzerinde de durması, Stalin'in "artık tam olarak bir devlet olmaktan çıksa" bile, sosyalist devleti fazlasıyla önemsediğini göstermektedir. Zaten tartışmanın yeni boyutlar kazanması, işin içine örgütlenme girdiği anda başlamaktadır. Baskı, saldıran ya da direnen sınıf güçlerine karşı gelişir ve bütün yöntemsel çeşitliliğine karşın, son derece düz bir mantıkla işler. Silah ve şiddet tekeli, bütün devletlerin temel özelliğidir, bu açıdan sosyalist kuruluş süreci kendi farkını en fazla çoğunluğun azınlık üzerindeki baskısı olarak koyabilir.

Oysa sosyalizmin asıl farklı, onun toplumsal örgütlenmesidir. Henüz komünist aşamadan uzak olunsa bile, sosyalist kuruluş sürecinde toplum, yaratıcı enerjisini maksimum düzeye çıkaracak biçimde konumlanmak durumundadır.

Tartışma bu enerjinin kaynağına ilişkindir. İşçi sınıfının bir hareket olarak tarih sahnesine çıktığı andan itibaren bu kaynağa sahip olduğu, daha da önemlisi, bu kaynağı etkili biçimde kullanabildiğine ilişkin bayat düşünce, doğal olarak, sosyalizmi de kendiliğinden bir süreç olarak kurgulamakta ve öncü partiye (eğer herhangi bir yer veriyorsa) sürecin figüranlığını yakıştırmaktadır. Dolayısıyla, devrim öncesinde işçi sınıfının büyük çoğunluğunun kendiliğinden ifadesi olarak kabullenilen "parti", işçi sınıfının iktidarında gereksizleşmekte, devletin sönmesinden çok daha önce meydanı terke zorlanmaktadır. Kolayca anlaşılacağı gibi, bu düşünce, parti/sınıf ilişkisine yalnızca nicel bir anlam yüklemekte ve partiye iki işlev yakıştırmaktadır: İşçi sınıfının talep ve hedeflerini siyasal alanda ifade etmek ve sınıfın henüz tamamının sosyalist bilince varmamasından dolayı ortaya çıkan açığı kapatmak.

Bu koşullarda öncü partiye gereksinim yoktur; aslında proletaryanın bir diktatörlüğe de gereksinimi yoktur.

Devletten de kısa bir sürede kalıcı bir biçimde kurtulunacaktır!

---

[24] Bu yanıtlarda Lenin, parti diktatörlüğü ile proletarya diktatörlüğü arasındaki ayrımı iyice silikleştirerek sonrasında Stalin'in "proletarya diktatörlüğü özünde partinin diktatörlüğüdür" diye yazmasını kolaylaştırmıştır.

Hep söylediğimiz gibi, insanlığın sınıfsız toplum için verdiği mücadelenin belli evrelerinde ağırlığını hissettiren kurum ve kategorilere, onların "geçici" karakterine vurgu yaparak yaklaşamayız. Tarihin belli koşullarında ortaya çıkmış, tarihsel ilerleme içinde yeniden ve yeniden biçimlenmiş olan bu kurum ve kategoriler yine belli koşullar yerine geldiğinde ortadan kalkacaklardır. Komünizm hem bu koşulların yerine gelmesidir hem de sözünü ettiğimiz ortadan kalkışın bütünüyle gerçekleşmesidir.

Peki bir tarihsel olguya ölüm karakter kazandırabilir mi?

Hep devlet tartışılıyor ve devletin komünizme giden yoldaki pozitif işlevinden söz edildiğinde birilerinin sinirleri bozuluyor! Neden? İşçi sınıfı ortadan kalkmayacak mı? O halde bugün neden işçi sınıfının devrimci misyonlarından söz ediyoruz? Siyasetin kendisi ortadan kalkmayacak mı? Eğer öyleyse, neden sosyalist siyaset diye kendimizi paralıyoruz? Parti için de aynı şey geçerli...

Bütün bu kurum ve kategoriler, sosyalist kuruluş sürecinde sanıldığından çok daha büyük bir anlam taşıyor. Konumuz partiydi, hemen vurgulamak istiyorum ki, öncü partiye merkezi bir rol vermeksizin sosyalizmi kuramazsınız. Bu anlamda Stalin'in proletarya diktatörlüğü ile parti diktatörlüğü arasındaki ayrımı silikleştirmesini şöyle okumayı önerebilirim: Sosyalizmde devlet ve partinin rollerini birbirinden ayıramazsınız; birini öteki olmadan tarif edemezsiniz...

Zaten teorik olarak, Marx'tan bu yana, geleneğimizin burjuva diktatörlüğünün büyük hilesi olan kuvvetler ayrılığı ilkesine karşı reddiyesinin sosyalist kuruluş sürecinde parti-devlet iç içeliği dışında bir karşılığını bulmak mümkün değildir. Burada asıl mesele yasama ile yürütme arasındaki ilişkidir ve hiçbir marksist bunların birliğini "parti" olmaksızın sağlayabilecek sihirli formülü bulacak yaratıcılığa ulaşamamıştır!

Sovyetler Birliği'nin sıkıntısı, partinin devletle ilişkisinden çok, onun kendi misyonlarını yerine getiremez haliydi. Bunda devletin partiyi hantallaştırması gereğinden fazla önemsenmemelidir. Öncü partinin misyonlarından birisi kuruluş sürecinde devletin kurumsal yapısını sürekli olarak canlı tutacak müdahaleler yapmak, onu statükoculuktan korumak ve mücadeleci bir aygıt olarak yeniden yapılandırmaktır. Bu, uzakta durularak gerçekleştirilemez.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi, hedefsizliğin verdiği uyuşukluk nedeniyle, yalnız toplumsal süreçlere değil, o süreçlerin en kritik düzlemlerinden birisi olan devlete dönük müdahale yeteneğini yitirmiştir. Mesele budur.

Sosyalist kuruluş sürecinde hiçbir şeyin kendi haline bırakılamayacağını daha önce vurgulamıştık. Gönüllü, seçici ve öncü olan parti ile sönümlenebilmek için her şey olmaya yönelen devlet arasındaki ilişkinin karakterini nesnellik belirlediği oranda, bundan zarar gören parti olmuştur. Zaten siyasal alan ile ekonomik alan arasında, o ana kadar hiçbir formasyonda karşılaşılmayan bir örtüşmenin ürünü olarak "sosyalist devlet", kapsadığı muazzam potansiyeli bütünüyle devrimci hedeflere yöneltmediği oranda, ters teperek o devrimci hedeflerin öncü gücü olan partinin üzerini örtmüş, onu geri çekmiş ve hantallaştırmıştır. Bu hantallaşmaya bakarak sorunu parti-devlet ilişkilerinde aramak yanlıştır. Sorun partinin soluğunun tükenmesinde, devleti canlandırıcı gücü bulamamasında aranmalıdır.

Bürokrasi tartışmaları ancak böyle bir bakış açısıyla verimli hale getirilebilir.

Yirminci tez: "Partinin bürokratlaşması çözülüşün temel nedendir."

Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülmesini bürokratlaşmaya bağlayanların sayısı şaşırtıcı derecede fazladır. Sayı çok olduğu oranda, bürokratlaşmaya yüklenen anlam da çeşitlenmektedir. Sosyalizmin sağlığından çok, onun bertaraf edilmesiyle ilgilenenler için ayrıntılar önemli değildir. Onlara göre Sovyetler Birliği, iri kıyım parti yöneticileri,[25] sevimsiz ve so-

[25] L. İ. Brejniyev, uzun süren parti liderliği sırasında hem siyasal tarzı hem de fizyonomisiyle Sovyet bürokrasisi imajının pekişmesine fazlasıyla yardımcı oldu. Hakkında yüzlerce fıkra üretildi, bu fıkralara Türkiyeli katkılar da yapıldı, hatta eski cumhurbaşkanlarından Cevdet Sunay için anlatılan öyküler Sovyet Rusya'ya uyarlanarak Brejniyev'e yakıştırıldı. Çözülüş sonrasında sürdürülen antikomünist kampanyaları daha etkili kılmak için Alman gericilerinin kullandığı malzemelerden birisi Brejniyev ile Demokratik Almanya Cumhuriyeti Devlet Başkanı Eric Honecker'in Rus geleneklerine uygun bir biçimde kucaklaşıp dudak dudağa öpüştükleri bir fotoğrafı. Söz konusu fotoğrafın devasa boyutlarda basılıp kent merkezlerinde asıldığını gördüğümde ilk aklıma gelen bu pek estetik olmayan manzaradan Alman zenginlerinin neden rahatsız oldukları sorusuydu. Onlar pek zarifti de, ben mi fark edememiştim acaba?

ğuk binalar, bıkıp usandırıcı idari işlemler, insan aklının kötüye kullanılmasının ürünü olan köhne ama devasa mekanizmalar ve bütün bunların içinde sıkışarak sistemin bir parçası haline gelen bezgin halkın oluşturduğu bir büyük bürokrasiydi. Bürokrasi yavaşlatıyordu, bürokrasi statikleştiriyordu, bürokrasi hantallaştırıyordu, bürokrasi sıradanlaştırıyordu, bürokrasi çürütüyordu, bürokrasi çirkinleştiriyordu, bürokrasi yoksullaştırıyordu... Sovyetler Birliği buydu, komünizm buydu...

"Okumuş" insanlar arasında bile, Sovyetler Birliği'ni bu şablona yereleştirenlerin mutlak çoğunluğu oluşturduğunu hepimiz biliyoruz. Öyle ki, Latinlere özgü kıvrak bel ve bilek hareketlerine yatkın olmayan oyuncularını o ana kadarkinden çok daha geniş bir alanı kullanmaya teşvik ederek son derece yaratıcı ve seyri hoş bir futbol anlayışı geliştiren Lobanovskiy'nin Sovyet ulusal takımı bile eleştirmenlerce "bürokratik" bulunmuştu.

Sovyetler Birliği, ne yapsa, ne etse, bürokrasi üretiyordu.

Konuyu biraz daha derinlemesine ele alanlar sistemin muazzam bir memur ordusu yarattığını, işsizliği yok etmekle övünen sosyalizmin hiçbir üretkenliği olmayan, hatta toplumun yaratıcı enerjisini kurutan milyonlarca kişiyi maaşa bağladığını ileri sürüyorlardı. Bürokratlaşmanın bir boyutu buysa, bununla bağlantılı diğer boyutu, sistemin yukarıdan aşağıya, toplumsal beklentileri hiçe sayan, ağır ve yabancılaşmış bir karar mekanizmasına sahip olmasıydı.

Şablon o derece benimsendi ki, bürokrat sayısı gelişmiş kapitalist ülkelerden her tanıma göre ve her dönemde daha az olan Sovyetler Birliği'nde bürokrasi sorununun varlığı konusunda kimsede bir kuşku kalmadı. Sorun saptanmıştı, tartışmalar bu sorunun sonuçları ve kaynağı hakkında yürütülüyordu.

Burjuva ideolojisinin sosyalizm eleştirisinde merkez önermelerden biri, devlet mülkiyetinin kaçınılmaz olarak bürokratlaşmayı doğurduğudur. Bunun bireysel özgürlükler alanını nasıl kısıtladığı ve ekonominin dinamizmini nasıl yok ettiği, ballandıra ballandıra anlatılır. Toplumsal kanallardaki tıkanmayı aşacak biricik güç insanların girişimci ruhudur.

Oysa Sovyetler Birliği'nin ruhu kararmıştır!

Bu kadar edepsizlik olur da "bürokrasi" meselesinde alan temizliği

yapmamak olur mu?[26]

İşe eğitilmiş işgücünün üretim sürecindeki rolünden başlamak gerekiyor. Çünkü Sovyetler Birliği'nde bürokrat fazlalılığına işaret edenler, hesaplamalarına işletmelerde yönetici/teknokrat olarak görev yapanları da dahil ediyorlar. Yani, Sovyet bürokrasisi Moskova'daki loş bakanlık koridorlarında elde dosya gezinen sivil/asker memurlardan ibaret görülmüyor. İddiaya göre, bürokrasinin asıl etkinliği, onun yerel idari organlara ve oradan dev sanayi komplekslerine uzanmasından kaynaklanıyor.

Çok geniş bir coğrafyaya yayılan Sovyet iktidarının yönetsel/idari işlevler için ayırdığı insan kaynaklarının başından beri bürokratlaşma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını kimse yadsımıyor. Planlı ekonomiye geçildikçe, birimler arasındaki uyum ve merkezileşmeyi sağlamak için daha fazla idari personele gereksinim duyulduğu, buna ek olarak toplumsal karar ve kontrol mekanizmalarının raportör, denetçi, sayman gibi mesleklerde bir patlamaya yol açtığı açık.

Bu yığılmanın toplumsal dokuyu teslim almasını engelleyecek tek şey, aygıtı devrimci bir tarzda çalıştırmaktır. Merkezi yapısı tartışılmayan bir sistemde hantallaşma, yine merkezden gelen ve dalga dalga yayılacak şoklarla engellenebilir.

Sovyetler Birliği'nde sorun "bürokrat fazlalığı"ndan değil, bu şokların zaman zaman kesintiye uğramasından kaynaklanıyordu. Bir an için sorunu ekonomi alanıyla sınırlayalım ve kimi batılıların yaptığı gibi, "bürokrat"ın mümkün olan en geniş tanımını kullanalım. Yani, aklımıza, bizdeki gibi Ankara'ya yoğunlaşmış devlet görevlileri değil, ekonominin yatay ve dikey bütün kesitlerinde birer dolayım yaratan idari personelin

[26] Burada aslında "mıntıka temizliği" yazacaktım, ancak ÖDP'nin eski genel başkanı Ufuk Uras, 1 Mayıs 2005'te yaptığım konuşmada "solda mıntıka temizliği yapıyoruz" dememi militarist kavramlar kullanma merakıyla açıkladığından olacak, elim gitmedi. Ne var ki siyaset teorisinde, dahası marksist literatürde askerlikten devşirme o kadar kavram var ki, yazı ya da konuşmalarımda bunlardan kaçınmayı becerebileceğimi düşünmüyorum. Ne yapalım ister MGK'cı derler, ister militarist! Oysa benim aklıma 1999'da Öküz dergisinde "yaptığımız şeyleri iyi satamıyoruz galiba" diyen bir parti genel başkanını "liberalizm ruhuna işlemiş, ticari terimlerden kurtulamıyorsun" diye uyarmak ya da yine aynı kişi partisinin "abdestinden kuşku duyulmaması gerektiği"ni söylediğinde "tarikatlere bu kadar yanaşmayacaktın" diye çıkışmak hiç gelmemişti.

tamamı gelsin.

Bu haliyle, "bürokrat" nesnel bir unsur olarak çıkıyor karşımıza. İşleri karmaşık ve daha zor hale getirmek için görevlendirilmemiş, tam tersine Sovyet iktidarını daha etkili ve sağlıklı hale koyması beklenen geniş bir toplumsal kesim. Değişik düzeylerde yöneticilik yapacak, bilgi transferini gerçekleştirecek, denetleyecek, araştıracak, onaylayacak, müdahale edecek bir kadro toplamı. Bu toplama ister bürokrat dersiniz, ister başka bir şey. Burada tam tamına nesnel bir unsurla karşı karşıyayız. Mesele, bu haliyle bürokratın sistemi ağırlaştırması, kastlaşması ve bir çürütücü etki yapmaya başlaması, yani bürokratlaşmasıdır.

Sovyetler Birliği'nin gerçek sorunu bu değildir. Bürokrasinin zaman içerisinde bir sınıfa dönüşerek ayrıcalıklı hale geldiği ve sosyalist düzenin canına okuduğu iddiasını hepten bir kenara koymak gerekiyor. Sovyetler Birliği'nde çözülüş sırasında karşıdevrimci "öncü"ler arasında üst düzey bürokratların da olması doğaldır. Ancak kimse, bürokrasinin kendi hiyerarşisine az çok uygun bir biçimde çözülüşün motor gücü olduğunu söyleyemez. Sovyet bürokratlarının önemli bir bölümü çözülüşle birlikte başlarının çaresine bakmak durumunda kalmış ve bunların bazıları orman yasalarının egemen olduğu bir sermaye birikim sürecinde köşeyi dönerken, büyük çoğunluk toplumun geniş kesimleriyle birlikte yoksullaşmıştır.

Kaldı ki, Sovyetler Birliği'nde Stalin döneminden beri iktidarda sınıf refleksleri veren bir bürokrasinin olduğunu kabul etsek bile, bu kez onun 1991 yılında neden hiçbir direniş göstermeden iktidardan alaşağı edildiğini açıklamak gibi kimsenin çözemeyeceği bir problemle karşı karşıya kalırız.

Dolayısıyla, ilk dile getirildiği andan itibaren teorik açıdan hiçbir tutarlılığı olmayan "egemen bürokrasi" iddiaları, ampirik olarak da boşa çıkmış, tamamen yalanlanmıştır.

Sovyetlerin temel sorununun bürokratlaşma olduğu düşüncesi, bu uç versiyon dışında da ciddi açmazlarla karşı karşıyadır. Her şey bir yana, yolsuzluklardan toplumun siyasal süreçlere dönük ilgisizliğine, kadro standartlarındaki gerilemeden ekonomik tıkanıklıklara varıncaya kadar, birbirinden çok farklı sorunların nedeni olarak gösterildiği ölçüde, bü-

rokratlaşma zaten tartışmalı değerini büsbütün yitirmektedir. Üst düzey yönetici yolsuzluk yapmaktadır, çünkü o devrimci değerlerini yitirmiş, bürokratlaşmıştır. Toplumda siyasal süreçlere dönük ilgi azalmıştır, çünkü karar mekanizmaları bir bürokrat kastın elinde taşlaşmış ve önemini yitirmiştir. Kadrolarda gerileme kaçınılmazdır, çünkü bürokrasi gelişkin olanı bir tehdit olarak görmekte, statükoyu koruyabilmek için ortalamacı ve "memur zihniyetli" unsurları tercih etmektedir. Ekonominin tıkanması kaçınılmazdır, çünkü bürokrasi toplumsal gereksinimlerden çok kendi güncel pozisyonu ile ilgilenmekte, geniş işçi yığınlarının üretim sürecine ağırlık koyma hakkını ellerinden almaktadır.

Yanlış anlaşılmasın, "bütün bunlar yalan, iftira" demiyorum. Sovyet toplumunun hangi kesitini ele alırsanız alın, bu ve benzeri sorunlarla karşılaşırsınız. Ancak "bürokrasi" pek bir şey açıklamıyor.

Açıklaması da beklenmemelidir. Çünkü "bürokrasi" ve "bürokratlaşma" teorileri her zaman daha kapsamlı bir bağlamın içinde anlam kazanmış, kendi başına bir teorik değer elde edememiştir.

Sovyet iktidarının ilk birkaç ayından sonra bu bağlam en geniş anlamıyla "yönetme/yönetilme" sorunudur. Bir başka deyişle, Sovyet deneyimi ile birlikte "bürokrasi" sorunu, marksist siyaset teorisinin merkez gündemi olan "yönetenler ve yönetilenler arasındaki ayrım" konusunun bir uzantısı haline gelmiştir.

Bu ayrım ortadan kalktığında siyasetin kendisinin ortadan kalkacağını sürekli tekrar ediyoruz. Dolayısıyla, "yönetenlerin olmadığı bir siyaset"ten söz edenler ne dediklerini bilmiyorlar.

Bürokrasi tartışmaları da burada düğümleniyor. Sovyetler Birliği'nde bürokratik sapma teşhisinde bulunanların ya da en büyük sorunun bürokratlaşma olduğunu ileri sürenlerin asıl meramı, Sovyet sisteminde doğrudan demokrasi ve özyönetim biçimlerinin bastırıldığı, karar alma süreçlerine çok katmanlılığın egemen olduğu ve yöneten/yönetilen ayrımının ortadan kalkması için hiçbir şey yapılmadığıdır.

Leninist parti teorisinin bu tartışmaya en cesur müdahale olduğunu daha önce başka bir yerde ayrıntısıyla yazdım.[27] Burada ise hiç ayrıntıya

[27] Kemal Okuyan, "Ne Yapmalı"cılar Kitabı, Yazılama yayınevi.

girmeden düşüncemi söyleyeceğim: İnsanlar arasındaki eşitsizliklerin ortadan kalkması için verilen ve verilecek uzun mücadelede, komünistler siyasete (kitlelerin yönetilmesi ve harekete geçirilmesine) egemen sınıflardan daha fazla gereksinmektedirler.

Araç/amaç birliği, başından itibaren katılım mekanizmalarını açmak ve genişletmek, yönetici kastlar yaratmamak gibi devrimci hedefler, toplumsal gerçekliğin kavranmasını engellemedikleri ve devrimci misyonların geriye çekilmesine neden olmadıkları sürece bir anlam taşıyacaklardır. Şu anda "en geniş katılım" ya da "aşkın demokrasi", komünistlerin ne bir hedefi ne de temel aracıdır.

Bunu dürüstçe ortaya koymadan tartışmaya devam etmenin anlamı bulunmamaktadır.

Eğer böyleyse, sosyalist demokrasinin bir anlamı yok mu?

Olmaz mı?

Sosyalist demokrasiye dönük vurgumuz, komünizme geçişin toplumsal katılım mekanizmalarını sürekli geliştirip mükemmelleştirmeden mümkün olmadığı tezini içerir. Ancak burada üzerinde durulması gereken, bu mekanizmaların açık bir yön/doğrultu tutarlılığına sahip olmasıdır. Bir başka deyişle, henüz daha kapitalist toplumda iktidar için mücadele döneminden başlayarak, işçi sınıfının siyasete değil, devrimci siyasete angajmanıdır bizim meselemiz. Gerçeğin en devrimci silah olduğu, işçi sınıfının burjuva demokrasisinin sınırları genişledikçe "kurtuluş yolu"nu daha açık bir biçimde gördüğü türünden iddialar, birer kalkış noktası olarak kullanıldığı oranda, yanlıştır.

Aynı iddialar, sosyalizm dönemine de kolayca uyarlanmaktadır. Daha önce vurguladığım gibi, kimi marksistler, iktidardaki işçi sınıfının kendisini yatayına örgütlemesi gerektiğine ilişkin çok sayıda "teori" üretmişlerdir.

Bürokrasi eleştirileri eğer teknik ve nicel bir sıkıntıyla ilgili değilse, kaçınılmaz olarak işçi sınıfının bir bütün olarak yönetmesi gerektiğine ilişkin bir düşüncenin ürünü olarak görülmelidir.

Bu düşünce yanlış ve temelsizdir. İşçi sınıfı, sosyalizmde hem yatay hem dikey bir örgütlenme geliştirmek durumundadır. Sınıfın, Marx'ın komünist toplum için öngördüğü keyfiyetle (yani işbölümüne dayanmak-

sızın) komünizme yönelmesini bırakın, iktidarda kalması bile olanaksızdır. İşçi sınıfı bir yönetici sınıf olarak örgütlenirken, kendi bünyesinden öncü yöneticiler çıkarmak, bunları sermayeye karşı mücadeleye yoğunlaştırmak, bunlarla sınıfın bütünü arasındaki ilişkiyi canlı ve çift taraflı hale getirmek zorundadır. Profesyonel siyasetçi sınıfının ortadan kaldırılması, yöneticilerin geri çağrılabilmesi (görevden alınabilmesi) gibi ilkelerin komünist topluma giden yolu açmak için yeterli olduğunu düşünmek tam anlamıyla bir ilkelliktir ve çağımızın büyük kavgasının kapsam ve içeriğine ilişkin herhangi bir fikre sahip olmamak demektir.

Devrimci mücadelede kitlelerin gücüyle öncülerin hatta liderlerin gücünü karşı karşıya koyarak, birinin ötekini geriye çektiğini söyleyerek yol alamazsınız. Sosyalizmin gelişkinliğini ya da gücünü toplumun kendisini daha dolayımsız ifadesinden alacağı düşüncesi, eğer komünizm uğrağından söz etmiyor, yani siyasetin ve sınıfsal egemenlik aygıtlarının ortadan kalktığı o büyük kurtuluşu referans almıyorsak, gerçekten yanlış ve tutarsızdır.

Bu düşünce, yalnız Sovyetler Birliği'ndeki siyasal dinamikleri değil, Küba'yı ve şimdilerde Venezuela'yı kavramaktan acizdir. Dünden bugüne Küba devriminde Fidel Castro'nun rolünü ülkenin az gelişmişliğiyle açıklamak ne kadar sağlıklıdır? Küba ve şimdilerde Venezuela örnekleri, liderlik mekanizmaları ile halk katılımının birbirlerinin yerine konulabilecek şeyler olmadığının en güzel kanıtıdır. Halkın aktive olduğu dönem ya da coğrafyalarda liderlik kurumuna gereksinim duyulmayacağı iddiası, şu anda dünyanın en örgütlü ve siyasallaşmış emekçi kitlesinin Küba'da konuşlandığı gerçeğiyle çelişmektedir. Castro'nun bir lider olarak rolü ve çapını sorgulamak ise neyse ki kimsenin aklına gelmiyor.

Fidel'e gereksinim duymayan bir toplumun yaratılması güzel bir temennidir, ancak sınıf mücadelesi sürmekte, kapitalizm ile sosyalizm büyük ölçüde sermayenin belirlediği bir ortamda karşı karşıya gelmektedir. Bu mücadelede sosyalizm bütün kuvvetleri ve olanakları seferber etmeden üstünlük sağlayamaz. "Yönetme" denilen olgudan gerçekten kurtulmak isteniyorsa, devrimin yönetici kadroları ile "taban inisiyatifi" arasında bir karşıtlık aramaktan vazgeçilmeli, kapitalizmden hızla kurtulmanın yolları zorlanmalı ve insanlığın maddi koşullarını değiştirmeye dönük her tür adım desteklenmelidir.

Başarılı olsun olmasın, Bolivarcı devrimin lideri olarak sahneye çıkan subay Chavez'in Venezuela halkı nezdinde eşitliğin mümkün ve gerekli olduğunu kanıtlayıcı uygulamaları, bu uygulamalar doğrultusunda toplumu siyasallaştırıcı araçlar geliştirmesi, "katılım" konusunda sürdürülen her tür gevezelikten daha önemlidir. Devrimci bir siyasi iktidar, yalnızca geniş halk yığınlarını arkasına alması, onların aktif desteğini sağlaması ile değil, bu desteği onların dünyasını kökten değiştirmek için kullanması ile başarı kazanabilir. Bu ikisi arasındaki açı siyasetin ilgilendiği alandır ve yalnız Castro ya da Chavez değil, bütün devrimci liderler bu boşluğa doğmuşlardır.

Sanıyorum bürokratlaşma tartışmalarıyla siyaset teorisi arasındaki bağ konusunda belli bir açıklık sağlamış olduk. Şimdi, SBKP'nin sorununun bürokratlaşma olarak adlandırılıp adlandırılamayacağı sorusuna yanıt arayabiliriz.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin, iktidardaki bir parti olarak güçlü bir aparata ve bu aparatta görev alan bürokratlara sahip olması son derece doğaldır. Bu kadroların bürokratlaşmaması, yani mekanizmanın bütününün bir bürokrasiye dönüşmemesi için idari tedbirler yetmeyecekti. Bürokrasi tehlikesine karşı uyarılarda bulunmak ve bir taban basıncı yaratmak da tek başına çözüm değildi. Nitekim Sovyet tarihinde konuya ilişkin birçok kereler önlem alınmaya çalışıldı, uyarılar yapıldı. Bununla birlikte SBKP'nin bürokratlaşması, ancak bir sonuç olarak, partinin mücadele etmekten vazgeçtiği andan itibaren gerçek bir olgu haline geldi. Çıkış yolu, partiyi amaca uygun bir canlılıkta tutmak, onu devrimci hedeflere kilitlemekti.

Bu yapılamadı.

Tam da burada, bürokratlaşmanın hedefsizleşmenin nedeni olarak gösterilebileceğini biliyorum. Böyle bir akıl yürütmenin zayıf noktası, bürokratlaşmayı başı sonu belirsiz biçimde, bütün dönemlerin temel sorunu olarak görmesidir. SBKP'nin örgütlenmesi ve onun sistemin içindeki yeri (elbette devletle ilişkisi de) 1920'lerin sonundan itibaren büyük ölçüde değişmez bir karakter taşımıştır. Ülke, ardından gelen yılların zorlu dönemeçlerinde kolektivizasyon, endüstrileşme, planlı ekonomi atılımlarında, faşizme karşı savaşta aynı mekanizmanın (dilerseniz bürokratik çarkın) egemenliğindedir.

Değişen nedir?

Aparatta bir değişiklik yoktur. Bu durumda, bürokratik sapma tezleri üzerinden "başarı" ile "tıkanma" arasındaki farkın kaynağına ulaşmak olanaksız olduğundan, "başarı"ya gölge düşürmek tercih edilmiştir.

İddiam odur ki, Sovyet sistemi, 1950'lerin başında yeni ve toplumsal anlam taşıyan hedeflere kilitlenseydi, hedefsizliğin maliyetlerinden birisi olan "bürokratlaşma" kolayca aşılır ya da teknik/nicel bir sorun olarak kontrol altında tutulurdu.

Komünist bir partinin önderliği bu nedenle önemlidir. Parti tabanının neden hareketsiz kaldığı, buna nasıl izin verdiği gibi sorular büyük ölçüde yersizdir. Önderliğindeki kolektif tıkanmayı yalnızca "dipten gelen dalga" ile alt etmiş bir devrimci parti bugüne kadar görülmüş değildir. Düşünün, büyük bir prestiji arkasına alan SBKP'nin yönetici kadrolarının devreye girmediği bir açılımın ne gibi bir şansı olabilirdi ki?

Sonuç şudur: Stalin başta olmak üzere, partinin yönetici ekibi, bedeli oldukça ağır olan bir stratejik hata yapmışlardır. Bu hata, Sovyetler Birliği'nin kapitalist dünyada yaşanacak yeni bir krize kadar kendi güvenliğini garanti altına aldığı düşüncesidir. Söz konusu düşünce, kısa sürede bütün alanlarda yeniden üretilmiş, son bolşevik Stalin'in ölümünden sonra ikinci sınıf kadroların karakterine cuk oturan bir ezbere dönüşmüştür.

Bu trajik süreci bürokratlaşma ile açıklamak, süreci hafife almaktan ve komünist partilerin bundan sonra karşılaşacakları zorlukları aparatı yağlayarak aşabilecekleri gibi kolaycı yaklaşımlara çanak tutmaktan başka bir işe yaramaz.

Diyebiliriz ki, önderliğin ileri hedefler üretme yeteneğini taban dinamizmiyle ikame etmeye kalkmak bizim geleneğimizin en eski fantezilerinden birisi olarak kalmaya mahkumdur.

Yirmi birinci tez: "Sovyetler Birliği, proletarya diktatörlüğünden halkın devletine geçerek ölümcül bir hata yaptı."

Bilindiği gibi, Sovyetler Birliği'nin Ekim 1977'de kabul edilen son anayasasının en önemli özelliği, "proletarya diktatörlüğünün tüm halkın devleti-

ne dönüştüğü"nün ilanıdır. O yıllarda en iddialı dönemini yaşayan Avrupa Komünizmi'nin motor gücü olan partilerin birbiri ardına proletarya diktatörlüğünü sorgulayıp reddettikleri hatırlandığında, ister istemez SBKP'nin de kervana katıldığı düşüncesi akla geliyor. Bağlantılı olarak, Brejniyev yönetiminin yumuşamaya "katkı" koymak için, diktatörlük "yükü"nden kurtulmayı denediğini varsaymak da pek mantıksız değil. Ancak bu açıklamaların bir yerden sonra inandırıcılık sorunu olduğu bilinmeli.

Her şeyden önce, Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Avrupa'nın büyük partilerine dönük açık ve doğrudan eleştirilerden hep kaçınmış olsa da, '80'lere yaklaşılırken gerek proletarya diktatörlüğünün reddi gerekse diğer bazı ilkesel başlıklarda bu partileri sağa doğru cesaretlendirmemek için son derece dikkatli davranıyordu. Bu dönem, Avrupa Komünizmi'nin kimi açılımlarının (devletle bütünleşmiş tekelci kapitalizm, tekellerin kuşatılması, ileri demokratik düzen vb.) yerleşiklik kazanmasının sorumluluğuna ortak olmakla birlikte, SBKP'nin proletarya diktatörlüğünün bütünüyle reddine çanak tutacak bir davranış içine girdiği söylenemez.

Zaten 1977 Anayasası hazırlıklarında tartışmaya açılan, proletarya diktatörlüğünün sosyalist devrim sonrasındaki siyasal kurumsallaşmanın adı olduğuna ilişkin leninist öğreti değil, bu kurumsallaşmanın Sovyetler Birliği'nde misyonunu tamamlayıp tamamlamadığıdır. SBKP yönetimi, ülkede proletarya diktatörlüğünün ömrünü doldurduğu iddiasındadır.

Bu iddia, Sovyetler Birliği'nde henüz sınıfların var olmaya devam ettiği, ancak bu sınıfları uzlaşmaz çelişkilerle ayırt etmenin mümkün olmadığı saptamasına dayandırılmıştır. Uzlaşmaz sınıf çelişkilerinin ortadan kalktığı, sınıfların birbirine giderek yakınlaştığı koşullarda, Sovyet iktidarının temellerinin ciddi ölçülerde genişlediği ileri sürülmüş ve toplumun tümünü kucaklayan bir halkın devletinden söz edilmeye başlanmıştır.

İnsan ister istemez Lenin'in 1917-1918 tarihli ünlü "devlet" yazılarında ısrarla yinelediği "halkın devleti bir safsatadır, her devlet açık bir sınıf karakteri taşır" vurgusunu hatırlıyor.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin yöneticileri ve teorik standartlarla meşgul olan kadroları zaman içerisinde düşünsel yaratıcılıklarını yitirmiş, son derece kuru ve derinlikten yoksun metinleri "yaşayan marksizm" adına dünya komünist hareketine dayatmış olabilirler. Bununla bir-

likte, Lenin'le bu türden bir çelişkiye düşmeyecek kadar dikkatlidirler. Bu nedenle 1977 girişimini Lenin'i revize etmeye dönük bir hamle olarak görmek saçmadır. Tam tersine, 1977'de devlet üzerine geliştirilen cesur açılım neredeyse Stalin sonrasında partinin teorik bir derinlik kazandırılabilen tek siyasal çıkışıdır. Buradaki yanlış, "proletarya diktatörlüğünün halkın devletine dönüşümü" konusunda geliştirilen teorik argümanlar değil, bu dönüşümün zamanlaması ve sonuçlarıdır.

Söz konusu anayasa onaylanmadan önce toplumda yaygın olarak ele alınmış ve komünizmde devletin sönmesi, sosyalizmden komünizme geçiş gibi konularda asla hafife alınamayacak tartışmalar gerçekleşmiştir. 15 yılı aşkın bir süre boyunca partinin liderliğini yapan Leonid İlyiç Brejniyev'in sıradanlığı yalnızca "halkın devleti" üzerine konuşup yazarken aştığını söylemek sanıyorum ona haksızlık olmayacaktır.

Özetle, Sovyetler Birliği Komünist Partisi, "devletin sönümlen-mesinin onun en yetkin aşamasına gelmesiyle mümkün olabileceği"nden hareketle, Sovyet iktidarının sosyalist kuruluş sürecinde önemli bir evreyi geriye bıraktığını ilan ediyordu. Doğal olarak, eskisine göre daha geniş bir toplumsal taban üzerinde yükselen Sovyet devleti, henüz sönümlenme aşamasının çok uzağındaydı ama taşıdığı sınıf kimliğini silikleştirebilecek noktaya erişmişti.

Burada kendi başına bir sorun olduğunu düşünmüyorum. Sorun SBKP liderliğinin bu adımın hedefsiz Sovyet toplumuna belli bir dinamizm getireceğine ilişkin inancındadır. Hruşçov döneminde yersiz ve temelsiz bir biçimde ilan edilen "komünist aşamaya geçilmekte olduğu" tezinin bir hedef oluşturmadığı, tam tersine ülkede kanaatkarlığı teşvik ettiği açık.[28] Halkın devletine geçiş de bu bağlamda ele alınmalı ve kağıt üzerinde taşıdığı meşruiyete karşın, Sovyetler Birliği'nin kendisini silahsızlandırma sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

[28] SBKP yönetiminde komünizme geçiş konusunda kafalar her zaman karışıktı. Bir yandan geçişe vurgu yapılırken, öte yandan ülkenin kimi başlıklardaki göreli geriliği, "henüz sosyalist aşamadayız"la açıklanıyordu. Bazen de, 1960'da, dünya komünist partilerinin toplantısında ilan edildiği gibi, "komünizme ancak bütün sosyalist ülkelerle birlikte geçilebilir" türünden daha sağlıklı ama bir dizi başka sorun barındıran formülasyonlar öne çıkarılıyordu. Doğrusu, toplumu sosyalist kuruluş sürecinde daha ileri aşamalar için aktif bir mücadeleye çağırmak ve komünizme dönük tahayyülü gereksiz yere yıpratmamaktı.

Kaldı ki, proletarya diktatörlüğünden halkın devletine geçişi ilan eden anayasa, bu adımı devrimci bir bağlama yerleştirebilecek temel konuyu pas geçiyor ve Stalin'in adı ile anılan 1936 Anayasası'nı mülkiyet ilişkilerinde daha gelişkin bir noktaya taşımıyordu.

Çok uzun bir süre boyunca sosyalist kuruluşu kendi haline bırakan ve belli aralıklarla sürecin verili anına ilişkin "iyimser" değerlendirmeler yapmaya alışan Sovyet önderliği, bu kez devletin sınıfsal karakterindeki bir değişimin tescil edilmesiyle idare etmeye karar vermişti.

Hiç kuşku yok, bu hamle, Moskova ile Leningrad'da yoğunlaşan ve kol emeğinden büyük ölçüde uzaklaşmış kentli toplumsal kesimlerin sosyalizmle sorunlarını azaltmaya dönük bir yan da taşımaktaydı. Tıpkı bugünün kapitalist toplumlarında olduğu gibi, 1970'li yıllardan itibaren Sovyetler Birliği'nde sağlık, eğitim ve kültür emekçileri ile uzmanlaşmış teknik personel "işçi sınıfından ayrı durma" gayreti içerisine girmeye başlamıştı. Partinin ideolojik mücadele alanındaki tıkanıklığı, kentlerde iyi eğitilmiş ve "daha iyi yaşam" konusunda hem maddi hem de entelektüel alt yapıya sahip olan milyonlarca Sovyet insanını burjuva ideolojisi karşısında savunmasız bırakıverdi. Brejniyev yönetiminin bu sorunu fark ettiği, bununla birlikte, gerçek bir ideolojik hesaplaşmayı göze alacak cesareti gösteremediği söylenebilir.

"Halkın devleti" dönüşümüyle söz konusu kesimlere şirin gözükmeyi deneyen SBKP, kentli emekçilere işçi olduklarını anlatamayınca onların küçük burjuvalaşmasını hızlandırmış oldu[29].

Özetle, "tüm halkın devleti", iddialı, cesur ve ileri doğru hamle yapmaya kararlı bir parti önderliğinin elinde anlamlı bir toplumsal araç olabilecekken, bu özelliklerden uzaklaşmış durumdaki SBKP tarafından boşa giden ve bu nedenle son tahlilde zarar veren bir açılıma dönüşmüş oldu.

Sıkıntı açılımda değil, açılımın öznesi olan partinin sosyalizm için toplumsal bir seferberlik gerçekleştirme yeteneğini yitirmesindeydi.

---

[29] Burada "küçük burjuva" kavramını özellikle kullandım. Sovyetler Birliği'nde karşıdevrim bir burjuva sınıfa dayanmadı, bu sınıf Sovyetler Birliği'nin eşi benzeri olmayan bir biçimde yağmalanması sırasında gerçekleşen ilkel birikim sayesinde yaratıldı. Bununla birlikte, karşıdevrimin ve yağmanın motor gücü, yönelimleri ve Garbaçov reformları sayesinde elde ettikleri küçük maddi olanaklar itibariyle küçük burjuva olarak adlandırabileceğimiz iyi eğitilmiş kentlilerdi.

Yirmi ikinci tez: "Sovyetler Birliği'nde yeni insanın yaratılması ihmal edildi."

İnsan faktörüne az değer verildiğine ilişkin eleştiriyle Sovyetler Birliği'ne ilişkin tartışmalarda fazlasıyla karşılaşılır: Ekonomik dönüşümler tek başına sosyalizm anlamına gelmemektedir, yeni insanın yaratılması çok daha kapsamlı bir devrimi gerektirir...

Üretim araçlarında özel mülkiyetin tasfiye edilmesine üretici insanın ve insanların birbirleriyle ilişkisine aracı olan teknik ve örgütlenmelerin köklü bir değişime uğraması eşlik etmediğinde kapitalizmin varlığını koruyacağı iddiası, bu başlıkta toplayabileceğimiz eleştirilerin belki de en radikalidir. Bu iddiaya bel bağlandığında ipin ucunu kaçırmak kaçınılmazdır; insan nerede başlar nerede biter, makinelerin sınıfsal aidiyeti var mıdır, komünist inşa bir süreç değil de bir "big bang" midir, insanların kafasını değiştirmeden onların maddi yaşamlarını değiştirmek bir büyük suç mudur?

Bu soruların daha aklı başında formüle edilmiş olanlarına şu ana kadar yanıt verdiğimi düşünüyorum.

Ancak Sovyetler Birliği'nin "yeni insan"ın yaratılmasına yeterince önem vermediği eleştirisi bıraktığımız yerde duruyor.

Aslında her şey "yeni insan"dan ne anlaşıldığına bağlı...

Yeni insan, pekala daha henüz sosyalist kuruluş sürecindeyken, komünist toplumun entelektüel standartlarını zorlayan insan olarak tasvir edilebilir. O ilgi alanlarını son derece geniş bir yelpazeye yaymış, "iş"in sınırlayıcı etkilerini büyük ölçüde bertaraf etmiş, günceli tarihsel bir bağlama yerleştirmeyi becermiştir.

Ve o çoktur! Küçük bir azınlığın değil, yüz binlerin aydınlaşması...

Bir başka açıdan yeni insan, yepyeni değerler üzerinde yükselen insan da olabilir. Değil mi ki, sosyalizm eşitliğe yönelmiştir, o halde yeni insanın en önemli özelliği eşitlikçiliği ve paylaşımcılığı olmalıdır. Dolayısıyla bilişsel olanla yetinilemez, etik bir kopuş da gereklidir...

Bir de mücadele eden, devrimci yeni insandan söz edebiliriz. Sömürücü sınıflar henüz alt edilmemiştir. Sosyalist devrim insanları kurtuluş için mücadeleye yöneltmeli, onları yeni kavgalara hazırlamalı, enternasyonalist bir sınıf bilinciyle donatmalı...

Yeni insan üzerine çok düşünen ve çok yazan Ernesto Che Guevara işte bu sonuncusuna odaklanmış ama diğerlerini hiç küçümsemeyerek onları bir biçimde mücadeleci yeni insana emdirmiştir.

Ancak Che henüz "devrimci dönemi" durulmamış bir ülkede düşünmüş ve yazmış, kendisinin durulmasına ise hiç izin vermeden bir efsaneye dönüşmüştü. Durulması gerekmiyordu ama yeni insan üzerine söyledikleri zamanın filtresinden geçmediği oranda fazlasıyla naif ve Latin Amerikalı kaldı.

Sovyetler Birliği'nin Che'nin eleştirilerini "haksız" çıkaracak denli büyük sorunları vardı tıpkı bugünkü Küba'nın olduğu gibi. Aslında bu sorunlar bütün insanları bağlıyordu. İnsanlar arası eşitsizliğin doğal olduğu düşüncesinin gezegenimizdeki yaygınlığı ve sürdürdüğü bağnaz direniş tüm marksistleri yanıltacak ölçüdeydi. İnsan söz konusu olduğunda, kapitalizmin ve önceki sınıflı toplumların bıraktığı mirası reddetmek bir şeyi çözmüyordu. Her şeyi büyük bir sabırla değiştirmek gerekiyordu.

Ancak sınıf mücadeleleri beklemiyordu. İnsanlık tarihi ezilenlerin soylu çıkışına sayısız kez tanıklık etmişti ama baskın olan itaat ve körlüktü. Sermayenin bu durumdan fazlasıyla yararlandığı açıktı.

Üzücü olan ise, Sovyetler Birliği'nin zoru başarıp kolayda çuvallamasıydı.

Az önce insanlar arası eşitsizliklerin doğal karşılanmasının ne kadar büyük bir sıkıntı olduğuna işaret etmiştim. Piyasanın dayatmaları bir yanda, öte tarafta bu eşitsizliklere erişilmez bir içerik katan dini müdahaleler...

Bunları aşmak gerçekten zor, hani insana "insanın doğası mı bozuk acaba" dedirtecek kadar zor!

Sovyetler Birliği işte bu zorluğu aştı. Sovyet insanı eşitliğin hava kadar, su kadar doğal olduğunu kavramıştı. Sömürücülere, başkalarının sırtından geçinenlere toplumda yer yoktu. Hatta diyebiliriz ki, gereğinden erken unuttular sömürücüleri, başkalarının sırtından geçinenleri...

Yeni insan en başta bu değil midir? Ve bunu yaratan, her şeyden önce "böyle sosyalizm kurulmaz" denerek küçümsenen o büyük dönüşüm, üretim araçlarında kamu mülkiyetine geçiş değil midir?

İnsan faktörü küçümsenmiş! Güneşin bir tarafta doğup öte tarafta battığı koskoca bir coğrafyada, mujikleri geçtik, kabile yaşantısına mahkum olan insanları makineyle, okulla, hastaneyle tanıştırmak için Sovyet ikti-

darının ne kadar büyük kaynakları harekete geçirdiğini düşünmek, düşünmek, bir kere daha düşünmek gerekiyor.

Sonra bütün bunlar "bolşevik partisi"nin sihirli değneği ile gerçekleşmedi. Büyük bir coşkuyla çalıştı milyonlarca insan. Yeni bir yaşam kurmanın heyecanıyla... Fabrikalarda, tarlalarda emeğin türküsü söyleniyordu. Kimilerine göre sosyalistlik iddiasındaki bir ülkede bayağı bir "aşırı sömürü"den başka bir şey olmayan ancak ilkel bir propagandanın ürünü olarak allanıp pullanan stahanovist hareketin ülkenin dört bir yanında yarattığı heyecanın fazla "derin" olmadığı kabul edilse bile, yeni insan tam da bu kampanyalarda şekillenmiyor muydu?

O zamanlar mücadele ediyordu Sovyet insanı. Ölçüsüzce, büyük bir şiddet ve arzuyla... Yeni insan bu mücadelede serpiliyordu. Stalingrad'da, Kursk'ta, Moskova'nın Volokolamsk bulvarında Almanların köle insanını alt eden de işte oluşmakta olan bu yeni insandı.

Ülkesi için, halkı için, partisi için, önderi için gözünü kırpmadan ölmek! Pek kahramanca ama biraz modası geçmiş şeyler değil mi? Yeni insanda başka şeyler aramak gerekmiyor mu?

Özür dileriz! Kapitalizm fırsat vermiyor!

Tekrar sormak gerekiyor, nedir yeni insan? Zamanın üstesinden gelmeyi becermiş erişilmez bir entelektüel? Bütün masalların erdemlerini kendisine saklamış bir kahraman? Alman İdeolojisi'nden çıkıp gelmiş "bütünlüklü insan"?

Yeni insana bir yol gidiyor. Bu yolda kavgasız tek bir karış yok. Bu kavga öğrenen, üreten, yaratan insanların kavgası elbette. İşçiler bu nedenle tulumlarını vestiyere bırakıp izledi yıllarca Kirov balesini, bu yüzden kuruldu işçi üniversiteleri, bu amaçla dünyanın en çok okuyan toplumu yaratıldı, bu uğurda seferber oldu eğitim ve kültür emekçileri...

O zaman neden Sovyetler Birliği'nde yeni insan eski düzene yenildi?

Çok ama çok basit...

Bu kitapta onca anti-tezin arasında hep kendisini hissettiren temel gerçek nedeniyle: Sovyet insanı mücadele etmeyi unuttu. Partinin önderlik etmeye devam etmesi gerekiyordu, milyonlar onunla hareketlenmiş, onunla umutlanmış, onunla faşizmi alt etmişti. Şimdi devamını da onunla sürdürmeliydi...

Mücadele etmeyen parti, mücadele etmeyen bir halk yarattı, yeni insan tökezledi. Eşitliği kimsenin elinden alamayacağını, onun hava kadar su kadar doğal olduğunu sandı ve kayıtsız kaldı olup bitene...

Sovyetler Birliği'nde insan faktörüne önem verilmediği doğru değildir, partinin yeni insanın yaratılmasını ihmal ettiği de; yeni insan mücadelesizliğe mahkum olmuş ve yarı yolda bir başına bırakılmıştır.

Sovyetler Birliği'nin sorunu, hep söylediğimiz gibi, sosyalizm için mücadeleden sosyalizmi yaşamaya erken geçiştedir. Bu bağlamda yeni insan ya da onun bir biçimi olarak "sosyalist insan" tartışmalarında havada kalan bir şeyler vardır. Anlaşılıyor ki, hem derin, hem yaratıcı, hem mücadele eden, hem bütünlüklü insana ulaşmaya çalışıyoruz. Lakin bu sürecin uyumlu olduğunu kim söyledi?

Uzun bir süre boyunca uyanıklık ve mücadeleciliğin entelektüel gelişkinliğin bir adım ötesinde gitmesi gerekiyor insanımızda. Sovyetler Birliği bunu hesaba katmadığı için üç dil bilen hekimlerini Türkiye'de ya da bir başka yerde boktan heriflerin çamaşırlarını yıkamaya mahkum ederek tarih oldu. Onlara Kant'ı yeterince okutmadığı ve İngiliz edebiyatına ilgi göstermelerini sağlayamadığı için değil...

Yirmi üçüncü tez: "SBKP aydınların özgürlüğünü ellerinden aldı, onlar üzerinde gereksiz bir baskı kurdu."

Ben de diyorum ki, Sovyetler Birliği Komünist Partisi aydınları fazlasıyla kendi haline bıraktı...

Ama önce, kim bu aydınlar?

Açık söylemem gerekirse, en korktuğum şeylerden birisidir, aydına tanım getirmek. Her döneme yeniden doğar aydın kategorisi. Bütün zamanları kesen kimi özellikler yakıştırabilsek de, aydına ölçü getirmek için gösterilen çabaların yarardan çok zarar getirdiğini düşünmekte yarar var.

Bununla birlikte, aydının ideolojik mücadele alanında konumlanan bir toplumsal unsur olduğunu bilmek gerekiyor. Aydın, sözünü ettiğimiz mücadele alanında, tarihin ileriye doğru gidişinden yana düşünsel şiddet

kullanandır. Aynı alanda gerici sınıflar adına ya da yararına unsurların da olduğu, birçok örnekte onlara da "aydın" dendiği açık olsa da, onlar için gönlümüzden başka sıfatlar, başka adlandırmalar geçmektedir.

Aydını Sovyetler Birliği'nin çözülüş sürecinde ele alacaksak, onun son derece çetin karşı karşıya gelişlerin olduğu ideolojik mücadele alanında kendi başına bırakıldığını söylerek işe başlamalıyız.

O halde, Sovyetler Birliği'nde kimdir ideolojik mücadele alanında ilerici düşünsel işlevler yüklenecek olan toplumsal aktörler?

Bunlar kültürel/sanatsal yaratımda bulunarak toplumun beğeni ve hedeflerine dönük ince müdahaleler yapanlardır. Bunlar bilimsel/akademik platformlarda görev alarak toplumun entelektüel potansiyelinin genişlemesi için çaba gösterenlerdir. Bunlar yazılı ve sonrasında görsel basında çalışarak toplumun bilgi edinme ve onu tasnif etme yetilerini geliştirmek için çaba gösterenlerdir. Ve belki de en önemlisi, bunlar Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin aklını (dolayısıyla siyasetini) açık ve devrimci tutmak zorunda olan siyasetçi düşünürlerdir.

Bütün bunları ne üzerinden değerlendireceğiz? Ne kadar özgür ve özerk oldukları üzerinden mi? 1991'den beri bütünüyle "özgür"leştiler. Sonuç? Sovyetler Birliği'nde Rus edebiyatının zengin mirasının köreltildiği söylenirdi; İlya Ehrenburg'un yanına yaklaşabilen bir romancı çıktı mı, "özgür" yazıcıların arasından? Sovyet müziğine dudak bükenler şimdi itiraf etmiyorlar mı insanlığa seslenen kayda değer en son senfonileri Şostakoviç ve Prokofiyev'in bestelediğini?

Bu örnekleri bilerek verdim. Her üç sanatçı da, en önemli yapıtlarını "Sovyet aydınının özgür ve özerk olmadığı" söylenen Stalin yıllarında ortaya çıkardılar. Paris Düşerken'i Stalin "hep böyle yazasınız sevgili İlya" diye telefon ettiği için tekrar tekrar okumadık, yazarın daha az bilinen roman ve öykülerinde aklımız ve yüreğimizi allak bullak eden sayfalarına yoldaşlık icabı gömülmedik. Dmitriy Şostakoviç'in senfonisini "bir Sovyet sanatçısının haklı eleştirilere yanıtı" diye sunduğu için hayranlıkla dinlemedik.

En çok bilinenleri bunlar. Bir de kapitalizmin güçlü filtrelerine takı-

lıp kalanlar var.[30] Müzik endüstrisi artık tamamen sermayenin elinde. Haçaturyan zaten iki baleye indirgenmişti, şimdi onlara bile ancak uzun uğraşlardan sonra ulaşabiliyorsunuz. Kabalyevskiy "çok politik" bulunurdu, onu tamamen unutturdular. Kara Karayev'i, Georgiy Sviridov'u ve onlarca besteciyi saymıyorum bile.

Örnekler kültür/sanat cephesinden çünkü partinin müdahalesinin en çok bu alana zarar verdiği ileri sürülüyor. Müdahalenin zaman zaman düzeysizleştiğini kabul ediyorum. Bununla birlikte, sanatın ve sanatçının dokunulmazlığına hiç inanmayan, tam tersine sanatın olağanlaştırılması gerektiğini düşünen biri olarak partinin sosyalist kuruluş sürecinde sanat alanında da söz söylemesini yadırgıyor değilim. Ancak bu söz hareket geçirici, özgürleştirici, yön gösterici olmalı, kısıtlayıcı ve kalıplaştırıcı müdahalelerden kaçınılmalıdır. Ardı ardına zorlu badirelerle karşılaşan partinin bu dengeyi her zaman tutturamadığı açık.

Ne var ki, daha sonra başa gelenler hesaba katıldığında, Stalin döneminde partinin sanatçıyı toplumun gerginliğine ortak etmeye dönük çabasının sanatsal yaratım açısından daha sağlıklı sonuçlar verdiğini kabul etmek zorundayız. Sözünü ettiğim gerilim "polis korkusu" filan değildir. Tam tamına Sovyetlerin ileri doğru hamlelerinin yarattığı gerilimdir. Endüstrileşme, kolektivizasyon, faşizme karşı savaş...

Bütün bunlar köylüyü gerecek, işçiyi gerecek, hekimi gerecek, mühendisi gerecek, askeri gerecek, gençliği gerecek, sanatçı ise özerkliğini ilan edecek! Böyle saçmalık olur mu?

Hem unutulmamalı ki, andığımız dönemde sanatsal alana "dışarı"dan gelen müdahalenin çok daha fazlası alanın içinden yapılıyor, Sovyet sanatçıları birbirlerini kıyasıya eleştiriyorlardı. Gorkiy ve Şolohov'un Sovyet sanat dünyasına dönük yazıp çizdikleri, bu konuda günah keçisi

[30] Sovyet edebiyatının önemli örneklerini yeniden basan ya da ilk kez Türkçe'ye kazandıran Evrensel Basım Yayın'ın son derece önemli bir boşluğu doldurduğunu düşünüyorum. "Savaş edebiyatı" olarak burun kıvrılan Sovyet romanında sıradan örneklere rastlanabileceği gibi, değeri tartışılmayacak çok sayıda yapıt da yer alır. Hepsini "sosyalist gerçekçilik" başlığı altında toplamak neye yarar bilmiyorum. Bildiğim, onlarda "insan" olduğudur. Bu insanların çokça savaşmak durumunda kalmış olmaları onların kusuru olarak görülemez. "Savaşmayıp sevişenlerin edebiyatı"ndan ise henüz bir şey çıktığı görülmemiştir. Ne dostluk, ne sevgi, ne derinlik...

yapılan Jdanov'un ünlü konuşmalarından daha hafif değildir. Kendisi de besteci olan Hrennikov'un ağır sataşmalarına maruz kaldığı ileri sürülen Şostakoviç'in birçok besteci ve orkestra şefine yüklenip "bu ne biçim icra" diye diklendiği makaleleri var.

Eleştiri, tartışma olmadan bu işler nasıl olacak?

1950'lerden sonra parti kültür/sanat alanını kendi haline bıraktı da ne oldu? Müdahale sevimsiz sansür kurullarına kaldı. Sovyet sanatçısı yaratıcı enerjisini sansürü atlatmaya ayırdı, düzeysiz ve geri türlerin hakim olmaya başladığı görüldü. Denecek ki, "ne müdahalesizliği, Pasternak ve Soljenitsin'in başına gelenlere bakın"... Özellikle Soljenitsin partinin müdahalesizliğinin ötesidir, uç bir örnektir. Onun eserlerine konan yasağın sanatsal yaratımla bir ilgisi yoktur. Soljenitsin daha sonra batılılar tarafından da çöpe atılan iflah olmaz bir gericidir. 1970 yılında Nobel'e layık görülen kitabını, Kanser Koğuşu'nu bugün kim hatırlamakta, kim okumaktadır?

Soljenitsin'i ve karşıdevrimci saf tutanları bir kenara bırakalım. Sovyetler Birliği'nin 1950'lere kadar bir biçimde canlı tutmayı başardığı aydın damarı neden kurumaya başlamıştır? Neden gün geçtikçe daha fazla Sovyet aydını düzenle mesafesini açmış ve Sovyetler Birliği'nin çözülüşünde yardımcı roller üstlenmeye başlamıştır?

Çok açık, Sovyetler Birliği Komünist Partisi aydınlardan, onlarla çalışmanın getirdiği zorluklardan yorulmuştur. Parti belli bir hedef doğrultusunda mücadele ederken, aydınları da bu hedefe doğru seferber etmek olanaklı ve gerekliydi, oysa Sovyet toplumunu yatıştırma ve huzura kavuşturma fikri etrafında hedefsizleşen partinin aydınlarla didişmesine gerek yoktu, onlar da yatışabilirdi!

İdeolojik mücadele alanının hafife alınmasıydı bu. Sovyet aydınları bir anda burjuva ideolojisinin etkisine açılıverdi. Devrimle, sosyalizmle köklü bağları vardı Sovyet sanatçılarının, bilim insanı ve düşünürlerinin, işin kokusunun çıkması elbette zaman alacaktı. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nde aydınlar yaygın olarak eşitlikçi bir perspektiften özgürlükçü bir perspektife yerleştikleri oranda, sosyalizm kaybetmeye başladı.

Aydın yol gösterici olmadan, öncü düşünceler üretmeden yapamaz. Oysa Sovyetler Birliği Komünist Partisi "şimdiye kadarkiler yeter" di-

yerek kendi öncü misyonunu terk ettiği gibi, aydınlara da hedef ve yön sunmaktan vazgeçmişti.

Terk edilen Sovyet aydınının kendisini kusması ve alabildiğine gerici bir role soyunması uzun sürdü. Ancak 1980'lere gelindiğinde, direnen küçük bir kesim dışında, Sovyet aydını kendisini başka bir yerde bulmuş ya da bulduğunu sanmıştı. Edebiyatçılar, sinemacılar, gazeteciler, ressamlar, besteci ve şarkıcılar batı uygarlığına doğru koşturuyordu. Garbaçov döneminde büyük iş başardılar. Önemli bölümünün Sovyet düzeninde büyük popülaritesi vardı, yeteneksiz değillerdi, şimdi "özgürlük ve demokrasi" istiyorlardı ki, yeteneklerini daha çok gösterebilsinler!

Garbaçov onları gerçekten çok iyi kullandı. Cengiz Aytmatov'du bunlardan biri, romanlarından çok onların sinema dilindeki kullanımı etkilerdi beni. Glasnost'un en militan sanatçılarındandı ve "küresel aydın" payesine yükseltilmişti. Karşı devrimden sonra bir kasaba politikacısına dönüşüverdi, adı Türk gericileriyle birlikte anılmaya başlandı! Bir öteki, Garbaçov'un kültür danışmanlığını yapmadan önce Puşkin ozanı olarak bilinirdi. Bulat Okudşava kendi yazar, kendi söylerdi. Şarkıları ülkede herkesin dilindeydi. Sovyetler Birliği'yle birlikte kendisi de bitti.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi aydınları fazlasıyla "özgür" bıraktığı gibi, kendisini de aydınsızlaştırdı.

Bir mücadele hedefi olmayan, ideolojik mücadele alanını boşaltan SBKP zaman içerisinde nasıl iyi komünistlerin değil, iyi mühendislerin, iyi askerlerin, iyi sendikacıların, iyi çiftçilerin partisi haline gelmeye başladıysa, aydının da komünistinden çok, popüler ya da "başarılı" olanını bünyesine çekiyordu.

Aydınsızlaştırma bunun neresinde sorusunu duyar gibiyim. Ama bu aydınlar komünist partisine değil, bir "iktidar" partisine giriyorlardı. Bu partide özel bir rolleri olmadığı gibi, parti de onlara anlamlı bir toplumsal rol veremiyordu. Hedef göstermeyen bir partinin 20 milyon üyeye ulaştığını düşünsenize! Bunların arasında yüz binlerce bilim ve kültür emekçisi, gazeteci var! Ve parti yönetimiyle, olağan koşullarda her birisi ideolojik mücadele alanına salınması gereken bu kişiler arasındaki bağın herhangi bir konusu yok!

Ya dolayımsız siyaset üretiminde bulunması gereken aydın parti yöne-

ticileri? Onlar ne yapıyorlar?

Kısırlık durup dururken başlamadı. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nde troçkizmin yenilgiye uğradığı 1927 yılından sonra parti yönetiminin düşünce derinliği belli ölçülerde kaybolmaya başladı. Stalin boşluğu büyük ölçüde kendi başına ve maharetle dolduruyor ama yakın gelecek için önlem alma fırsatını bulamıyordu.

Fırsat İkinci Dünya Savaşı bittiğinde karşısına çıktı.

Daha önce de değindiğim gibi, Stalin bu fırsatı yanlış bir stratejik hesap yaptığı için değerlendirememiş oldu. Sovyetler Birliği Komünist Partisi yeni ve öncü kadrolar ortaya çıkarmayı beceremedi. Meydan üçüncü sınıf adamlara kaldı.

Birçokları sorunu tersinden ele alma eğiliminde. Denmektedir ki, Stalin'in marksizmi statikleştiren tarzı nedeniyle partide yaratıcı düşünürlerin ortaya çıkması olanaksızlaştı, kaldı ki parti yönetimi yaratıcı kadrolar istemiyordu. Parti içi eğitim mekanizmaları, istihdam politikaları aparatçik yetiştirme üzerine kurulmuştu...

Sanki söz konusu olan üç-beş bin üyesi olan bir parti!

Partideki kısırlaşmanın erken başladığı açık. Ancak, arkasına onca başarıyı alan, ülkenin geniş insan kaynaklarını harekete geçirmede hiçbir zorluk çekmeyen, hareket ederken entelektüel bir enerji yaratmayı da beceren bir partinin sorunu yine bürokratlaşmaya bağlanamaz. Sovyetler Birliği Komünist Partisi eğer İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde emperyalist sistemle yeni türde bir savaşın başlayacağını anlasa ve bu savaşın en önemli cephelerinden birisinin Avrupa üzerindeki ideolojik mücadele olduğunu kavrasaydı, düşünce üretiminde kısırlığı aşacak toplumsal kaynaklara fazlasıyla sahipti.

Faşizme karşı mücadele, doğası gereği incelikli düşünceyi geriye iten, siyasette de düz bir ayrışmayı talep eden bir içerik taşıyordu. Oysa Soğuk Savaş dönemi, emperyalistlerin bütün kaba antikomünizmine karşın, toplumsal planda çok ayrıntılı bir mücadeleye gereksinim duyuyordu. Sovyetler Birliği, bu mücadeleyi ertelemek ya da geçiştirmek istediği oranda, düşünsel anlamda kendisini geriliğe mahkum etmiş oldu.

İleri düşünce ileri mücadeleden çıkar.

Mücadeleyi erteleyen ya da savuşturmak isteyen parti yönetimi ileri

düşünceye gereksinim duymadı. Stalin'den sonra partinin genel sekreterleri de teorik üretimi terk ettiler. Parti merkez komitesi ideolojik mücadeleyi bir uzmanlık alanı olarak görüp kendi içindeki bazı kişilere havale etmeye başladı.[31]

Ama asıl sorun, partiyle marksist-leninist teori arasındaki ilişkinin içsel olmaktan çıkarılmasıydı. Parti reel politikayla uğraşıyor, teoriyle ise bilimler akademisinde ya da marksizm-leninizm enstitüsünde görev yapan kimi yazarlar ilgileniyordu. Bu tuhaf işbölümü ileri düşünceyi partiden uzaklaştırdı, partinin siyasetine uygun, suya sabuna dokunmayan ortalamayı üretenleri ise öne çıkardı.[32]

Ve parti gerisine karışmadı! Sovyet aydını, Sovyet toplumunun kaynaklarını kullanarak önce pek değerli olmayan şeyler üretmeye başladı. Sonra utangaç bir biçimde burjuva ideolojisinden esinlenmeye ve ardından arsızca antikomünizm yapmaya... Marksizm-leninizm yazıcıları da bunu yaptı, sanatçısı da, gazetecisi de...

Dolayısıyla, partinin abartılı müdahalelerle aydınlara müdahale edip onları karşı saflara ittirdiği tezi doğru değildir. Doğru olan, partinin aydınları kendi haline bırakıp büyük bir deformasyonun önüne attığıdır!

[31] Bu kişiler arasında en ünlüsü hiç kuşkusuz Mihayil Suslov'du. Yazdıkları, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin ideolojik mücadele alanını hiç ama hiç önemsemediğini kanıtlamaktan başka bir şeye yaramıyordu.

[32] Birçok komünist partisi bu işbölümünde SBKP'yi taklit etti. Birkaç istisna ile komünist partilerin üst düzey yöneticileri arasında teorik üretkenliğiyle de dikkati çeken pek kimse bulunmuyordu. O "iş" başkalarınındı! Bu nedenle "eski güzel" günlerde birçoğumuz Uruguay Komünist Partisi Genel Sekreteri Rodney Arismendi'ye hayrandık; yeni ve dişe dokunur şeyler yazıyor, Brejniyev'den alıntılarla yetinmiyordu.

IV
Dünya

Yirmi dördüncü tez: "Tek ülkede sosyalizm mümkün değildi."

Tek ülkede sosyalizm üzerine yapılan tartışmalar ne kadar can sıkıcı olursa olsun, ondan kurtulamamamızın nedeni açık. Ondan kurtulamıyoruz çünkü, bu tartışmada geleceği ilgilendiren çok fazla şey var. Nasıl bir devrim stratejisi öngörüyoruz, tek tek ülkelerdeki kopuşu dünya devrim sürecine nasıl bağlıyoruz ya da tek tek kopuşlar değil de domino kuralının işlediği "toplu" bir altüst oluşu mu hedefliyoruz... Bu ve benzer sorular gündemde kaldığı sürece meselenin dönüp dolaşıp tek ülkede sosyalizm konusuna gelmesinde şaşırtıcı bir yan yok.

Ayrıca, tek ülkede sosyalizm konusu, tarafların her tür demagojiden yararlandığı bir sıcak temas noktası haline gelmiş durumda. Taraflaşmanın Trotskiy ve Stalin'le anıldığı dönem çoktan geride kaldı. Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ile birlikte "tek ülkede sosyalizm" tartışmalarına karşıdevrimin yarattığı büyük şaşkınlığın gölgesi düştü. Şimdi bu tartışmada herkesin söyleyecek bir şeyi var. En yaygını da, "tek ülkede ancak şu kadarı olabilir" demek...

Tek ülkede sosyalist kuruluşa başlanabileceği, fanatik kimi yeni solcuların dışında kimsenin itiraz edebileceği bir şey değil. Bu başlangıcın gidebileceği yerin sınırları olduğunu söylemek de bu anlamda yeni bir şey olmuyor, herkes bir "sınır" olduğunu biliyor. O zaman, tartışmayı "ne kadar" sorusu etrafında mı sürdürmek gerek?

Ben hiç de böyle düşünmüyorum. Sosyalist kuruluş süreci dünyada emek-sermaye arasındaki zorlu mücadelenin bir parçasıdır. En büyük

yanlış, sosyalist kuruluşun dinamiklerini bu mücadeleden bağımsız bir konuma yerleştirmek olacaktır. Gelecekteki devrimci kopuşlar, yalnızca kendilerini kapitalizm düzleminden kurtarıp öbür tarafa geçen örnekler olmayacak, dünya işçilerinin kapitalizme karşı mücadelesinde esaslı stratejik unsurlar haline de geleceklerdir. Bu büyük ya da küçük ölçekli tek bir unsur olabilir, bölgesel bir kümelenme olabilir, birbirinden yalıtık belli sayıda unsur olabilir, ağırlıklı bir kıtasal yoğunlaşma olabilir... Bunların her birisi "tek ülke" tartışmasına bir yerinden bağlanabilir. Bir başka deyişle, dünya devrimi gezegende inisiyatifi ele geçirinceye kadar sorunun özünde bir değişiklik olamaz; her durumda "acaba nereye kadar gidilebilir" diye sormak mümkündür.

Bu soruya devrimcilerin verebileceği tek yanıt "gittiği yere kadar"dır.

Marksist literatüre komünizme geçiş sürecindeki stratejimizin sorumluluğunu yükleyebileceğimizi kesinlikle düşünmüyorum. Herkesin bildiği ve hiç elden çıkarmamamız gereken bir ilke var: Komünist toplum ancak evrensel ölçekte kurulabilir. Dile getirilmekten korkulan ama en az önceki kadar belirleyici olan bir ikincisi ise, bütün dünyada işçi sınıfının zaferi elde edilinceye kadar, parti ve devletten vazgeçemeyecek oluşumuzdur.

Bunun dışında, komünist topluma giden yolda "tek başına" hangi evreye kadar ulaşılabileceğini kestirmek de, bu bağlamda sınır koymak da anlamsızdır. Kitabın önceki bölümlerinde belirttiğim gibi, sosyalist kuruluş ekonomik açıdan da siyasi açıdan da "ilerlenmediğinde geriye düşülen" bir süreçtir. İlerleme komünist topluma doğrudur ve sürecin birbirinden kesin ve algılanabilir sınırlarla ayrılan alt evrelerinden söz edemediğimiz ölçüde "şu noktadan ötesi olanaksızdır" yargısından uzak durulması gerekir.

Elbette, komünizmin alt ve üst aşamaları, sosyalizm ile komünizm arasındaki ayrıma ilişkin Marx'tan yararlanarak çok şey söyleyebiliriz. Devlet/devletsizlik; bölüşümdeki köklü farklılık; emeğin giderek türdeşleşmesi; çalışmanın doğallaşması vb...

Ancak sorun şudur ki, sermayeye karşı sürdürülen siyasal ve ideolojik mücadelenin bir parçası olan sosyalist ülke (ya da ülkeler) komünizm için verilen mücadelede ileriye doğru gitmek için ille de bu farklılara müdaha-

le etmek ve onları gidermek için çaba harcamak durumunda değildir.

Zaten şu ana kadar bu konuda yazılıp çizilenleri karmakarışık hale getiren, Sovyetler Birliği'ne dönük eleştirilerin hangi maksatla yapıldığının bir yerden sonra anlaşılamamasıdır. Eğer tek başına kalan Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşunun bir yerden sonra umutsuz bir hedef olduğu düşünülüyorsa, o hedeflerin kriterleri üzerinden ülkeyi yargılamak niye? Sovyetler Birliği'nin konsantrasyonunu içerden dışarıya aktaran, her fırsat ve koşulda Avrupa'daki işçi sınıfına yardım eli uzatan bir ülkeyi oynaması durumunda bu kriterlere çok daha uzak, çok daha devletli, çok daha militarist bir ülkeye dönüşmüş olacağı bilinmiyor mu?

O halde önceden nasıl belirlenecek, sosyalist devrimi gerçekleştiren bir ülkenin neyi ne kadar yapması gerektiği?

Komünizmin temel ilkeleri dışında, bir sosyalist ülkeye elbise değil, kefen dayatılabilir.

Dediğim gibi, devrimi gerçekleştiren ülke, gidebildiği yere kadar gitmelidir.

Tartışmayı basitleştirirsek, süresi belirsiz bir zaman aralığında tek başına kalan devrimci iktidarın sosyalizme dönük hamlelerinin önceden belirlenmiş bir sınırı varsa ve bu sınır ancak dünya ölçeğinde bir devrimci hamle ile aşılacaksa, söz konusu ülkedeki devrimci strateji, içerde kapitalizme dönük minimal darbeler vurmak ve dünya devrim sürecine yardımcı olacak bir dış konumlanış içerisine girmekten ibarettir.

Peki böylesi bir kanaatkarlık mümkün müdür?

Böylesi bir kanaatkarlık mümkün değildir çünkü devrim toplumsal bir olgudur. Hiçbir ülkede emekçi yığınlar kendi yaşam koşullarıyla ilgili somut hedeflerin belirleyiciliği olmadan "dış politika"ya belli bir süreden fazla endeksli kalmazlar. Zaten geride bıraktığımız yüzyıl, burjuvazinin geniş yığınları Marx'ın hiç öngörmediği bir etkileme gücüne sahip olduğunu göstermiştir. Devrim, emekçi kitlelerin mevcut düzenden hoşnutsuzluğu bir harekete dönüşmeden gerçekleşmez; tersinden söylersek, devrimci iktidar eski düzene dönük hoşnutsuzlukları devralmış, kendi meşruiyetini biraz da onlara bağlamıştır. Bu açıdan sosyalist kuruluş süreci emekçi kitlelerin beklentilerini sınıfsız sömürüsüz topluma dönük bir inşa sürecine aktarma işlemidir.

Bu beklentilerle fazla oynayamazsınız, bu bir. Devrimci mücadelenin başka coğrafyalardaki seyrini etkilemenizin bir sınırı vardır, bu iki.

Dolayısıyla, bugün "tek ülkede sosyalizm" konusu gelip şu soruya dayanmıştır: Sovyet yönetimi, kaynaklarını içe değil de, Avrupa'daki devrime ayırsaydı, kendisini daha sonra yıkıma götüren yalnızlık ve kuşatmadan kurtulabilir miydi?

Yukarıdaki sorunun yanıtlanamayacağını düşünenler yanılıyor. Herkes için kabul görmese de hiç değilse tutarlı bir yanıt üretmek için elimizde yeterince veri var. Verilerden ilki, Avrupa'da devrimin belli bir yükselişe geçtiği dönemle ilgili. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından 1925 yılına kadar taşıyabileceğimiz kesitin özellikle ortada kalan yıllarında Avrupa'da devrim yükselişe geçti, hatta bazı ülke ya da kentlerde galebe çaldı.[33] Başarının sürekli olmaması genellikle ve haklı olarak Avrupa proletaryasının güçlü devrimci partilerden yoksunluğuna bağlansa da, "nesnel koşullar olgundu, iş öznel faktördeydi" yargısında diyalektik olmayan bir şeyler olduğu açık.

Devrimci mücadelede nesnel olan ile öznel olan arasındaki ilişkiye ilişkin çok şey söylenmiş, çok şey yazılmıştır. Bununla birlikte, bu ilişkinin gerilim hattında işçi sınıfının yer aldığı genellikle görmezden gelinmiştir. 1920'lerin hemen başında Avrupa'da devrim kendisini olanca heybetiyle hissettirirken, herkesin gözünü diktiği, başta Almanya olmak üzere kıtanın emperyalist merkezleriydi. Savaş emekçi yığınların bütün ayrıcalığını silip süpürmüş, sınıflar mücadelesi olanca çıplaklığıyla önce siperlerde, sonra iş kuyruklarında kendisini göstermişti. Bununla birlikte, Avrupa proletaryası, Paris Komünü'nün yenilgisinden emperyalist savaşın başlangıcına kadar süren kırk yılı aşkın bir süre boyunca hep "aynı okul"da biçimlenmişti. Bu okul donanımlıydı, gösterişliydi, hatta işçi sınıfına şimdilerde eksiliğini çok hissettiği "güven" duygusunu fazlasıyla aşılıyordu ama bir kusuru vardı: Devrimci değildi!

---

[33] Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yükselen devrimci dalgayı tetikleyen olağanüstü karmaşık dinamikler olduğunu kabul etmek gerekiyor. Bu dalganın şiddetini asla küçümsememekle birlikte, söz konusu yılların trajik biçimde bir önceki yüz yıldan devrolan uzun bir devrimci dönemin kapanışını simgelediğini düşünüyorum. 1917 Ekim Devrimi, dönemin görkemli kapanışıdır ve insanlık henüz bu çapta bir devrimci döneme şu ana kadar tanıklık etmemiştir.

Savaşın yarattığı yıkım, o yıkıntılarda ayağa kalkan öfkeli kitlelerin devrimci atılımı, okulun öğretisini aşmaya yetmedi. İşçi sınıfı fabrikaları, fabrikalardan sokakları ve oradan koskoca bir kenti ele geçiriyor ama "iktidar"dan uzak duruyordu. Öyle ki, devrimin geçici bir başarı elde ettiği Macaristan, Finlandiya, Bavyera gibi ülke ya da eyaletlerde devrimci bir siyasi iktidar ya şekillenmiyor ya da her zaman "iktidar" tutkunu olan burjuva unsurların tasallutuyla deforme oluyordu.

Eğer yalnızca üç-dört yıllık bir kesite ilişkin bir kanaat oluşturmakla yetinmeyeceksek, buradaki sorunu tek başına "partisizlik"le açıklayamayız.

Avrupa proletaryası savaşa girerken partisiz değildi, hatta fazlasıyla partiliydi! Devrim bu anlamda "serbest" bir işçi sınıfı bulmadı karşısında. Siyasal refleksleri oluşmuş, belli mücadele alışkanlıkları edinmiş ve öğrendikleri ile yaşanan arasındaki açıyı neyle kapatacağını bilemeyen Avrupa proletaryasının devrimci bir partinin sihirli değneği ile bu açıdan kurtulması mümkün müydü?

Mümkün olduğundan emin olunmamalı. Kapanmakta olan devrim bir partinin ötesinde bir şeye, yeni ve komünist bir enternasyonale sahip oldu. Komintern'den daha etkili bir müdahale ne olabilir ki?

Kızılordu'nun küresel bir kampanyaya kalkışması mı?

Bu salakça düşünceyi ima eden argümanlara yanıt bile verilmek yersiz. Üçüncü Enternasyonal, nesnel kriterlerle yükselen Avrupa devrimine öznel faktörü yetiştirme gayretinin bir ürünüdür. Ne var ki, bu gayret kısmi sonuçlar verdi. Avrupa'da komünistler sosyal demokratlardan kopup daha devrimci bir çizgiye yerleştiler belki ama kimi zaaflardan kurtulamadıkları gibi, nesnel ile öznel arasında gerilen işçi sınıfının kararsızlığını gideremediler.

Komünist Enternasyonal'e daha sonra dönmek üzere soruyu yineleyelim: Sovyetler Birliği Avrupa devrimi için ne yapmalıydı? Eğer devrimi takip eden yıllarda bolşevik iktidarın emperyalist ülkelerle "barış" peşinde koşmasıysa sorun, hemen belirtmeliyim ki, Sovyet hükümetinin tecriti kabullenen ya da her durumda savaşı sürdürmeye dayanan bir yönelim içerisine girmesinin sonuçları yalnızca ilk işçi devleti için değil, Avrupa'da "yardım" bekleyen devrim için de ölümcül olurdu.

Durum buysa, "tek ülkede sosyalizm" konusunda tartışılan nedir?

Stalin'in teorik riskleri göze alarak Sovyetler Birliği halklarını sosyalist kuruluşa seferber etmesi mi? Bunda ne gibi bir yanlışlık var?

Hayır, Sovyetler Birliği, "tek ülkede sosyalizm" takıntısı nedeniyle çözülmedi. Sovyetler Birliği ne Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte yükselen güçlü devrimci dalga sırasında ne de İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde uluslararası hareketten herhangi bir şeyini esirgedi. Sovyetler Birliği başka ülkeler için mücadele etmediğinden değil, kendisi için mücadele etmediğinden çözüldü... Dünya komünist hareketine bir kötülüğü dokunduysa, bu, temelde kendisini koruyamamasından kaynaklanmaktadır.

"Kardeş partiler"e dönük yanlış müdahalelere ise birazdan geleceğim. Bu yanlışlıkların "tek ülkede sosyalizm" döneminde başladığı açık olsa da, bütün bunlar Sovyetler Birliği'nin batıda devrimin gecikeceğinden hareketle "kendi işine bakması"nı bir kusur olarak görmemiz için hiçbir biçimde yeterli değildir.

Sovyet yönetiminin tercih şansı yoktu. Onun milliyetçi bir tercih yaptığını ileri sürenlerin Rusya'ya sosyalizmi asla yakıştırmayan Avrupacı bakış açısının etkisi altında kaldıkları açıktır. Trotskiy de zamanında aynı saplantılarla hareket ediyordu; Rus devriminin ancak Avrupa devrimiyle anlam kazanacağını düşünmesi soylu bir enternasyonalist tavırdan çok Rus köylüsüne, dolayısıyla Rus işçisine dönük aşılamayacak bir güvensizliğin ürünüydü.

Trotskiy'nin "tek ülkede olmaz"ı, "Rusya'da olmaz" biçiminde okunmalıdır.

Bugün "tek ülke" politikasını sorgulayanlar ise, "bu işler olmaz" dediklerinin farkına varmalıdır.

Yirmi beşinci tez: "Barış içinde bir arada yaşama politikası Sovyetler Birliği'nin sonunu hazırladı."

Emperyalistlerle barış içinde bir arada yaşanamaz. Emperyalistlerle barış içinde bir arada yaşanamayacağını en fazla Sovyet yöneticileri bilir. Ekim Devrimi'nin daha ilk günü "barış kararnamesi"ni yayınlayan bolşeviklerin üzerine her taraftan saldırmadılar mı? İç savaşın sancılarını yaşayan ülke-

ye kanlı ellerini uzatmak konusunda hiçbirisi geride kaldı mı? İngilizler mi, Almanlar mı, Amerikalılar mı, Japonlar mı "barış"çı davrandı?

1933'te Hitler'in iktidarı ele geçirmesi ile birlikte Avrupa'nın ortak güvenliğini sağlamak ve Alman-İtalyan yayılmacılığına karşı işbirliği yollarını aramak için Paris-Londra hattında gidip gelen Sovyet diplomatlarını sürekli oyalayan ve Nazilerle kapalı kapılar ardında görüşerek onları Moskova'nın üzerine salmayı hayal edenler kimlerdi? İngiliz sermayesi mi, Fransız burjuvaları mı "barış"tan yana ağırlık koymuşlardı? Yoksa Atlantik'in öte tarafından duyulan savaş tamtamları değil de barış türküleri miydi?

Faşistler tehdit savururken Orta Avrupa ülkelerini bir bir Hitler'in önüne atarak onu yatıştırmayı ve doğuya yöneltmeyi deneyenler kimlerdi? Kimlerdi "kızıllarla naziler kapışsın, komünizm belasından kurtulalım" diyenler?

Sovyetler Birliği halkları faşist istilacılara karşı kahramanca direnirken, "savaş hali'nde oldukları Almanya'ya karşı sosyalist ülkeye yardım elini ancak Kızıl Ordu'nun Almanları kovalamaya başlamasından sonra uzatanlar, "uygar" İngilizlerle onların eski sömürgesi durumundaki Amerikalılar değil miydi?

Almanya'nın tesliminden sonra bütün dünya halkları "savaş belasından kurtulduk" diye derin bir soluk alırken, yeni bir savaş için, komünizme karşı kutsal bir savaş için hazırlıklara başlayanlar, "komünizmle Almanlar olmadan hesaplaşamayız" diyerek yenik faşist katillere itibarlarını iade edenler, "Sovyetlerin savaştaki müttefiki" Amerikalı emperyalistler ile daha mütevazı bir role razı olarak onlara köpeklik yapmaya karar veren İngiliz yönetici sınıflarından başkaları mıydı?

"Komünizmi durdurmak için bu fırsat değerlendirilmeli" düşüncesiyle Kore halklarını birbirine düşüren, özgür Kore'ye içinde ne yazık ki Anadolu insanının da yer aldığı emperyalizmin birleşik ordusunu saldırtan, sonuçta Çin Halk Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği ve en başta Korelilerin kararlı tutumu sayesinde geri adım atmak zorunda kalanlar değil miydi "barış içinde bir arada yaşanacak"lar?

Yok, kimse bunca acı deneyden sonra herhangi bir Sovyet yöneticisinin emperyalizmle barış içinde bir arada yaşanabileceğine inanmış olabi-

leceğini düşünmesin.

Ama Sovyetler Birliği, başından itibaren "barış içinde bir arada yaşama" politikasını savundu. Lenin döneminde bu bir formülasyona dönüşmedi belki ama büyük ihtilalci hep çok açık konuşurdu: İngiliz, Amerikalı kapitalistlere "biz sizinle savaşmak istemiyor, ticaret yapmak istiyoruz" derken asla riyakarca davranmıyordu.

Evet işin aslı şuydu ki, Sovyetler Birliği hiçbir zaman savaş istemedi. Bu ne korkaklıkla ilgiliydi, ne saflık! Gerektiğinde nasıl savaştıklarını gösterdiler. 1941-45 arasında 20 milyon insan yitirdiler.[34] Acaba Mayakovskiy ile Yesenin intihar etmemiş olsalar, savaş sırasında sözcükleri nasıl dizerlerdi? Cephede olurlardı hiç kuşkusuz ve Mayakovskiy yalnız "otomat"ından değil, şiirinden de kurşun saçardı etrafa. "Büyük Rusya" derdi Yesenin, direnmelisin... "Kimse senin huzurunu bozamaz."

Mesele buydu... Sovyetler Birliği'nde yalnız sosyalizm değil, halk da huzur arıyordu. Kavgacı, zorlu insanlardı hepsi ama, uçsuz bucaksız Rus steplerinde kendilerini güvende ve toprakla barışık hissederlerdi. Özledikleri dinginlikti, yani savaş istememeleri için bir değil, üç nedenleri vardı. Yeni ve özgür bir yaşam kuruyorlardı, bu yaşamı sakınmak durumundaydılar; insanlardı, insan olan savaş ister miydi; Rus'tu onların önemli bir bölümü, dinginliği özlerlerdi...

Rus insanı savaş ister mi, hatyat li Ruskiye vayni, bir başka Sovyet şairinin, sosyalist düzenin haşarı sanatçısı, sonrasının kapitalizm övgücüsü Yevgeniy Yevtuşenko'nun şiiriyle yanıt verdiği sorudur. Bu yanıtı her yerde tekrarladılar. Birleşmiş Milletler oturumlarında, Barış Konseyi konferanslarında, ordu gazetesi Kızıl Yıldız'da, okullarda, fabrikalarda... Henüz Sovyetler Birliği çözülmemişken, Ankara ve İstanbul'da konserler vermek üzere Türkiye'ye gelen Kızılordu Korosu'na, darbeci ve de NATO'cu ev sahibi generallerin önünde bu şiirin üzerine besteci Kolmanovskiy ta-

[34] Son dönemde yayınlanan bazı çalışmalarda Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'ndaki kaybının 25 milyonun altında olmadığı söyleniyor. Savaştan hemen sonra Sovyet hükümeti, "yıkım"ın boyutları emperyalist ülkelerce anlaşılmasın diye ölü sayısını 7 milyon olarak açıklamıştı. Sonra işin aslı ortaya çıkmaya başladı. Ne kadar acı... Şimdilerde birkaç milyon insanın daha faşist barbarların saldırısı sırasında can verdiğini okuyoruz... Ve ne yazık ki bu sayılar pek az kişi için bir anlam taşıyor... 20 ya da 25, belki 28 milyon!

rafından yazılmış güzelim şarkıyı söylettiler.

Ruslar, Sovyet halkları savaş istemiyordu...

Barış istemekte hiçbir sorun yoktu, oysa barışla barışmak arasında önemli bir fark vardı. Emperyalistlerle "barış" yapabilirdiniz, "barış" haline geçebilirdiniz ama barışmaz, barışamazdınız.

Barış içinde bir arada yaşamada sorun "barış" vurgusunda değildi, sorun bir arada yaşamadaydı.

Bu ancak bir zorunluluk olabilirdi. Yine de, sosyalizmle kapitalizmin, Sovyet devletiyle emperyalist ülkelerin sonsuza kadar bir arada var olmalarından söz etmek ne anlama geliyordu?

Emperyalizmle bir arada yaşanabileceğine dönük vurgu, hiç kuşkusuz politik bir vurguydu, Sovyetler Birliği'nin başka ülkelerin iç işlerine karışmaya niyeti olmadığını gösteriyordu. "Barış içinde" sözü ile ise, hem Sovyetler Birliği'nin savaş istemediğini, hem de barış için mücadelenin savaşı engelleyeceğini anlatmış oluyorlardı.

Başa dönersek...

Nasıl formüle edilirse edilsin, bu politikanın başka bir alternatifi olduğunu düşünmek saçma. Ancak uzun bir süre devrimci uyanıklıkla dengelenen "barış içinde bir arada yaşama" politikası, Hruşçov tarafından "emperyalizm ve sosyalist devrimler çağı" tanımlamasının yerine geçirildi. Reel sosyalizmin emperyalizmin militarist politikalarına verdiği kararlı yanıt zamanla Sovyetler Birliği'nin ideolojik açıdan silahsızlandırılmasına dönüştü. Hruşçov'un Sovyetler Birliği'ni ve dünya komünist hareketini bir daha dengeye kavuşmayacak bir biçimde sarstığı 20. Kongre konuşmasından bir yıl sonra uluslararası komünist ve işçi partilerinin toplantılarında son derece tartışmalı deklarasyonlar yayınlanmaya başlandı.

Sovyet yönetimi emek-sermaye çelişkisini barışla savaş arasındaki mücadeleye indirgemişti. Savaş yanlıları sınıf mücadelesini alabildiğine keskinleştirirken, barış yanlıları sınıf mücadelesini bir yük olarak görmeye başlamışlardı.

Baştan beri söylemeye çalışıyorum, Sovyetler Birliği'nin çözülüşü, Sovyetler Birliği'nin "mücadele"yi unutmasının ürünüdür. Sovyetler Birliği gibi bir ülkenin sistemin iç arızalarından dolayı yıkılabileceğini düşünmek saçmadır. Sovyet sisteminde arıza olmadığını söylemek değil-

dir bu. Sovyetlerin kendisini savunmayı bile beceremememesinin bu arızalarla ilgisinin bulunmadığını ileri sürmek ise marksizmle alay etmek olur. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nin kendisini savunamayacak duruma gelmesinin kendine özgü nedenleri de olduğu açıktır.

Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren Stalin'den başlayarak yönetimiyle ve halkıyla "soluk almak" gerektiğine inandı ve çok büyük bir yanlış yaptı.

Bir yerden sonra, soluk alma gereksinimi Sovyet ekonomisinin hangi zaafı ile açıklanabilir? "Katılım eksikliği" ile mücadele yorgunluğu arasında nasıl bir bağ kurulabilir?

Bugün kim diyebilir ki, Küba Cumhuriyeti daha sorunsuz!

Aradaki fark ne?

Aradaki fark, Kübalıların mücadele etmeyi hiçbir zaman bırakmamalarıdır.

Bu konu önemlidir. Bu konu fazlasıyla önemlidir. Nasıl zamanında Sovyetler Birliği'ni mücadele edemez hale getirdilerse, şimdi de aynı baskıyı bizim üzerimizde kuruyorlar. Başka şeyler bir yana, kendimizden kuşku duymamız için her şeyi yapıyorlar. İşler öyle bir hale geldi ki, Sovyetler Birliği kendi kendine çözülmüş gibi, Sovyet tarihinde gömülü sırları aramaya, "işte ekonomide şu hatalar yapıldı, demokrasi şöyle ilkeldi" gibi analizlere kalkıştık.

Sovyetler Birliği tartışılmayacak mı? Hiç kuşkusuz tartışılacak. Zaten bunu kimse engelleyemez. Ancak sormalı, marksistlerin entelektüel ve siyasi enerjilerinin büyük bölümünü Sovyetler Birliği'nde yapılan yanlışlara karşı seferber edip, kapitalizmle hesaplaşmayı sıradan ve heyecansız bir uğraşa dönüştürmeleri aydın sorumluluğuyla ne kadar bağdaşıyor? Stalin ve Fidel'in diktatörlüklerinden dem vurup burjuva demokrasilerini kutsayan sözde solcuların ekmeğine yağ sürmeye ne kadar devam edeceğiz?

Sovyetler Birliği'ne dönük eleştirilerin en tepesine "onlar sosyalizmin kazanımlarını koruyamadıkları, emperyalistlere karşı mücadeleyi gevşettikleri için suçludurlar" hükmünü koymak durumundayız.

Konumuza dönecek olursak, onlar barışı ısrarla savundukları için değil, ısrarla savaş isteyen emperyalistler karşısında zayıf düştükleri için suçludurlar.

Yirmi altıncı tez: "Sovyetler Birliği, dünya devrimine ilgisiz kaldığı için çürüdü."

Bir ülke aynı anda her şey olamaz, her şeyi hedefleyemez. Sovyetler Birliği, Avrupa'da devrimci dalganın bittiği bir evrede kendi gerçekliği ile buluşmuştu. Devrim, doğuya ve batıya doğru yayılma sınırlarına dayanmış, oldukça geniş bir coğrafyada, fiziki olarak tükenmenin eşiğine gelen bir işçi sınıfına bel bağlayarak fiziki olarak tamamen tükenmiş bir ülkeyi ayağa kaldırma görevi ile baş başa kalmıştı.

Herhangi bir ayağa kalkış da değildi bu; Sovyet iktidarı emekçi kitlelerin eşitlik ve özgürlük arayışının ürünüydü, bu arayışa sırt çeviremezdi. Ayağa kalkacak olan sosyalist bir ülke olmalıydı...

Stalin'i büyük bir önder yapan özelliklerin başında, Sovyet halkının ilgi ve enerjisini bu göreve seferber etme yeteneği gelmektedir. Hep sadeleşmenin devrimci mücadele açısından ne kadar önemli olduğunu söylüyoruz, bu Sovyet tarihi için de geçerlidir. On milyonları harekete geçirecek, onlarla birlikte mücadele edecekseniz, sadeleşmenin önemi daha da artmaktadır. Bir ülke aynı anda her şey değildir, bir halk da aynı anda her şey olamaz.

Sovyet halkının Avrupa'daki devrimci dalganın geriye çekildiği 1920'lerin ilk yarısından itibaren enerji ve ilgisini Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşuna yoğunlaştırması, onun ülke dışına dönük enerji ve ilgisini doğal olarak azaltmıştır.

Bu, Sovyet işçi sınıfının ve onun öncü partisinin enternasyonalist karakterini yitirdiği anlamına gelmez. Enternasyonalizm, eldeki kaynakları gezegenimize eşit olarak pay etmek değildir. Enternasyonalizm, dünya devrimini ilerletici noktaya yoğunlaşmaktan da ibaret değildir. Enternasyonalizm, dünya devrimini ilerletici noktayı, kendi bulunduğun konumu referans alarak saptamak ve ona yoğunlaşmaktır.

Sovyetler Birliği'nde işçi sınıfının sosyalizmin kuruluşuna yoğunlaşması, onu daha az enternasyonalist yapmamıştır. Tam tersine, Sovyet işçi sınıfı eğer 1924-1939 arasında enerji ve ilgisini kuruluşa odaklamasaydı ve kendi geleceğini batıdan gelecek devrim haberlerine bağlasaydı, milliyetçilik ve giderek antikomünizm Sovyet proletaryasına fazlasıyla

bulaşacaktı.

Milyonlarca emekçiyi "enternasyonalizm karın doyurmuyor" noktasına getirmek, enternasyonal bir davaya yapılacak en büyük kötülüktür.

Bununla birlikte, sosyalist kuruluş sürecine odaklanan Sovyet emekçileri, yine son derece sadeleştirilmiş bir enternasyonalist anlayışla bağlanıyordu dünyanın diğer ezilenlerine: Biz onların da umuduyuz!

Söz konusu kitlelerdir, gururla kibir arasındaki sınır belirgin değildir, sadeleşme mutlaka dış dünyaya karşı duyarsızlaştırıcı bir etki yapıyordur. Buna karşın, onlarca değişik ulustan Sovyet insanının eşitlikçi bir kuruluş kavgasına girerken enternasyonalizme ihanet etmek durumunda bırakıldığı iddiası saçmadır. Eşitlik arayışı, Sovyet insanına başkaları için gerektiğinde kendini feda etme bilinci kazandırmıştı.

Peki parti önderliği ne durumdaydı? Stalin'den başlayarak Sovyet yöneticileri "kendi egemenlik alanları"nı yitirmemek için bencil bir strateji mi geliştirmişlerdi? Sovyetler Birliği'nde iktidarın korunması uğruna Avrupa ya da dünyadaki diğer devrimleri kaderleriyle baş başa mı bırakmışlardı?

Her birisi başlı başına ayrı tartışma konusu örnekler var. 1920'lerin sonunda Çin'de yaşananlar, İspanya İç Savaşı, Yunanistan İç Savaşı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtalya ve Fransa'daki gelişmeler...

Sovyetler Birliği'nin bu ve benzer uluslararası gelişmeler karşısında her zaman doğruda durduğunu ileri sürmeyeceğim. Ancak bu ülkenin dünya devrimine sırt çevirdiği iddiasının yalan olduğunu büyük bir rahatlıkla söyleyebilirim. Yukarıda sıralananların aksini kanıtladıklarını kabul etmiyorum, bunların bir bölümüne az sonra değineceğim. Sovyetler Birliği yönetiminin Stalin'den Brejniyev'in son yıllarına kadar, belli riskler alarak dünya devrim sürecinin başka unsurlarına güçlü ve dost bir el uzattığının sayısız örneği olduğu bilinmelidir. Bu örneklerin Sovyetler Birliği'nin dış politika hesaplarına, jeo-stratejik açılımlarına denk düştüğü, dolayısıyla "enternasyonalist" bir çerçeveye sığmayacakları düşüncesi için ise yapacak bir şey yoktur. Aynı mantığı uygulayamayacağınız hiçbir örnek yoktur. Söz gelimi, Sovyetler Birliği eğer Yunanistan İç Savaşı sırasında Bulgaristan ve Yugoslavya'daki Kızıl Ordu birliklerini Yunan komünistlerine yardım için güneye kaydırsaydı, rahatlıkla şu söylenebilirdi: Stalin, Türkiye üzerindeki baskıyı artırabilmek ve Akdeniz'e çıkış

olanağı yaratmak için Yunanistan'da cesur davrandı!

1926-27 yılında İngiltere'de yükselen işçi hareketini, bu hareket doğru dürüst bir önderliğe sahip olmasa, bu hareketin bir iktidar şansı bulunmasa bile, bütün tehlikeleri göze alarak açıkça destekleyen Sovyet yönetimi bu açılımı elbette kendi dış politika stratejisinde bir yere oturtmuştur ama burada belirleyici olan, İngiliz işçi sınıfına yardım etmektir. Yine 1932 yılında, henüz Hitlerci faşistler iktidara gelmeden önce, "sosyalist devrim" hedefiyle hareket eden KPD'ye (Almanya Komünist Partisi), bütün risklere karşın yardım ettiği için Sovyet yönetimini maceracılıkla, öngörüsüzlükle, bağnazlıkla eleştirebilirsiniz ama onu bencilce davranmak ve dünya devrimine sırtını dönmekle suçlayamazsınız.

Moğolistan, Çin Halk Cumhuriyeti, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, Laos, Vietnam, Kamboçya, Bulgaristan, Arnavutluk, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Küba, Demokratik Yemen, Angola, Mozambik, Etiyopya, Afganistan... Bu ülkelerin her birisinin devrimci iktidarla tanışmasında ve iktidarın korunmasında Sovyetler Birliği'nin özel bir katkısı bulunuyor .

Sayılan ülkeler arasında devrimci mücadelenin gücü ve doğrultusu açısından kayda değer farklılıklar var, tek tek bu ülkelerde sosyalist ya da sosyalizan yönetimlerin ortaya çıkmasında Sovyetler Birliği'nin payı da eşit değil.

Bununla birlikte, Rus komünistlerinin "tek ülkede inadı"nın bütün bu ülkelerde devrimci atılımın işini kolaylaştırdığı açıktır. Öyle ki, bir başka yerde yazdığım gibi, yukarıdaki listenin Avrupalı kısmının, sınıflar mücadelesinin 1917-1947 arasındaki 30 yıllık seyri veri alındığında, hak edilmemiş bir kabarıklığa kavuştuğu bile söylenebilir.

Zaten asıl tartışılması gereken, Avrupa'dır.

Sovyetler Birliği'nin ve dünya işçi sınıfı hareketinin yenildiği coğrafya Avrupa'dır.

Sovyetler Birliği'nin bir mücadele stratejisi geliştiremediğinin kanıtı Avrupa'daki perspektifsizliğidir. Sovyetler Birliği'nin bir mücadele stratejisi geliştirememesinin nedeni de, Avrupa konusundaki tıkanmadır.

Avrupa konusu, Sovyetler Birliği'nin dünya devrimine sırtını dönmesi ile açıklanamaz, bir kez daha ve son kez söylemek istiyorum ki, Sovyetler

Birliği dünya devrimine ihanet etmemiş, bu nedenle çözülmemiştir.

Sovyetler Birliği Avrupa'yı terk ettiğinde Avrupa'da bir devrimci dönemin yaşandığı, buralarda devrimci bir işçi hareketinin yükselişe geçtiği son derece tartışmalıdır. Batılı ülkelerde emekçiler faşizme karşı zorlu bir mücadelenin sınavından geçmişler ama şimdi bambaşka ve daha zorlu bir meseleyle karşılaşmışlardı: Kapitalizmin "dış güçler" eliyle restorasyonu!

Fransa ve İtalya'daki büyük seçmen desteği, partizan mücadelesinin ortaya çıkardığı olanaklar, Sovyetler Birliği'nin elde ettiği muazzam prestij son derece "özel" koşulların ürünüydü, bu koşullar her iki ülkede de komünistleri iktidara yakınlaştırıyordu belki ama, onların alt etmesi gereken, kendi sermaye sınıflarından çok ABD ve İngiltere'ydi.

Fransa ve İtalya'da proletaryanın bunu Sovyet yardımı olmaksızın gerçekleştirmesi olanaksızdı. Sovyetler Birliği ise, savaşın bitiminde Avrupa'nın kendisine yakın bölümünü emperyalistlere rağmen "güvenli" hale getirmekle uğraşıyordu. Stalin ve arkadaşları yeni bir savaştan her ne pahasına olursa olsun kaçınmak gerektiğini düşünüyorlardı.

Kırılma noktası tam da burasıdır.

Sovyetler Birliği, yeni bir savaşı göze almadığı için suçlanamaz. Sovyetler Birliği, İtalya ve Fransa'daki komünistleri sosyalist devrimci bir kalkışma için cesaretlendirmediği için de suçlanamaz.[35]

O halde Sovyetler Birliği'ni neden Avrupa'yı terk etmekle suçluyoruz?

Çünkü Sovyetler Birliği Avrupa'yı zamana terk etmiştir. Stalin, 1917 Ekimi'nden sonra başarılı olan (ama son derece büyük bedeller ödenen) stratejiyi 1945'e taşımış ve bu kez daha elverişli koşullarda zaman kazanmaya karar vermiştir. Artık Sovyetler Birliği yalnız değildir, en azından çevresindeki düşman ülkelerin sayısı azalmıştır, Çin'de önemli devrimci olanaklar ortaya çıkmıştır; bu koşullarda en iyisi, yeni statükoya dayanarak Sovyetleri daha da güçlendirmek ve emperyalist merkezlerin gelecekteki krizlerini beklemektir.

Bence bu bir strateji değildir ama eğer öyleyse, yanlış bir stratejidir.

---

[35] Stalin'in Fransa ve İtalya'daki "devrimci" girişimlerin ABD ve İngiltere tarafından zalimce bastırılacağını ve Sovyetlerin buna seyirci kalamayacağını hesapladığı açıktır. Müdahalesizlik, Avrupa proletaryasının bütün mevzileri, hareketsiz kalan SSCB'nin ise savaşta elde ettiği prestiji yitirmesi anlamına gelecekti. Müdahale ise, yeni bir savaş!

Bu strateji yanlıştır çünkü güçlenen Sovyetler Birliği'nin eskisine göre daha "güvenli" olduğu düşüncesinin ürünüdür. Emperyalistler hiçbir zaman Sovyetler Birliği'ni kabullenmemiş ve başından beri onda Marx'ın "mezar kazıcıları" metaforunu somutlaştırmışlardır. Yabancı müdahaleler, abluka ve sonrasında faşist barbarlıklar bunun savaş öncesi kanıtlarıdır. Savaş sonrasında ise kapitalist dünya için kabul edilemez bir durum ortaya çıkmıştır: Komünizm yayılmaktadır.

Barış içinde bir arada yaşamadan söz ederken bir de öbür cepheye bakmakta yarar var: Emperyalistler sosyalizmle barış içinde bir arada yaşarlar mı?

Yaşamayacaklarını 1945'te bir kez daha ilan etmişlerdir.

Sovyetler Birliği, barış içinde bir arada yaşamayı emperyalistlere dayatmaya karar vermiş ve mücadeleyi bu eksende tarif etmiştir. Emperyalistlerin mücadelesi ise Sovyetler Birliği ve komünizmi ortadan kaldırmak içindir!

Savaştan hemen sonra başlayan emperyalist saldırılara karşı oluşturan "barış hareketi"ni asla küçümsemiyorum, bu hareket eşi benzeri olmayan kaynakları ayağa kaldırmış, yüz milyonlarca insanın yüreğini ortaya koyduğu militan bir karakter kazanmıştır. ABD'yi çılgınca işler yapmaktan[36] alıkoyan biraz da bu harekettir.

Ancak bu işte bir yanlışlık, daha doğrusu bir dizi yanlışlık olduğu açıktır.

Biraz başa, iki Avrupa ülkesi Fransa ve İtalya'ya dönelim. Sovyetler Birliği'nin bu iki ülke üzerinden yeni bir savaşı göze almamasının eleştirilecek bir yanı yok. İtalya ve Fransa'daki güçlü komünist partileri devrimci bir iktidarı zorlamadıkları için sorgulamanın da bir sınırı var.[37]

Ne var ki her iki ülkede de komünist partilerin koalisyon hükümetlerine

---

[36] Hatırlatmak istiyorum ki, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarından itibaren ABD'nin başında Sovyetler Birliği'ni silah gücüyle dize getirme isteğini gizlemeyen Truman, onun yanında "Sovyetlere derhal atom bombası atalım" diye yalvaran çok sayıda senatör vardı. Kongre ve Senato'da bu öneriler açık açık değerlendiriliyordu. Sovyetler Birliği'nin de nükleer silahlara sahip olduğu anlaşıldıktan sonra fazla bir şey değişmedi. Bu kez "bizde daha çok bomba var" diyorlardı ya da "onlar bize saldırmadan biz onlara saldırmalıyız"...

[37] "Dışarıdan konuşmak" adil olmamakla birlikte, bu partilerin, "Sovyet kaygısı" ne olursa olsun, kendi özgür iradeleriyle davranmaları gerektiğini söylemeden edemeyeceğim. Bir ülkede devrimci olanaklar varsa, o ülkedeki komünistlere o olanakları değerlendirmek düşer.

girerek sınıf mücadelesindeki tansiyonun düşmesine ve işçi sınıfının düzene eklemlenmesine yardımcı olmasını anlamak mümkün değildir. Burada bir yanlış vardır ve yanlışa Sovyet yönetiminin ortak olduğu açıktır.

Buradaki yanlış bir başka yanlışın ürünüdür: Anti-kapitalist konumlanışın terk edilmesi...

Komünist Enternasyonal'in 1919-1933 yıllarındaki döneminde, her tür taktik açılımdan bağımsız olarak komünist partilerinin kapitalizme karşı tutarlı bir duruş sergilemesine özen gösterildi. Siyasal planda sermaye partilerinin bütünüyle taraflaşma, ideolojik cephede ise kapitalizmin sosyalist bir perspektifle teşhiri anlamına gelen bu özenin Almanya'daki faşist darbe ile birlikte yitirilmesinde şaşacak bir şey yok.

Bununla birlikte, Alman faşizminin bertaraf edildiği İkinci Dünya Savaşı'nın sonlanması ile birlikte faşizmin bütün sorumluluğunu taşıyan kapitalist sistemin sorgulanmaması ve Sovyetler Birliği ile birlikte dünya komünist hareketinin savunmaya geçmesi bir yanlıştır, hem de çok büyük bir yanlış.

Barış mücadelesinin yanlış olduğunu söylemiyorum, barış barikatının yanlış bir zeminde kurulduğunu söylüyorum.

Stalin, savaşın onca yıkıcı etkisinden sonra emperyalistlerin savaşçı bir strateji geliştiremeyeceklerini sanmıştır. Oysa emperyalistler tüm dünya halklarını saran anti-faşist ve Sovyet yanlısı duygularla "iyi geçinmek" yerine bu duyguları hiç hesaba katmayan (ya da çok fazla hesaba katan!) bir pervasızlıkla harekete geçmişlerdir. Yalan, entrika, bayağılık, ölçüsüzlük... Bunların hepsi 1945'ten itibaren ABD yönetiminde vardır. İhtiyaçlara göre kadro... Stalin'in alıştığı ve pek takdir ettiği kibar ve makul Roosevelt gitmiş, yerine Truman ve şurekası gelmiştir. Çünkü ABD tekellerinin, dahası dünya kapitalizminin gereksindiği, artık, nezaket ve sağduyu değil, ilkelliktir.

Sovyet yönetimi buradaki determinizmi kavrayamadığı gibi, savaş müttefiklerinin bu denli hızlı değişimini izlemek ve anlamakta da zorluk çekmiştir.

Bu değişimin durdurulabileceği düşüncesi, emperyalistleri yatıştırmak için işe yaramayan girişimlere yol vermiştir. ABD "kızıllar geliyor" diye yaygara kopardıkça, Sovyet yönetimi "bir şey yaptığımız yok" diye savunmaya geçmiştir.

Ve her geçen gün bu yanıtın içini yeni verilerle doldurmak durumunda kalmışlardır. Bu bir teslimiyet değildir; örneğin Stalin Doğu ve Avrupa'daki halk demokrasilerini sonuna kadar savunmuş, en küçük bir taviz vermemiştir. Kızılordu yeni bir silahlanma hamlesi yapmış ve caydırıcı gücünü hep korumuştur. Daha sonra Sovyet yönetimi Kore'deki emperyalist saldırı karşısında ilk baştaki çekingenliğini kısa sürede atmış ve savaşan Kore Halk Ordusu ve Çin askerlerinin gereksindiği silah ve teçhizatı yollamakta tereddüt yaşamamıştır.

Kore savaşında anlaşma Stalin'in ölümünden sonra gerçekleşti. Ama savaşın aslında 1951'de bittiği biliniyor. Özetleyecek olursak, güneyin saldırısından önce kuzey ve güneyi ayıran 38. paralel küçük bazı değişikliklerle biri kapitalist öteki devrimci iki Kore arasındaki sınırı belirlemeye devam ediyordu. ABD'nin kanlı girişimi başarısızlıkla sona ermişti.

Peki Sovyetler Birliği yönetimi, Stalin ve sonrasında, Kore savaşından gereken dersi çıkarmış mıydı?

Çok tartışmalı...

Amerika Birleşik Devletleri'nin 1945'ten hemen sonra oynadığı "deli" rolünde, nükleer silahları sağa sola istediği gibi atacak kararlılığa yer olmadığı Kore'de görülmüştü. Daha önce "Kızıl Çin'e gereken dersi vermek" için birçok Amerikalı yetkilinin nükleer saldırı seçeneğini açıkça dile getirdiği biliniyordu. Mao liderliğindeki Çin de bu tehdidin farkındaydı. Bununla birlikte, ABD Kore'deki savaşa yüz binlerce "gönüllü" yollayan Çin Halk Cumhuriyeti'ne savaş açmayı göze alamadı bile...

Bunun iki nedeni vardı. Her şeyden önce en "şahin" Amerikalı yetkili bile savaşın bir oyun olmadığının farkındaydı. Nükleer silahlar SSCB ve Çin gibi iki büyük ülkeyi dize getirmek için yeterli değildi. Ayrıca ABD'deki yönetici sınıftan orta sınıflara varıncaya kadar mülk sahibi bütün kesimlerde, Sovyetlerin nükleer kapasitesine ilişkin ciddi bir paranoya başlamıştı. Kaldı ki, savaşı başlatıp dünyayı büyük bir trajediyle baş başa bırakmanın Avrupa'da yaratacağı öfke de ABD yönetimini kaygılandırıyordu.

Kısacası, Washington'daki zorbaların elleri birtakım uğursuz düğmelere basacak kadar özgür değildi. Bu ülkenin her durumda savaştan yana olduğunu kimse tartışmıyordu, ama oradaki egemenlerin de yitirecekleri şeyler vardı kontrolden çıkacak bir savaşta...

Zaten ABD savaşı açıkça göze alan ülkeler karşısında dikkati hiç elden bırakmamıştır. Bugün beğenelim beğenmeyelim, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'ni koruyan etmenlerden başlıcası, onun ABD'ye vermekte hiç tereddüt etmeyeceği nükleer yanıttır. Henüz kendisi nükleer silahlara sahip olmadığı bir sırada, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ABD'den gelecek bir nükleer saldırıya karşı kendince bir mücadele stratejisi geliştirdiği ve Amerikalı yetkililerin kalabalık Çin nüfusuna karşı son derece geniş bir arazide "tek başına nükleer güce güvenilemeyeceği" görüşünde oldukları biliniyor.[38]

Sovyetler Birliği ise, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki birçok kesitte bir nükleer savaşı göze alamayacağını hissettirdi. İnsanlığın topyekun yıkımına izin vermemek gibi soylu bir gerekçeye dayansa da, Sovyet liderliği, emperyalist şantajların işe yaramasına izin vermiş oldu, zayıflığını karşı tarafa fazlasıyla gösterdi.[39]

Toparlayacak olursak, Kore savaşından çıkarılacak ilk sonucu, ABD'nin

---

[38] Sovyetler Birliği dışişleri bakanlarından Andrey Gromiko, Çin Halk Cumhuriyeti lideri Mao'nun 1958'de bir Sovyet heyetine "eğer ABD nükleer silahlarla saldırırsa, ordumuz ülkenin iç kesimlerine doğru çekilecek ve ABD ordularının işgal operasyonuna başlamasını bekleyecek. Bu ana kadar Sovyetler Birliği'nin ABD'ye herhangi bir karşılık vermemesinde yarar var" dediğini yazıyor. Sovyet heyeti şaşkınlık geçiriyor. Çin önderliğinin biraz da Uzakdoğu kültürünün etkisiyle "savaş"ın getireceği yıkımı her zaman hafife aldığı, bunun birçok durumda tehlikeli sonuçlar yaratacağını kabul edebiliriz. Ancak bu ülkenin ABD tehdidine karşı öyle ya da böyle bir strateji geliştirmesinden daha doğal ne olabilir? Sovyetler Birliği, bir müttefikine nükleer silahlarla saldırıldığında buna gereken karşılığı vermeyecekse, ülke ekonomisi için büyük maliyetleri olan "silahlanma yarışı"na katılmak niye?

[39] Sovyet yöneticileri "nükleer silahları ilk kullanan ülke olmayacakları"nı sık sık dile getirdiler. Bununla birlikte bazı üst düzey subaylar 1980'lerin ilk yarısında ABD'nin bir nükleer saldırısına yıkıcı yanıtlar vererek savaşı kazanacaklarını açıkça vurgulamaya başladılar. Genelkurmay Başkanı Nikolay Ogarkov'un başını çektiği bu ekip, aslında Sovyetler Birliği'nin ABD'nin kuşatmasına dönük son karşı koyma girişimlerinin aktörleriydi. Sovyet yönetimi bazı tereddütlerle de olsa, savunma politikalarına ABD'ye meydanın boş olmadığını gösteren ögeler eklemeye başlamıştı. Nükleer füze yüklü Tayfun denizaltılarının ABD kıyılarına sokularak aylar boyu okyanus derinliklerinde sessizce beklemesinin, yine nükleer başlıklı roketler taşıyan Sovyet gemilerinin Akdeniz'de sık sık boy göstermeye başlamasının bu tür bir anlamı vardı. Ancak bütün bunlar uzun sürmedi. Garbaçov'un ilk işi Sovyet Ordusu'ndaki şahinleri temizlemekti. Batının yardımıyla "sertlik" yanlısı komutanlara türlü komplolar kuruldu. Kızıl Meydan'a CIA operasyonuyla pırpırlı uçak indirilerek "ülke güvenliğini sağlayamayan" hava savunma generalleri görevden alındı. Yasak bölgede saatlerce uçan Güney Kore uçağını düşürme emri veren subaylara dönük cadı kazanı kaynatılmaya devam edildi.

de öyle kolay kolay çılgınlık yapamayacağı sonucunu Moskova'nın görmezden geldiğini söyleyebiliriz.[40]

Kimi açılardan ilkiyle çelişen ikinci sonuç ise daha önemlidir: ABD için öncelik Avrupa'dır.

Sovyetler Birliği'nin Avrupa'yı bir mücadele alanı olarak terk ettiğini vurgulamıştık. Kesin bir tercihti bu. Aynı dönemde ABD'de de tartışılıyordu, mücadeleyi nerede kabul etmek gerektiği...

1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin ortaya çıkışı ile birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nde bazı çevreler "Asya elden gidiyor" gerekçesi ile güç gösterisinin bu coğrafyada gerçekleşmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Kore savaşı biraz da bu çevrelerin baskısıyla başlamış, ne ki, çatışmalarda Amerikan askerlerinin içine düştüğü zor durumla birlikte, "asıl önemli olan Avrupa'dır" diyenlerin ağırlığı artmıştı. Sovyetlerle hesaplaşma yaşlı kıtada gerçekleşecekti.

Gerçekleşti de...

Ancak Sovyetler Birliği'nin yokluğunda...

Stalin, Avrupa'da yaratılan güvenlik kuşağının Sovyetlere büyük bir zaman kazandıracağını, Çin Halk Cumhuriyeti'nin eklenmesiyle ülkesinin doğu sınırları üzerindeki baskının kalktığını düşünüyordu. Strateji, yaralı Sovyetler Birliği toplumunu her açıdan ayağa kaldırmak ve gelişmiş kapitalist ülkelerde yeni bir devrimci dönem açılıncaya kadar barışı korumak üzerine kurulmuştu.

Stalin'in son yıllarında ama asıl onun ölümünden sonra, yukarıdaki stratejiye emperyalist ülkeleri geri kalmış coğrafyalarda kemirme unsuru eklendi. İkinci Dünya Savaşı sömürge sisteminde büyük bir kriz yaratmış ve sistem ciddi bir çözülme sürecine girmişti. Savaşın galipleri doğal olarak bu süreç üzerinde bir hegemonya mücadelesine giriştiler. Sovyetler Birliği, dürüst ve karşılıklılık esasına dayanan yaklaşımıyla birçok ülkeyle iyi ilişkiler kurarak onların emperyalist sisteme olan bağımlılıklarını dengelemeyi becerdi. Dahası, Asya, Afrika ve Latin Amerika'da

[40] Kore savaşı, temkinsiz adımlar atarak ABD'yi çok güç duruma düşüren, çatışmaları Çin Halk Cumhuriyeti topraklarına yaymak isteyen General Mac Arthur'un sonunu getirmiştir. Başkan Truman'ın konuya ilişkin yorumu basittir: "O genel bir savaşı göze alıyordu, ben bunu yapamadım."

sömürgeciliğe karşı mücadeleye anti-emperyalist ve sosyalizan bir karakter veren hareketlere açık destek verdi.

Dünya devrimi adına bütün bu kazanımların küçümsenmesi elbette söz konusu olamaz. Ayrıca 1980'lerin başına gelindiğinde, Avrupa'da mutlak denetimi sağlayan emperyalistlerin dünyanın geri kalan bölgelerindeki gelişmelerden büyük endişe duydukları ve Sovyetleri bu bölgelerde de durdurmak için çok büyük kaynakları seferber ettiklerini görüyoruz. Boşuna değildir Garbaçov'un henüz daha 1987'de Amerika Birleşik Devletleri yöneticilerine "biz üçüncü dünya ülkelerinde sizin çıkarlarınıza karşı bir şey yapmak istemiyoruz, sizin için bu bölgelerin ekonomik anlamının ne olduğunun farkındayız" demesi. Avrupa'dan kaçan SSCB'nin diğer kıtalarda da havlu atmaya hazırlandığı müjdelenmektedir!

Ama Sovyetler için öldürücü darbe yine Avrupa'dan geldi. Sovyetler Birliği Avrupa'da mücadele etmiyordu. Oysa güvenliğini Avrupa'da kurmuştu. Ortaya çıkan halk demokrasileri Sovyetlerin güvenlik kaygıları ile sosyalist kuruluşun gereksindiği dinamizm arasında sıkışıp kalmış, ortaya deyim yerindeyse hibrid toplumsal sistemler çıkmıştı.[41]

Emperyalistler başından itibaren Sovyetler Birliği'nin Baltık Cumhuriyetleri dahil olmak üzere, bu ülkeler üzerinde büyük bir baskı kurdular. Yugoslavya'yı işin başında kendilerine bağladılar, Polonya ve Macaristan'ın ekonomik ve siyasal yaşamına sürekli müdahale ettiler, Romanya'yı diplomatik etki alanlarına aldılar, Çekoslovakya ve Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde karşı devrimci güçleri her zaman diri tuttular.

Dolayısıyla Sovyetler Birliği Avrupa'da bir hesaplaşma istemiyordu belki ama, emperyalistlerin Yalta ve Potsdam'ın ruhunu taktıkları filan yoktu. SSCB Avrupa'da statükoyu korumaya kalkınca kendi ipini çekmiş oldu...

ABD en zayıf olduğu "insan hakları ve demokrasi" başlığında Avrupa'da büyük bir ideolojik saldırı başlattı. Bu saldırının arkasında elbette bütün saldırganlığı ile NATO duruyordu. Sovyetler Birliği, saldırıyı yumuşatacağını sanarak anti-kapitalist söylemi geriye çekti ve mücadeleyi kendi sahasında kabullendi. Bütün dünya, Avrupa'nın mücadelesiz ve her za-

[41] Bu ülkelerin Sovyet tarihindeki yerine son bölümde değineceğim.

man Sovyetlere soğuk solu da dahil olmak üzere, SSCB'yi tartışıyor, ona not veriyordu.

Sovyet yönetimi o kadar paniğe kapılmıştı ki, Helsinki zirvesi için çağrıcı bile oluverdi. Sovyetler Birliği'ni çözülüşe zorlayacak olan uluslararası ortamın yaratılmasına SBKP önderliği farkında olmadan yardımcı oluyordu. Umuyorlardı ki, emperyalistler yatışacak ve SSCB'nin insan haklarına saygılı, barışsever bir ülke olduğunu tescil edecek!

Bu bir mücadele değil, teslim süreciydi...

Sovyetler dünya devrimine değil (çünkü kendisini hissettiren bir devrimci yükseliş yoktu), kendisine ihanet etti.

Bu koşullarda "dost ve kardeş" partilerle ilişkilerde büyük yanlışlar yapıldı.

Komintern'in dağıtılması (1943), yerinde bir karardı. Aslında geç bile kalınmıştı. Çünkü Komünist Enternasyonal'in 1919'daki kuruluş gerekçesi, 4-5 yıl içerisinde ortadan kalkmıştı. Enternasyonal yine de son derece işlevli bir örgütlenmeydi ama kapitalizme son darbeyi indirmek için kurulduğundan, mevzi savaşı için hiç uygun düşmeyen bir "merkezi" yapıdaydı. Her ülkenin koşulları bir diğerinden farklıydı ve komünist partilerinin bu koşullara dönük politika geliştirmeleri için dayanışmadan fazlasına (örneğin talimatlara) gereksinimleri yoktu. Bununla birlikte, 1933 yılında Hitlerciler Avrupa'nın kabusu haline geldiğinde, Komintern anti-faşist direniş için büyük bir moral güce dönüşmüştü, bu nedenle tasfiyesi için zaferin kesinleşmesinin beklenmesi anlaşılır bir durumdu.

Anlaşılamayacak olan, savaş sonrası yıllarda komünist partiler arasındaki ilişkilerdir. Evet, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin diğer devrimci ve komünist güçlere çok büyük katkıları olmuş, gereken hiçbir yardım esirgenmemiştir ama bu yardımların ağır bir bedeli vardır: İç işlerine karışmak.

Özellikle kitle tabanı olmayan komünist partilerinin yalnızca siyasal doğrultusuna değil, örgütsel yapısına da SBKP tarafından müdahale edilmiş, bazı partilerin merkezi kurulları Moskova'da belirlenmiştir.

Kişiliksizleşen bir komünist partisinin devrimci iddialara sahip olamayacağı açıktır. Kendisi bir mücadele stratejisi geliştiremeyen SBKP'nin bazı komünist partilerini geriye çektiğini ne yazık ki kabul etmek durumundayız.

Sovyetler Birliği'nin hangi ülkede hangi partinin "resmi" parti olacağına karar vermesi de bir başka büyük yanlışlıktı. Birçok ülkede farklı komünist örgütlenmelere rastlanıyordu. Bunlar arasındaki ilişkiler, hangi partinin öne çıkacağı ya da "birlik" sorununun nasıl çözüleceği zamanla ve asli olarak o ülkedeki komünistlerle ilgili bir meseleydi. Oysa Sovyetler Birliği Komünist Partisi, "kardeşlik" hukuğunun çok ötesine geçerek jüriliğe soyundu. Sonuçta birçok komünistin mücadeleden düşmesine ya da Sovyetlere tepki duyarak olmadık mecralara savrulmasına neden oldu.

En ilginci de, SBKP'nin kendisine dönük Avrupa'daki kuşatmanın parçası haline gelen Avrupa komünizmine karşı ideolojik mücadeleyi bir kenara bırakıp sürekli olarak "maoizm, troçkizm ve goşizm"le uğraşmasıydı. Maoculuğun yaptığı tahribatı, troçkizmin birçok ülkedeki karanlık rolünü hiç hafife almıyorum ama 1970-1985 aralığında Avrupa komünizmini daha fazla önemsiyorum.

Sovyet yöneticilerinin leninizme ve Sovyetlere dönük giderek bir düşmanlığa dönüşen Avrupa komünizmine fazla ses çıkarmamalarının nedeni oldukça basitti: Batı Avrupa'ya ilişkin bir angajmana girmek istemiyorlardı.[42]

Zaten yolu kendileri açmıştı, 1957 yılında Hruşçov'un uluslararası harekete "çelişki bir avuç tekelle geri kalan toplumsal sınıf ve katmanlar arasındadır" deklarasyonunu dayatmasından sonra Avrupa komünizminin önü açılmıştı. Artık sermaye sınıfının içinde uzlaşmaz çelişkiler aranıyordu; böylece Sovyetler Birliği, dünyayı sağlıklı biçimde izleme yeteneğini de yitirmeye başladı ve bunun bedelini en başta kendisi ödedi.

Yirmi yedinci tez: "Sovyetler Birliği, diğer sosyalist ülkelere müdahale ederek büyük bir yanlış yaptı."

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Orta ve Doğu Avrupa'nın beş ülkesinde komünistlerin ciddi bir ağırlığı olduğu söylenebilirdi. Bunlardan

[42] SBKP'nin Avrupa komünizmine karşı 1980'lerin hemen başında belli bir tavır aldığı gözlense de, bu tavır ideolojik açıdan sığ, siyasal açıdan etkisizdi.

ilki, önemli sanayi altyapısına ve mücadele deneyimi olan bir işçi sınıfına sahip Çekoslovakya'ydı. Nitekim Kızılordu'nun Prag'a girmesinden sonra bu ülkede komünist partisinin başat siyasal güç olması için fazla zaman gerekmedi, Sovyet askeri güçleri kısa sürede bu ülkeye terk etti.

Diğer dört ülkede ise komünistlerin güçlenmesi anti-faşist partizan mücadelesi üzerinden gerçekleşti. Arnavutluk ve Yugoslavya'da ağırlıklı olarak yoksul köylülere dayanan mücadele, Bulgaristan ve Yunanistan örneklerinde kentli unsurları da belli ölçülerde bünyesine çekmişti. Her birisinde partizan mücadelesinin öncülüğü komünistlerin elindeydi.

Kızılordu'nun 1944'ten itibaren batıya doğru başlattığı kampanya, Yunanistan istisnasıyla bu hareketlerin zaferi için büyük bir olanak sağladı ve özgürlükle birlikte bu ülkelerde toplumsal kurtuluşun da önü açılmış oldu.

YKP'nin belkemiğini oluşturduğu Ulusal Kurtuluş Cephesi (EAM) ve onun halk ordusu ELAS ise, üç müttefik ülke arasında süren görüşmelerde Yunanistan'ın İngiltere'nin (dolayısıyla ABD'nin) denetimine bırakılması sonucunda, İtalyan ve Almanlara karşı verdiği onurlu savaşı bu kez "galip" emperyalistlere karşı sürdürmek durumunda kaldı.[43]

Yunanistan dışında kalan diğer dört ülkede komünist partilerinin öncülüğünde eski düzenin tasfiyesine girişildi. Bunlardan ayrı olarak, yine Kızılordu'nun özgürleştirdiği Macaristan ve Romanya'da sürece oldukça güçsüz giren komünistler ve müttefikleri yavaş yavaş kontrolü ele geçiriyorlardı.

Almanya'da ise durum karışıktı. Ülke önce üç (SSCB, ABD ve İngiltere), sonra da Fransa'nın katılımıyla dört işgal bölgesine bölünmüştü. Alman

[43] Müttefikler, faşizmden kurtarılan bütün ülkelerde, Almanya'ya karşı mücadeleye şu ya da bu biçimde katkı koyan tüm siyasi güçleri kapsayan hükümetler kurmak konusunda bir tür uzlaşı içindeydiler. Bu nedenle Sovyetler Birliği'nin etki alanında kalan ülkelerde İngiltere'nin desteklediği güçlerle bir bölümü oldukça zayıf olan komünist partileri arasında kıyasıya bir hegemonya mücadelesi gerçekleşti. Bu mücadeleye çoğu kez SSCB doğrudan müdahale etmek durumunda kaldı. İtalya ve Fransa'da komünist partileri "Amerikan demokrasisi"nin yerleşmesine yardımcı olarak koalisyon hükümetlerinde yer aldılar. Yunanistan Komünist Partisi ise "anlaşmak" durumunda olduğu İngiliz yanlısı kralcılara karşı kafasını dik tuttu, monarşinin kaldırılmasında diretti, yalnız kendisinin değil, kralcı ordunun da silahsızlandırılmasını talep etti ve bunlar kabul edilmeyince 1947'ye kadar süren yeni bir silahlı başkaldırı örgütledi.

komünistleri faşizm yıllarında çok büyük bir kıyıma uğramışlardı, bununla birlikte, Hitler yönetimine direnişin yükünü tek başlarına taşımış ve müttefik ordular Almanya'ya girdiğinde önemli bir siyasi güç haline gelmişlerdi.

Ancak ülke işgal halindeydi ve kısa süre sonra, 1949'da, ABD'nin Sovyetler Birliği'ne dönük en önemli güvence olarak gördüğü Almanya, üç emperyalist ülkenin kendi bölgelerini birleştirerek Federal Alman Cumhuriyeti'ni kurmaları ve buna yanıt olarak Sovyetler Birliği denetimindeki bölgede Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin (DAC) ilanıyla fiilen ikiye bölündü.

1949 yılında dünya Çin Halk Cumhuriyeti'yle de tanışıyordu. Kore'de iki ayrı devlet ortaya çıkmış, Vietnam'da özgürlük mücadelesi kuzeyde başarıya ulaşmıştı. Moğolistan 1920'lerden beri sosyalizme yönelmekte ısrar ediyordu. Avrupa'da ise bütün farklılıklarına karşın Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya ve Yugoslavya'da yaygın deyimiyle denazifikasyon[44] gerçekleşmiş, devrimci dönüşümlere girişilmişti.

Ama acaba Sovyetler Birliği'nin amacı bu ülkelerde sosyalizmin kuruluşu muydu?

Bu sorunun yanıtlanması son derece önemli.

Bu sorunun yanıtlanması, Sovyetler Birliği'nin bu ülkelere dönük politikalarında önemli hatalar yaptığı, hatta bu hataların çözülüşte etkili olduğu iddialarını değerlendirebilmemiz için de zorunlu gözüküyor.

Eğer bir cümleye sıkıştıracak olursak, Sovyetler Birliği'nin "halk demokrasisi" ülkelerindeki temel hedefi kendi güvenliğinin sağlanmasıydı.

Sosyalizmin kuruluşu güvenlik kaygılarının bir türevi olarak gündeme geldi.

Konuya tekrar dönmek üzere, elimizdeki verileri biraz daha derli toplu hale getirmek için üç ülkeye daha yakından bakmaya çalışacağım: Polonya, Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Yugoslavya.

Bilindiği gibi Polonyalılar için Rusya bir güvenlik sorunudur. Yüz yıllar boyu Rus Çarlığı'nın baskı ve hegemonyasını yaşamış olan Lehlerde

[44] "Emperyalizmden arındırma" sanıyorum daha uygun düşüyor.

Rus düşmanlığı neredeyse kalıtımsal bir özellik haline gelmiş, 1917 Ekim devriminden sonra da pek bir şey değişmemişti. Sovyet devriminin batıya doğru yayılmasını yalnızca Polonyalı mülk sahibi sınıflar değil, bolşeviklerin Kızılordu kıtalarını çiçekle karşılayacaklarını varsaydıkları Polonyalı proleterler de durdurmuştu. 1920'deki bu hesaplaşmadan sonra bu kez Polonya Sovyetler Birliği'nin güvenlik sorunu haline gelmiştir. Polonyalı egemenler İkinci Dünya Savaşı'na kadar antikomünizmle takviye edilen Rus düşmanlığından hiç vazgeçmemişler, "barış" arayan Sovyetlere karşı olası bütün provokasyonları denemişler, ne zaman sosyalist ülkeye karşı bir uluslararası komplo kurulmak istendiyse derhal emperyalistlerin hizmetine koşmuşlardır.

Ödüllerini cellatlarının elinden aldılar. Polonyalılar İkinci Dünya Savaşı'nda Hitlerci katliamlarda en fazla kayıp veren uluslardan birisi olmuşlardır. Buna karşın bu ülkenin gericileri ülkeleri 1 Eylül 1939'da Alman orduları tarafından işgal edilmeye başladığında, hâlâ Sovyetler Birliği ile çatışma ortamı yaratmak için uğraş veriyorlardı.

Savaştan hemen önce Almanya ile saldırmazlık anlaşması imzalayarak[45] iki yıla yakın son derece değerli bir süreyi kazanan Sovyetler Birliği'nin silahlı güçleri, Nazilerin ilerleyişi karşısında geri çekilerek kendi sınırlarına hiç de dostça olmayan bir tarzda yanaşan Polonya birliklerini püskürterek bu ülkenin topraklarına girmiş, yakın gelecekteki büyük antifaşist savaşın cephesini batıya doğru taşımıştı.

Stalin, Ukrayna'dan başlayarak ülkenin bütün batı sınırları ve Baltık cumhuriyetleri üzerinde gerici bir baskı oluşturan Polonya konusunu savaş boyunca hiç akıldan çıkarmadı.

Churchill liderliğindeki İngiliz hükümeti de...

Onlar için de Polonya Sovyetler Birliği'ni kontrol etmek için vazgeçilemeyecek bir güvenlik alanıydı. Bu ülkenin önemli bir nüfusu vardı, geleneksel Rus düşmanlığının antikomünist bir eksene yerleşmesinde özel bir zorluk gözükmüyordu... Ve bu güvenlik alanı, sallanmakta olan İngiliz sömürgeciliğinin daha "çağdaş" bir emperyalist yapılanma içerisine gir-

[45] Bu anlaşmaya ilişkin düşüncelerime ayrıntılı bir biçimde *Stalin'i Anlamak* kitabında yer vermiştim, burada hiç girmiyorum. (kitabın 3. Baskısı Yazılama Yayınevi tarafından gerçekleştirilmiştir)

mesi için kıta Avrupası'ndaki en önemli mevzilerden birisiydi, üstelik rakip emperyalist ülke Almanya'ya karşı güvenlik arayışlarına da yanıt veriyordu.

Özetle, İkinci Dünya Savaşı sürerken Alman işgali altındaki Polonya için İngilizlerle Sovyetler bir başka savaş daha veriyorlardı. Evet Polonya işgal altındaydı ama ülke büyük ve köklüydü. Halkın bir bölümü gaz odalarında can verdi, öldürülmeyenler Almanya için zorla çalıştırılmaya devam edebilenlerdi. Leh milliyetçileri, yahudi yeraltı örgütleri ve sayıları az olmakla birlikte komünistler nazilere karşı silahlı direnişe geçmişlerdi. Kimi Polonyalı savaşçılar ise, esir düştükleri Almanların safında İngiltere'ye karşı hava akınlarına katılıyor ya da Sovyet cephesine birlikler halinde yollanıyorlardı. Bir de Londra'ya yerleşen göçmenler vardı. İngiliz emperyalizmi tarafından Polonya'nın savaş sonrasındaki egemenleri olarak elde tutuluyorlardı. Hükümetleri, orduları, liderleri eksik değildi..."[46]

Kızılordu'nun Almanları batıya doğru kovalamaya başlaması ile birlikte, Polonya savaşı da hızlanmış oldu. Stalin haklı olarak, "düşman" bir Polonya olasılığını ortadan kaldırmadan savaşın kazanılmış sayılmayacağını, Ukrayna ile Letonya, Litvanya ve Estonya'nın ancak dost bir Polonya ile rahatlatılabileceğini düşünüyordu.[47] Churchill ise, Sovyet birliklerinin umduğundan daha erken ve hızlı başlayan "özgürleştirme seferi" karşısında paniğe kapılmıştı. Tek güvendiği, iyi örgütlenmiş ve silahlanmış milliyetçilerdi.

Mücadele başından beri sürüyordu. Sovyet yönetimi, Polonyalı milliyetçilerin etkisini kırmak için uğraşıyor, onlar ise İngiltere'nin himayesinde batıya doğru ilerleyen Kızılordu birliklerine karşı sabotajlar düzenliyorlardı.

Savaşın sonuna doğru Polonya'da üçlü iktidar ortaya çıkmıştı: İşgalci

---

[46] Londra'daki hükümetin başında önceleri Sikorski vardı. Daha sonra Mikolayczyk başbakan oldu.

[47] Daha az önemli olmakla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce bütün emperyalist ülkeler tarafından Sovyetler Birliği'ni test etmek için kışkırtılan ve zorlu savaşlardan sonra Kızılordu tarafından yenilgiye uğratılan Finlandiya için de benzer bir yaklaşım söz konusuydu. Bu ülkenin düşmanlığı engellenmeden Leningrad'ın "normal bir yaşam"a geçmesi söz konusu bile olamazdı.

Almanlar, 1944 yazında Lublin'de Sovyet desteğinde kurulan Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi ve 1945 başında Polonya Çiftçi Partisi'nin öncülüğünde, bir anda emperyalistlerce tanınarak "resmi" hükümete dönüşüveren Mikolayczyk'in "sürgündeki hükümeti"!

Diplomasi cephesinde en büyük kavga Polonya için verildi, müttefikler askeri açıdan birbirlerini en fazla bu ülkede tırmaladılar.

Stalin sonuna kadar direndi ve İngiltere'nin Sovyetlerin yanı başında gerici bir karakola sahip olmasını engelledi. Ülke içi siyasi dengelerde de büyük değişiklikler oldu. Komünistler ve onların müttefiki olan partiler büyük bir hızla güçlendiler, öyle ki 19 Ocak 1947'de gerçekleşen genel seçimlerde her dört oydan üçü onlara gitmişti. Bu değişim elbette yalnızca Sovyetler Birliği'nin antikomünist güçlere dönük yıldırma taktiklerinin ürünü değildi, savaş komünistlere büyük bir prestij sağlamıştı, ayrıca emekçi kitlelerin önemli bölümü savaşla kapitalizm arasındaki bağı fark etmeye başlamıştı. Ama yine de, sosyalizmin Polonya'da kazandığı söylenemezdi.

Örneğin Sovyetler Birliği, "düşman" bir Polonya'yı engellemek için ülkenin iç dengeleriyle fazlasıyla oynamıştı, bunun olumsuz sonuçlar yaratması kaçınılmaz olacaktı. Komünist Partisi savaştan önce çok zayıftı, oysa Polonya İşçi Partisi adıyla savaşı takip eden bir yıl içerisinde neredeyse bir kitle partisine dönüştü. Bu dönüşümün bütünüyle sağlıklı olmadığı da açıktı.

Bütün bunlardan önemlisi, Sovyetler Birliği bu ülkede (ve büyük ölçüde diğerlerinde) güvenlikten sosyalizme ulaşıyordu, sosyalizm üzerinden güvenliğe değil...

Bu anlamda Polonya'da sosyalist uygulamalar tereddüt ve boşluklarla başladı. Sovyetler ülkedeki düşman güçlerin etkisini kırmak konusunda her şeye karışıyor ama ekonomi politikalarına daha az müdahil oluyordu. Sovyet yönetimi sanki, mümkün olduğunca temizlenmiş bir alanda, "gerçek" bir sınıflar mücadelesi öngörüyordu.

Ne var ki sonuç, bütün kazanımlara[48] karşın eklektik bir toplumsal sistem oldu. Tarımda özel mülkiyet tasfiye edilmek bir yana, yaratılan teşvik sistemiyle yeni mevziler kazanmıştı. Belki eskisi gibi büyük toprak sahipleri yoktu ama küçük üreticiler hem ekonomik hem de ideolojik etkilerini kilisenin himayesinde koruyorlardı.

Polonya bir savaş alanı olma özelliğini hiç yitirmedi ve sosyalizmin çözülüşünü hızlandıran önemli unsurlardan birisi oldu.

Peki Polonya'da yapılan hata neydi? Gereksiz müdahaleler mi?

Hiç de değil. Bir savaş alanı diyoruz. Emperyalizm, gericilik, faşizm... Bunlarla mücadele ediyorsunuz. Müdahaleden söz ediliyor. Emperyalistler müdahale etmediler mi? İtalya ve Fransa'da işçi sınıfının sindirilmesi önce Amerikan sonra da Nazi artıklarının yardımıyla gerçekleşmedi mi? Türkiye ve Yunanistan'a burunlarını daha da fazla sokmadılar mı? Federal Alman Cumhuriyeti iç işlerine karışmamanın ürünü müdür?

Bırakın bunları, Polonya dahil bütün halk demokrasisi ülkelerinde her tür yıkıcı faaliyet emperyalist merkezler tarafından yönetilip finanse edilmedi mi?

Sovyet yönetimi ne yapacaktı?

Sovyet yönetiminin müdahalesi gereksiz değildi. Müdahalenin yönü ve içeriği çelişkiler barındırıyordu. Hataların kaynağında bu vardı. Güvenlik kaygısına kimsenin diyecek bir şeyi yok. Ama asıl sorun bu kaygı ile iki sistem arasındaki mücadele arasındaki bağın iyi kurulamamasıydı.

Sovyetler Birliği, Avrupa'da bir mücadele stratejisi geliştiremediği oranda, Avrupa'nın doğusunda da (kazandığını sandığı) mücadeleyi kaybetti. Bu stratejinin yokluğunda halk demokrasilerinin komünist ve devrimci güçleriyle birlikte müdahale örgütlemekten çok, onları da müdahale alanına dahil etmek kaçınılmaz hale geldi. Bu ülkelerde emekçi kitleler komünist partilerinin öncülüğünde kişiliksizleştiler.

---

[48] Halk demokrasileri ilk birkaç yıldan sonra Sovyetlerin de yardımıyla benzersiz büyüme hızlarına ulaştılar, eğitim ve sağlık alanında göz kamaştırıcı adımlar attılar, temel tüketim maddelerinin tedarikinde önemli bir yol aldılar. Öyle ki, yıllar sonra kilise ve CIA destekli Dayanışma Sendikası "masum talepler" dile getirir, batılı basın "açlık ve yoksulluk" edebiyatı yaparken, Polonya'da kişi başına düşen et tüketimi bütün Avrupa'nın üstüne çıkmıştı!

Polonya'yla başladık, Demokratik Almanya'yla devam edebiliriz.

DAC, Çekoslovakya'yla birlikte ama onun da ötesinde, Avrupa'da sosyalist kuruluş sürecinin ileri koludur. Hiç kuşkusuz Almanya'nın başat kapitalist ülkelerden birisi olması, sosyalist bir deneme açısından özel olanaklar sunuyordu. Benzer bir olanak sanayileşmiş Çekoslovakya için de geçerliydi. Bununla birlikte, Demokratik Almanya'yı ileriye çeken bir dizi başka etmen daha vardı. Faşizm döneminde çok büyük bir darbe almış olsa da, Almanya'da komünistler kısa süre içerisinde yeniden ağırlık kazanmayı, siyasal ve entelektüel açıdan silkinmeyi başardılar. Ayrıca belki bütün halk demokrasilerinde mücadele sürüyordu ama Demokratik Almanya açık, örtüsüz ve çok şiddetli bir mücadeleye konu olmuştu. İçerdeki mücadele bir yana, "öteki" Almanya kapitalizmin simgesi haline gelmiş, doğal olarak DAC'a sosyalizmin bayrağını taşıma sorumluluğunu yüklemişti. Dolayısıyla Almanyalar birbirlerine yalnızca köstek olmuyor, aynı zamanda çeki düzen de veriyorlardı. Örneğin Almanya'nın sosyal devletinde Bismarck'tan izler bulmak mümkündür, bununla birlikte, DAC'ın varlığını hesaba katmamak olmaz. Doğu'nun da Almanya'yla rekabette piştiği ve ilerlediği bir yere kadar söylenebilirdi.

Ya Sovyetler? Sovyetler Birliği iki Almanya'ya nasıl yaklaşıyordu?

Sovyetler Birliği iki Almanya'yı hiç istemedi ki!

Moskova kuşatmasının yarıldığı andan itibaren ve özellikle müttefikler arasındaki konferanslarla birlikte Stalin'in Almanya politikası bu ülkenin savaşçı ruhunu öldürmek biçiminde formüle edilebilirdi. Sovyet lideri, Roosevelt ve Churchill'e bunun "tekellerin egemenliği kırılmadan gerçekleşmeyeceği"ni uygun bir dille söylüyordu ama söylediklerinin "sosyalizmi empoze etmek" biçiminde anlaşılmaması gerektiğini de ısrarla vurguluyordu.

Burada diplomasi elbette var. Stalin, henüz savaş sürerken, özgürleştirilen topraklarda üretim araçlarının özel mülkiyetinin ilga edileceğini vurgulamayacak kadar deneyimli bir devlet adamıdır. Bununla birlikte, ABD ve İngiltere'nin yönetici çevrelerinin "tekellerin egemenliğinin kırılması"nın ne anlama geldiğine ilişkin açık bir fikre sahip oldukları da muhakkak.

Ama bu örnekte de güvenlikten sosyalizme gidilmeye çalışıldığı görül-

mektedir. Stalin, emperyalistlerin teslim olan Almanya'yı boş bırakmayacaklarının, dolayısıyla Almanya üzerinde yaklaşmakta olan mücadelenin farkındaydı. Büyük bir olasılıkla Almanya'nın geleceğinin uzun sürecek olan bu mücadelede şekilleneceğini hesaplıyor ve Sovyet askeri varlığıyla birlikte, Alman emekçilerinin uyanışının zaman içerisinde dengeleri olumlu biçimde değiştireceğini düşünüyordu.

Savaş bitti, Almanya'nın doğusuna Kızılordu, batısına Amerikalılarla İngilizler yerleşti. Kısa bir süre sonra Sovyet bölgesinde devletleştirmelere gidildi, büyük toprak sahiplerinin arazilerine el konmaya başlandı. Militarizmin maddi temellerini ortadan kaldırmak konusundaki "söz" tutuluyordu, üstelik bu uygulamalar önemli bir emekçi katılımıyla gerçekleşiyor, hatta ABD'nin denetimindeki bölgelerde bile işçiler aynı adımların atılması için baskı yapıyorlardı.

Stalin'in henüz savaş sürerken müttefiklere sarf ettiği bir başka "söz" daha vardı. Sovyetler Birliği savaşta çok büyük bir yıkımla karşılaşmıştı, bu yıkımın sonuçları asli olarak Sovyet halkının çabalarıyla ortadan kaldırılacaktı ama yine de saldırgan tarafın verdiği zararların bir bölümünü karşılaması gerekiyordu.

Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne savaş tazminatı ödemesi konusu emperyalistler tarafından önce havada bırakıldı, sonra ise soğuk savaşın açılışına yerleşen bir önemli uzlaşmazlık haline getirildi.

Sovyet yönetiminin, Almanya'da tekelci sermayenin tasfiyesini ve Sovyetler'deki yıkımın onarılması için bu ülkeden kaynak aktarılmasını temel alan politikası çok ciddi bir yanıtla karşılaştı: Amerikalılar Almanya'yı bölmeye karar vermişlerdi.

Bu karar "çizgi çizmek" anlamına geliyordu. Emperyalistler bu kez iki farklı toplumsal sistem arasında bir savaş istiyorlardı ve bir savaşın başlatılabilmesi için öncelikle müttefikler arasındaki "savaş dostluğu"na nokta konması gerekiyordu. Düşmanlık tohumlarının yeşermesi hiç de zor olmadı. Muazzam bir ideolojik mekanizma harekete geçti. Siyaset entrikalara endekslendi, askeri hazırlıklara hız verildi, batılı toplumlar korku ve dehşete teslim edildi.

Almanya'daki işgal "ortaklığı" oyunu bozuyordu. Savaşmak için önce kesin bir ayrışma yaşanmalıydı. Madem Sovyetler Birliği tekellerin belini

kırmak ve savaş tazminatlarını tahsil etmek istiyordu, o bunu "kendi" bölgesinde yapabilirdi. Öbür tarafta ise burjuvaların Almanyası, nazi subaylarının, savaşın motor gücü büyük tröstlerin yardımıyla yeniden ayağa kalkacaktı!

Federal Almanya ve ona yanıt olarak Demokratik Almanya bu şekilde kuruldu. Sovyetler Birliği yönetiminin Almanya politikası bütün zeminini yitirmiş oluyordu.

Almanya yeniden Sovyetler Birliği'ne karşı militarist bir tehdit haline gelecekti. ABD'nin yardımıyla, bunu doğusu olmadan da yapabileceğini herkes biliyordu. Savaş tazminatları konusunda ise büyük bir açmaz ortaya çıkmıştı. Sovyetler Birliği, emperyalistlerin yok saydığı, bu anlamıyla "al ne halin varsa gör" dediği bir dost ülkeden kaynak aktarmak gibi hoş olmayan bir durumla karşı karşıya kalmıştı.

Almanya'daki gelişmeler Sovyetler Birliği'nin yeni ve bütünlüklü bir mücadele stratejisine ne kadar gereksinim duyduğunun bir başka kanıtıydı. Ancak Stalin "savaştan kaçınma"yı temel politika olarak kurmaya devam ettiği ölçüde başı sonu belli bir Almanya projesi geliştirememiş oldu. Stalin Demokratik Almanya Cumhuriyeti'ne askeri ve diplomatik alanda sonuna kadar sahip çıkmakla birlikte, "tek Almanya" politikasından hiç vazgeçmeyerek DAC'ı sosyalist kuruluş sürecinde ikircikli bir konuma düşürdü. Stalin'in bu tavrı, ölümünden sonra, SBKP içindeki çekişmede batının güvenini kazanmak isteyen Lavrentiy Beriya'nın Demokratik Almanya'dan bir an önce kurtulmak için başlattığı kirli operasyonu kolaylaştırdı.[49]

DAC örneğinde görüldüğü gibi, Sovyetler Birliği'nin sorunu Doğu ve Orta Avrupa'daki sosyalist ülkelere fazla müdahale etmesi değil, eksik ve tutarsız müdahale etmesiydi.

1945 sonrasında Avrupa'nın steril olmadığı muhakkaktı, burada yeni

[49] Beriya'nın 1953 yılında DAC'da büyük karışıklıklara yol açan olaylarda birinci dereceden sorumluluğu olduğu, sağda solda Demokratik Almanya'yı "gereksiz" bir ülke olarak değerlendirdiği biliniyor. Bu olaylar Beriya'nın tasfiyesini hızlandırdı. Kötü bir hikaye yazıcısı olan Nikita Hruşçov'un Beriya'nın tasfiyesinin bu boyutuna, kendi felsefesini de yine batılılara şirin gözükmek temelinde kurduğu için, pek değinmiyor. Oysa Lavrentiy Beriya'nın ortadan kaldırılmasında Demokratik Almanya konusunda son derece kararlı bir tutum sergileyen ve DAC yönetimini yalnız bırakmayan Kızılordu generalleri belirleyici bir rol oynuyorlar.

bir savaş başlamıştı. Sovyetler Birliği'nin bazı ülkelere dayatmalarda bulunduğunu düşünenler emperyalistlerin Avrupa'yı nasıl bir çirkefin içine düşürdüğünü, Sovyet yönetiminin gelişmeler karşısında fazlasıyla naif kaldığını görmezden geliyorlar.

Sovyetler Birliği'nin hataları üzerinden emperyalistlerin suçlarını hafifletmek, emek-sermaye çelişkisinin acımasızlığını örtmek ve nihayetinde reel sosyalizm deneyimini burjuva demokratik kategorilerin yardımıyla yargılamak oldukça geniş bir sol yelpazenin genel sorunudur.

Bu sorun Yugoslavya örneğinde de karşımıza çıkmaktadır.

Birçok solcu için Yugoslavya, Stalin'in kaba müdahaleleri ve zorbalığı karşısında onurunu ve bağımsızlığını korumuş, Sovyetler Birliği'nden farklı bir yol izlemiş ve özyönetim uygulamasıyla daha gelişkin bir demokrasiye sahip olmuştur.

Bu kadarı cehaletle açıklanabilir. Ancak daha fazla "bilgi" sahibi olup da, Tito Yugoslavyası'nın savaştan hemen sonra emperyalist kampa yöneldiğini okuyan ya da duyanların, cehaletin ötesinde bir şeyle, burjuva demokratlığıyla sakatlandıklarını söylemek gerekir.

Daha önceki bölümlerde özyönetim deneyiminin hiç de Sovyet deneyimine alternatif oluşturmadığını, onun özgün bir kapitalist birikim modeli olduğunu anlatmaya çalışmıştım. Şimdi eklenmesi gereken, Tito önderliğinin emperyalist sisteme eklemlenme konusundaki kararlılığının hiçbir biçimde Stalin'in baskılarından kurtulma arayışının ürünü olmadığıdır. Oysa yaygın kanı budur. Yugoslavya'nın emperyalist sisteme tam olarak eklemlenmese bile ona tutunması, Tito'nun bağımsızlık aşkı ile ülkesini iki sistemin etki alanının kesiştiği bir noktaya yerleştirip ortaya çıkan "denge"den yararlandığı bir süreç olarak, anlayışla karşılanmaktadır.

Baştan beri sürekli tekrar ediyoruz, dün olduğu gibi bugün de zorlu bir mücadele sürüyor. Bu mücadelede hem devrimci siyaset hem devrimci etik, öncelikle sağlam bir konumlanış talep ediyor. "Ne yapsın zavallı Broz Tito, kendisini Stalin mezaliminden kurtarmak için birazcık batıya yanaşmak durumunda kaldı"yla olmuyor!

Broz Tito'nun çok parlak bir partizan lideri olduğunu kimse tartışmıyor. Yugoslavya'da anti-faşist mücadelenin diğer ülkelerin çok ötesine geçen bir popüler desteğe ve örgütlülüğe sahip olduğu, Kızılordu'nun

bölgedeki operasyonlarını büyük ölçüde kolaylaştırdığı da açık. Ancak olay bundan ibaret değil.

İkinci Dünya Savaşı sırasında askeri faaliyetlerin birbirinden bağımsız birimlerce yürütülmesi söz konusu bile olmazdı. 1941 Haziranı'ndan 1944'teki Normandiya çıkarmasına kadar, kıta Avrupası'nda Almanya ile savaşan ana kuvvet Kızılordu birlikleriydi. Faşist işgal altındaki ülkelerde sürdürülen direnişin devrimci kanadı da Sovyet genelkurmayına bağlanmış, onun büyük desteğini arkasına almıştı.

Bundan daha doğal bir şey olamazdı, beğenelim beğenmeyelim, dünya ilericiliği savaş için Moskova'ya siyasi vekalet çıkarmış durumdaydı. Vekaletin kapsamına askeri ve diplomatik meseleler de giriyordu. Savaşın sonuna yaklaşılıp, müttefikler masada tartışmaya başladıklarında Churchill nasıl milliyetçi ve gerici güçleri Sovyetler nezdinde temsil ediyorsa, Stalin de uluslararası devrimci hareketin sorumluluğunu emperyalistler karşısında üstleniyordu.

Bu tür bir yetki sadeleşmesinin büyük maliyetleri oldu. Ancak bilinmeli ki, savaşın kendisi en büyük maliyetti. Sovyetler Birliği'nin Almanlara karşı mücadele eden bütün devrimci unsurların stratejisini belirleme ve onları koordine etme yükümlülüğünden kaçınmasının pratik karşılığı "hezimet"ten başka bir şey olmazdı.

Yugoslavya örneğinden devam edecek olursak, Sovyet genelkurmayının partizanlara "alın bu silah ve paraları, zafer sizinle olsun" demekle yetinemeyeceğini söylemiş oluyoruz. Bütün silahlı güçler, Almanya'nın kesin yenilgisi için yürütülen ana stratejinin bir parçası olmak durumundaydı. Bu strateji gücünü savaş meydanında gösteriyor ve sonra diplomatik mücadele kanalıyla masaya konuyordu.

Tito önderliği ile Sovyetler arasında henüz savaş bitmeden bir dizi görüş ayrılığının ortaya çıkması son derece doğal. Stalin'in bu görüş ayrılıklarını "idare etmek" konusunda her zaman becerikli davrandığını söylemez de zor. Bununla birlikte, Tito'nun savaşın son evresinden itibaren Sovyetlerin haksız müdahaleleri ile karşılaşıp, sonra da ülkesinin "aç" kalmaması uğruna emperyalist ülkelerden yardım istediği tezini benimsemek için gerçekten saf olmak gerekiyor.

Ne denmektedir; Tito bir halk kahramanıdır, Stalin ise kahramanlar-

dan pek hoşlanmamakta, onların kendi otoritesini sarsmasından endişe etmektedir. Eğer kahraman yüce Stalin'e boyun eğerse bir sorun olmayacak, kutsanacaktır. Ama kahramanımız direnmiş ve bunun üzerine Stalin onu cezalandırmaya karar vermiştir. Sonuçta Tito, halkının bağımsızlığı ve refahı için batılı ülkelerden ekonomik destek almış ama hiçbir zaman onursuz bir şey yapmamıştır!

Konuya ilişkin onlarca kitapta bu öykünün değişik versiyonlarına rastlanır.

Ancak Stalin'in Tito'ya öfkelenmesinin nedenlerine pek değinilmez.

Stalin gerçekten öfkelidir, çünkü Tito müttefikler arasında zorlu pazarlıklar sonucunda elde edilen uzlaşmaları hiçe sayan adımlar atmaktadır. Buna hakkı vardır ama unutulmamalıdır ki, emperyalistler Yugoslavya'yı Sovyetler Birliği'nin etki alanında bırakırken, birçok koşul ileri sürmüşlerdir. Stalin halk demokrasisi ülkelerinde bu koşulların hafifletilmesi ve fiilen ortadan kalkması için inatla çaba harcamıştır, Tito ise derhal başına buyruk davranmaya başlamış, İtalya ile ve bir başka halk demokrasisi olan Arnavutluk ile sınır sorunlarını kaşımaya çalışmış, Balkanlardaki özgür ülkelerin statüsüne ilişkin keyfi girişimlere imza atmıştır.

Bütün bunlarda Yugoslavya'nın haklı ya da haksız olduğunu tartışmıyorum, Tito'nun Sovyet yönetimini nasıl zora soktuğunu anlatmaya çalışıyorum.

Denebilir ki, Tito'nun Stalin'i emperyalistler nezdinde güç duruma düşürmesiyle neden bu kadar ilgileniyoruz da bunu devrimci bir tavır olarak değerlendirip geçmiyoruz?

Böyle yapamıyoruz çünkü, Tito'nun emperyalizme karşı Sovyetler Birliği'nin dizginleyemediği bir tutarlı tavır geliştirmek bir yana, "özerk" girişimlerine batı dünyasından destek aramakla meşgul olduğunu biliyoruz. Savaş biter bitmez, ülkedeki temel siyasi güç olan Yugoslavya Komünistler Birliği öncülüğündeki Halk Cephesi iktidarı emperyalistlerle ayrı temas olanakları arıyor ve kısa sürede buluyor.

Sovyet yönetimi Tito'yu uyarmak için değişik mekanizmalara baş vuruyor. 1947 yılında, yani emperyalistlerin soğuk savaş stratejisi etkisini açık biçimde hissettirdiği sırada, Tito Sovyetler Birliği'ne "kafa tutmak" için

uluslararası ortamın uygun olduğunu düşünüyor. İki ülke arasında gerilim artıyor ve ardından 1948 başlarında Tito hamlesini yapıyor. Sovyetler Birliği ile iyi ilişkileri savunan üst düzey parti yöneticileri ve subaylar tutuklanıp kurşuna diziliyorlar. Ardından kitlesel tutuklama ve operasyonlar geliyor. Yugoslav halkı Amerikan halkına benzemediği için Tito'nun "Sovyet tehlikesi"ne ikna etmesi oldukça zor oluyor. Birçok Yugoslav kentinde protesto gösterileri gerçekleşiyor. "Gelişkin işçi demokrasisi" Yugoslavya'da Sovyet "ajanı" işçi ve köylüler vatana ihanetten kurşuna diziliyor, aynı sırada ülkeye Amerikan kredileri ve danışmanları geliyor!

Özyönetimin siyasal ve diplomatik zemini sağlanmıştır. Böylece Tito önderliğinde devrimci bir savaş veren Yugoslav halkları kapitalist yola "devrimci" bir söylemle ikna edilmiş oluyorlar.

Buradaki hata neredeydir? Buradaki hata Yugoslavya'ya müdahale etmede değildir. Tekrar olacak, hata müdahalenin içerik ve araçlarındadır. Sovyet liderliği, savaşın aşırı baskısı nedeniyle, sonradan halk demokrasilerinde iktidara gelecek olan güçlerin siyasal ve teorik formasyonlarını fazla önemsememiş ve daha pratik kriterlerle hareket etmiştir.[50]

Bunun maliyeti büyük olmuştur. Dost ve kardeş partilerin sosyalist kuruluşun sorunlarına ilişkin kafaları karmakarışıktır. İttifaklar politikası, ulusal sorun, milliyetçi ideoloji ve buna karşı mücadele başlıklarında büyük zaaflar göze çarpmaktadır. Bu zaaflardan SBKP'nin kendisi de bütünüyle azade değildir belki ama Sovyetlerle diğer ülkelerin farklı "zaman"larda durduğu da unutulmamalıdır.

Peki Sovyetlerin müdahalesi neden başarısız olmuş, neden Yugoslavya sosyalist kamptan kopmuştur?

Bir kez daha, Sovyetlerin bir mücadele stratejisi geliştirememesine işaret etmek gerekiyor. Savaş boyunca bütün gerilimlerine karşın devrimci güçler bir orkestra uyumu ile çalışmış ve faşizm belasını alt etmişlerdir. Çünkü hedefi oldukça belirgin bir mücadeleyi hep birlikte sürdürüyorlardı.

---

[50] Yugoslavya'daki özyönetim saçmalığına karşı Sovyetler Birliği ideolojik alanda asla yeterli bir mücadele yürütmemiştir. Bu nedenle Hruşçov'un 1955'ten itibaren emperyalist ülkelerle ilişkileri yumuşatmak için bir kapı olarak gördüğü Yugoslavya'ya çiçek uzatırken "canım biz de size karşı hatalı davrandık, unutalım gitsin" tavrını göstermesi kolay olmuştur.

Oysa savaştan sonra uluslararası hareketin ve onun iktidardaki güçlerinin tutkalı bir anda dağılıverdi. Tek ülkede sosyalizm dönemindeki gibi "devrimci kayıtsız şartsız Sovyetler Birliği'ni savunandır" denemezdi. Ama bir şey denmediğinden, bir strateji geliştirilmediğinden, tutkalın oluşumuna yardımcı olması gereken Sovyet müdahaleleri, bizzat tutkalın kendisi olarak kullanılmaya kalkıldı ve olmadı...

Uluslararası hareketin kişiliksizleşmesi, kendi içindeki zayıf unsurların karşı tarafa geçmesi ya da devrimci konumlarını sarsması, temel olarak stratejisizliğin ve inisiyatifin emperyalistlere geçmesinin ürünüdür.

Ancak en ağır bedel Çin Halk Cumhuriyeti'nde ödenmiştir.

Burada Çin-Sovyet geriliminin hacimli öyküsüne, maoizmin serüvenine ve henüz Çin'de devrimci bir mücadele sürerken SBKP'nin bu mücadeleye dönük politikalarına uzun uzun değinmeyeceğim.

Bu kitabın temel önermesini ilgilendirdiği kadarıyla yetineceğim.

Sovyetler Birliği'nin Çin Halk Cumhuriyeti'nin sosyalist kamptan kopmasına izin vermesi (ya da yardımcı olması) bağışlanmaz bir hatadır ve Hruşçov'un en büyük günahlarından birisidir.

Bunu söylemek, Mao liderliğine "hak" teslim etmek değildir. Çin Komünist Partisi, olgun ve tutarlı bir parti hiçbir zaman olmamıştır, Mao'nun düşünceleri son derece dağınıktır ve onda büyük bir felsefi derinlik aramak ancak batı marksizminin ne yaptığını bilmeyen kalemlerine yakışmıştır.

Bununla birlikte, Çin Komünist Partisi, önemli bir devrimci güçtür ve çok zorlu bir mücadeleden muzaffer çıkmayı bilmiştir. 1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'nin herhangi bir devlet olduğu da söylenemez. Büyük olanaklara sahip olan bu ülke dünyadaki dengeleri büyük ölçüde değiştirmiş ve sosyalizm cephesine eşsiz bir enerji aktarmıştır.

Biliyoruz ki, Çin-Sovyet geriliminin tarihi devrim öncesine dayanıyor. Stalin'le Mao arasında görüş ayrılıkları İkinci Dünya Savaşı yıllarında vardı, sonrasında da...

Ancak Sovyet yönetimi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin sosyalist doğrultuda kalması ve dünya devrimi için çok önemli bir mevzi haline gelen bu ülkeyle gerilimlerin kontrolden çıkmaması için elinden geleni yaptı. İki lider arasındaki ilişkiler çok sıcak olmamakla birlikte, sağlıklı bir işbirliği

ortamı yaratıldı, Çin ileri doğru büyük bir atılım gerçekleştirdi.

Kore savaşı başladığında iki ülke arasında kimi yaklaşım farklılıklarının ortaya çıkması doğaldı, ÇHC Kore'ye komşuydu, Sovyetler ise nükleer silaha sahip bir ülke olarak dikkatli davranmak durumundaydı vb...

Ancak her iki ülke Kore savaşında işbirliği yollarını arayıp emperyalist saldırganlığa karşı koydular. Korelilerin yardımına koşan Çinli "gönüllü" askerler Sovyet silahlarıyla donatılmışlardı, Stalin Çin'e karşı en küçük bir saldırıyı bile yanıtsız bırakmayacaklarını açıkça ilan etmişti, dolayısıyla iki ülkenin dostluğu Kore'de bütün zorluklara karşın önemli bir sınavdan geçmeyi başarmıştı.

Ancak Sovyetler Birliği'nin emperyalizmle mücadele alanında bıraktığı ideolojik ve siyasal boşluklar Çin Halk Cumhuriyeti gibi büyük bir ülke için sorun teşkil ediyordu.

ÇHC bir stratejik bütünlük içinde anlamlandırılmadan yapamayacak kadar önemli bir güçtü.

Savaştan sonra Stalin döneminde söz konusu boşlukları kısmen telafi eden uyanıklık Hruşçov dönemi ile birlikte yitirilince, Çin Halk Cumhuriyeti boşlukları kendince doldurmaya karar verdi. Oysa ÇKP'nin bu tür bir sorumluluğu kaldıracak donanımı yoktu.

Karşılıklı ahmaklıklar tam bir trajediye dönüştü.

Hruşçov'un 1956 yılındaki 20. Kongre'de yaptığı berbat konuşma, aklı başında bütün komünist liderlerde "bunlar işi yüzlerine gözlerine bulaştıracaklar" yargısını pekiştirdi. Destalinizasyonun uluslararası politikada ne anlama geldiğini Mao gibi birçok lider kavradı ve herkes işine geldiği gibi davranmanın yolunu aradı.

Yine de Çin yönetiminin Sovyetlere tavır alması için "Stalin'e küfredilmesi" yeterli olmadı. Mao, Sovyet liderliğinin nereye yöneleceğini merak ediyordu.

Ancak stratejisiz Sovyet yönetimi, emperyalizmle savaş olasılığını bertaraf etmek için komünist hareketi zaafa uğratmak pahasına batılılara bir "Stalin hediyesi" vermeye karar vermiş ve bütün dünyaya bol keseden şirinlik vaat etmişti: Yugoslavya'ya "kusura bakma", Türkiye'ye "yanlış anlama oldu", batılı komünist partilere "size ayıp ettik" ama en önemlisi emperyalist ülkelere "bizden korkmayın"...

Oysa emperyalistlerin asıl derdi Sovyetlerin korkmasıydı ve Hruşçov Sovyetlerin savaş korkusunun bir zaafa dönüşmekte olduğunu kanıtlayan işler yapıyordu.

Stalin'den sonra sıra Çin Halk Cumhuriyeti'ne geldi. Stratejisiz SSCB'nin strateji diye batıya yaranma üzerine kurulu bir taviz politikasına yönelmesi ile birlikte Çin kontrolden çıktı. Sovyetler Birliği'nin Hindistan-Çin arasındaki sınır anlaşmazlıklarında açıkça Hindistan'dan yana tavır koyması, benzer bir yaklaşımı Enver Hoca'yı küstürmek pahasına Yugoslavya'nın Arnavutluk'la olan sorunlarda sergilemesi, Mao'nun eklektik düşünce sistemini pandora kutusundan çıkardı.

Hruşçov köylü kurnazlığı ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin yola getirilmesinin batılı ülkeleri ikna etmek için iyi bir fırsat olduğunu düşünüyordu. Mao'nun tepkileri ile birlikte, hedefine bu kez Çin'i yitirmeyi göze alarak yürümeye karar verdi. ÇKP yönetimi kontrolden çıkmış, savaş ve barış sorunlarına ilişkin ipe sapa gelmez tezler ortaya atmaya başlamıştı. Sovyet yönetimi ise "barışçı bir sosyalist ülkeyi oynama" fırsatını sonuna kadar kullanmaya kararlıydı.[51]

Oysa emperyalistlerin tatmin olduğu görülmüş şey değildi. "Kızıllar birbirine girmişti", bunun keyfini çıkarıyorlardı.

Bu arada 20. Kongre skandalının etkisinden kurtulamamış olan dünya komünist hareketi, dört yıl sonra bu kez Çin-Sovyet çatışması ile sarsılıyor ve gereksiz bir bölünmeye uğruyordu.

Çin'in sosyalist kamptan kopması, Sovyetler Birliği'ni çözülüşe götüren nedenlerden biri olarak görülmelidir. Bu kopuşun ardından Çin'in birkaç yıllık "devrimci" gösteriden sonra hızla emperyalist kampa yanaşması ve dünyanın birçok ülkesinde karşıdevrimci roller üstlenmesi, Sovyet tutumunu haklı çıkarmamaktadır.

Sovyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti'yle ilişkilerin bozulmasına izin vermemeliydi. Kopma, SSCB'nin bir mücadele stratejisi geliştirmesini daha da güçleştirmiştir.

Hruşçov'u alaşağı eden Brejniyev ve arkadaşlarının bu sorunun farkın-

[51] Sovyet yönetiminin tavrı, Çinli komünistlerde olası bir saldırı durumunda SSCB'nin ÇHC'yi koruma taahhütlerini yerine getirmeyeceği" izlenimi yarattı. Mao'nun Sovyetlerden nükleer silah talebinin reddedilmesi bu izlenimi elbette güçlendirdi.

da oldukları anlaşılıyor. Zaten Hruşçov'un başını yiyen bir gelişme tarım alanındaki yıkıcı politikalarsa, diğeri Çin'le yaşanan kriz olmuştur. Bu nedenle yeni yönetim Pekin'le ilişkiye geçerek ilişkilerin düzelmesi için arayış içerisine girmiş ancak stratejisizlik, karşılıklı kibir ve Çin yönetiminin kontrolsüz davranışları bu arayışları boşa çıkarmış, iki ülke arasında zamanla silahlı çatışmalar yaşanmış, hatta savaşın eşiğinden dönüldüğü olmuştur.[52]

Burada gerçek bir trajedi ve ahmaklık vardır. Hruşçov neye yarayacağı belli olmayan küçük hesaplar uğruna, koskoca bir ülkenin dostluğundan vazgeçmiştir. Mısır'ı biraz olsun emperyalistlerden uzaklaştırmak için elli takla atan SSCB'nin Çin Halk Cumhuriyeti'nin yörünge değiştirmesine bu kadar kayıtsız kalması ahmaklıktan başka neyle açıklanabilir?

Sonuç ise gerçekten trajedidir. Ve işi zamanla Afganistan'daki gericilere silah yardımı yapmaya kadar vardıran Çin Halk Cumhuriyeti'nin günahlarında Moskova'nın büyük sorumluluğu olduğu açıktır.

Şimdi sorumuza dönebiliriz?

Sovyetler Birliği diğer sosyalist ülkelere müdahale ederek yanlış mı yapmıştır?

Hayır, Sovyetler Birliği diğer sosyalist ülkelere müdahale etmeden yapamazdı. Sorun, müdahalenin içeriksizleşmesi ve bu içerik eksikliğinin söz konusu ülkelerde yönetici parti ve emekçi kitleleri kişiliksizleştirmesindeydi.

[52] Vietnam'da ABD'ye karşı savaş, iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesi için çok büyük bir fırsattı ama bu fırsat da kullanılamadı.